

TORIL B. LYGSTAD • EDEL MONSEN
Julevsábmáj: Lill-Tove Paulsen

ÅHPADIDDJIJBAGÁDUS

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

JULEVSÁMEGIELLAJ: LILLY VITSÁK

VÁRIJN 3

TIEBMÁGIRJE 5.–7. KLÁSSAJ

JULEVSÁMEGIELLAJ

ČálliidLágádus

SISADNO

ÁVDDÁBÁHKO	4
1. MÁHTUDAKULME, AKTELASJ ÁRVUSTALLAM JA FÁGAJGASSKASASJ TIEMÁ	5
2. GÁVVÁ SÍSANOS, BARGGOVUOGIJS JA ÁHPADIMNÆVOJS	8
3. STRUKTUVRRA: ÁVDDÁBARGOV, ÁLGGOBARGOV JA MAŅŅEBARGOV JUOHKET	9
4. BIELES-BÆLLÁJ-BAGÁDUS	12
b. 3: Ávddábáhko	12
b. 6: Oahpástuvvamgávvá: Oahppoulme	12
b. 7: Ávddágæhttalibme	13
b. 8: Låhkåmtæksta: <i>Várráj</i>	14
b. 9-10: Låhkåmtæksta: <i>Várráj</i>	15
b. 11: Tijmmapládna	16
b. 12: 1. Lågå tevstav <i>Várráj</i> ja vássteda gatjålvisájt njálmálettjat. .	18
b. 13: 2. Vásstedit låhkåmtevtstaj gatjålvisájt tjálatlattjat	18
b. 14: 3. Riekta vaj boasstot?	19
b. 15: 4. Usjudallit ja ságastallit	20
b. 15-17: 5. Gielladahkamusá	20
b. 18-19: 6. Ruossabágo	23
b. 20-21: 7. Dájma váren	24
b. 22: 8. Tjále gárgadisáv juohkka tjuorggasij	25
b. 23: 9. Tjále gárgadisáv juohkka gávváj	26
b. 24: 10. Tjále verbav mij gáhtu	26
b. 24: 11. Tjále majt dán barga gå la duoddarin jali váren	26
b. 25-27: 12. Luonndonammadusá	27
b. 28-29: 13. Alla váre	28
b. 30-32: 14. Duoddara	29
b. 32-34: 15. Bájkkenamá várijn ietjat guovlon	30
b. 35: 16. Gánná? Galla bájke/váre dábdá?	30
b. 36-37: 17. Makkir suohkanin?	31
b. 38-39: 18. Bussamanno sáme guovlojn	31
b. 40-41: 19. Almeguovlo	32
b. 42-44: 20. Kulturhistávrrá	33
b. 45-46: Fágateaksta: <i>Låvdagoaden</i>	35
b. 47-49: 21. Låvdagoaden	35
b. 50-51: 22. Juhtusa váren	36
b. 52: 23. Gådde ja boatsoj	37
b. 54-55: LÁVLLAGAAkta <i>guolle vuodjá,</i> <i>Unna Biehtár hævnásj</i>	39
b. 55-56: 24. Jávrreguole	40
b. 57-58: 25. Låtte váren	42
b. 59: 26. Låtte ja jávrreguole	43

b. 60: SUBTSAS: <i>Hievne gádjju ulmutja hekkav</i>	43
b. 61-63: 27. Urmmasa ja hievne	44
b. 64-66: 28. Sjatto duoddarin ja váren	46
b. 67-68: Fáhkatæksta: 29. <i>Biebbmo- ja dálkassjatto</i>	48
b. 69: 30. Låhkåt, ságastallat ja subtsastit	50
b. 70-71: Gåvvåreportássja: <i>Álggoskåvllå</i>	51
b. 72: Artihkal: <i>Álggoskåvllå váren</i>	51
b. 73: 31. Tjållembargo	51
b. 73: 32. Ávddånbuktet	52
b. 74: 33. Njålmålasj harjjidallam	53
b. 75: 34. Tjuorga gåvvåv mij hiehpå tjielggidusåjda	54
b. 76-77: 35. Alfabehttaårvvåduså	54
b. 78-79: 36. Tjåle SMS-diedojt!	55
b. 80: 37. Stasjåvnnåbargo klåssalanjån	56
b. 81: 38. Muv favorittbåjkkke váren	56
b. 82: 39. Tjuolde substantijvajt	57
b. 83: 40. Gåvvårájddo	58
b. 84: 41. Loahppasågastallam	58
b. 85-86: 42. Maŋnegæhttjalibme	58
5. ÅLGGOBARGGO JA GIELLADÅJMA	61
Mij vuolggep ålggoskåvllåj	61
Båjkkenamå	61
Luonndonammaduså	61
Båjkålasj subtsasa	61
Låvdagoaden	62
Læjrrasadje	63
Dållit	63
Biebbmo	65
Russtit biebmajt	65
Idedisbiebbmo	65
Bårråmbåddå	65
Iehkedisbiebbmo	65
Nåsstebålges/Luonndobålges (Diehtet gånåå la miehtsen)	66
Stasjåvnnååhpadus:	68
Bivddoåsaduså ja bierrgoråkke	68
Kulturhiståvrrå	68
Geologijja	68
Botanihkka	68
Låvllaga ja ståga	70
Alfabehttabivddo váren	72
Såme båjkkenamå	73
Almmeguovlo (kårtta ja kompåssa)	73
Sjuohppit	75
Råme tjåtjijn	75
Bivddet dålgevuokkajn	76
Gållijt dåjddet	76
Åjrustit	76

Ávddábáhko

Åhpadiddjijbagádusán *Várijn, vákkijn ja vuonajn* girrijda li 13 oase: akta oasse juohkka 12 oahppij girrijáj, ja akta [dábálasj oasse](#) mij la aktisasj divnajda.

Dábálasj oase álgon tjieggigáhtin duogátjav oahppogirjijs, ja makkár oase li. Vijdábut gæhttjap progresjåvnåv, differesierimav, tiebmámålssomav ja gáktu oahpponævojt strukturirit. Måj lin aj tjieggim pedagogalasj vuodoájádusájt ma li vuodon *Várijn, vákkijn ja vuonajn*, (8. kapihtal), ja sierra kapihtal la VVV:as ja oahppogirjijs, Máhttolåpptim 2020 (7. Kapihtal). Danna vuosedip gáktu VVV ålli moadda dajs mihtojs dan oajve-mus oasen, ja vijdábut tjieggip aktijvuodav VVV ja dav álggo oasev oahppoplánas sámeziel nuppengielan. Sihtá javllat gáktu oahppopládna bærrájgæhttjá guovdásj árvojt fágan, ja gáktu oahppe oadtju barggat vuodoelementaj, vuodulasj tjehpudagájt, ja fágajgasskasasj tiemájt. Juohkka 12 oahppijgirjen åhpadiddjijbagádusán ávddånbuktin álgon máhtudakmihtojt maj barggap juohkka girjen, ja makkár prinsihpa gulluji gå árvustalá oahppijt bargadattijn.

Dát nævvo gávnnu aj Åhpadusdirektoráhta næhttabielijn (<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/kunnskapsloftet-samisk/>), valla válljim lin dahkat gåvåv gånna vuosedin máhtudakmihtojt ja árvustallambagádusáv sijddolakkosj sámezielan 2 ja sámezielan 3. Danen gå sámezieljuohkusa álu li sámeziella 2- ja sámeziella 3-oahppijs, ja jáhkkep dakkár gåvvå boahá ávkken åhpadiddjijda. Gåvvå vuoset ållo I sæmmei sámezielan 2 ja sámezielan 3, valla vehi sieradusá ma rávkki ienebu giellamáhtudakaj oahppijs gæenna I sámeziella 2.

Ietján sihtin nammadit jut dutke UiT Vuona arktalasj universitietas viek berustin VVV:as dutkamprosjevta rijkajgasskasasj åtsådimprosjevta ICE baktu - Indigenous citizenship and education (Álgoálmuk, guojmmeviesátvuohta ja åhpadus) jagen 2019. Sijá blåggån máhtá låhkåt gå giehttu ja árvustalli oahppogirjiit: <https://site.uit.no/ice/blog/>.

Olmáivággi/Mann dalen, snjilltjamáno 2022

Edel Monsen

Toril B. Lyngstad

1. Máhtudakulme, aktelasj árvustallam ja fágajgasskasasj tiemá

Várijn 3, Vákkijn 3 ja Vuonajn 3 tjuovvu dá máhtudakmihto ja aktelasj árvustallama:

SÁMEGIELLA 3	SÁMEGIELLA 2
<p>MÁHTUDAKULME 2. DÁSE MAŊŊELA</p> <p>Åhpadusá ulmme I oahppe galggá máhttet</p> <ul style="list-style-type: none"> • adnet bágojt ja moallánagájt ietjas árggabieje ja lahkabirrasa birra • ságastallat ja subtsastit dáhpádusáj ja ájggomusáj birra • buojkodit ja ávddánbuktet oahpes tiemájt • gulldalit, lãhkãt ja sjuggelit barggat tevstaj ja sãme subtsasij • tjãllet oanes tevstajt ma diededi, subtsasti ja gatjãdi • adnet tjielgas jiednadimev ja dádjadahtte bãhkosãjãdimijt ja gãrgadisstruktuvrajt 	<p>MÁHTUDAKMIHTO 7. JAHKEDÁSE MAŊŊELA</p> <p>Åhpadusá ulmme I oahppe galggá máhttet</p> <ul style="list-style-type: none"> • adnet mãlsudahkes bãgojt ja moallánagájt berustimij ja asstoãjge birra • álgadit, jãdon bisodit ja lãhpadit sãgastallamijt • subtsastit vuojnoj ja dãbdoj birra • buojkodit ja ávddánbuktet iesjgenja tiemájt • gulldalit, åtsãdit, ja sjuggelit tevstaj barggat • åtsãdit ja sãgastallat sãme girjãlasjuoda birra • lãhkãt ja kommentierit tevstaj sisano birra • tjãllet avtatrajãk tevstajt ma diededi, gærddodi ja subtsasti • gulldalit ja sãgastallat dialevtaj birra ietjas sãmegielan • adnet dádjadahtte bãhkosãjãdimijt ja gãrgadisstruktuvrajt
<p>AKTELASJ ÁRVUSTALLAM</p> <p>Oahppe vuosedi ja ávddãnahtti máhtudagáv gã</p> <ul style="list-style-type: none"> • gulldali, lãhki ja kommenteriji tevstajt • vuorrolakkoj sãgastalli ja diedoijt lãnudalli • hãbbmiji ja tjãlli tevstajt ma gulãdalli <p>Åhpadiddje galggá</p> <ul style="list-style-type: none"> • dilev lãhtjet oahppijoassãlasstemij ja arvusmahttet • oahppammiellaj mãlsudahkes barggamvuogij • vaddet oahppijda mãhttelisvuodav gæhttjaladdat • sãgastallat oahppij ávddãnime birra fãgan • dibdet oahppijt mãhttelisvuodav bessat moalgget majt • ietjasa mielas bukti, ja majt buorebut nahki gã ávddãla • bagãdallat vaj vijdãbut oahppi • hiebadit oahppamav vaj oahppe bessi bagãdallamij milta oahppat sãmãstit ådã ja amãs gulãdallamdilijn 	<p>AKTELASJ ÁRVUSTALLAM</p> <p>Oahppe vuosedi ja ávddãnahtti máhtudagáv gã</p> <ul style="list-style-type: none"> • gulldali, lãhki ja sãgastalli tevstaj birra • sãgastallamijt álgadi, jãdon bisodi ja lãhpadit • njãlmãlasj ja tjãlalasj tevstajt hãbbmiji oahpes ja ådã gulãdallamdilijn <p>Åhpadiddje galggá</p> <ul style="list-style-type: none"> • dilev lãhtjet oahppijoassãlasstemij ja arvusmahttet oahppammiellaj mãlsudahkes barggamvuogij baktu gãnnã oahppe bessi liehket dãjmalattja, åtsãdit ja sjuggelit barggat • sãgastallat oahppij ávddãnime birra fãgan • vaddet oahppijda mãhttelisvuodav gæhttjaladdat • vaddet oahppijda mãhttelisvuodav bessat moalgget majt ietjasa mielas bukti, ja majt buorebut nahki gã ávddãla • bagãdallat vaj vijdãbut oahppi • hiebadit oahppamav vaj oahppe bessi bagãdallamij milta oahppat sãmãstit dãbdos ja ådã gulãdallamdilijn.

Mij vuojn barggap daj sãemmi máhtudakmihtoj *Várijn 3, Vákkijn 3* ja *Vuonajn 3* girrijn, valla sisadno ij la sãemmi, ja barggovuoge mãlssu. Oahppe oadtju aj mãhttelisvuodav vãlljit duov dãv gãssjelisvuodav girjes girjãjã.

Nav gãktu I nammadum åhpadiddjijbagãdusãn dãbãlasj oasen 7. kapihttalín, de la fágajgasskasattjat ájnas prinsihppa VVV:an. Maŋep bielijn vuosedip gãvãv mij vuoset gãktu mãhttebihtit barggat *Várijn 3* girrijn divnajn gãlmãjn fágajgasskasasj tiemãjn LK20:n.

FÁGAJGASSKA-SASJ TIEMÁ	MAJT	GÅKTU
Álmmukvarres- vuohta ja iellem- rijbadibme	<p>a) vádtset luondon</p> <p>b) vuossa, biktasa ja dárb-baga</p> <p>c) vuododárbo</p> <p>d) bierggit luondon</p> <p>e) oahpásmuvvat luonnduj</p> <p>f) sosiálalasj tjehpudagá</p> <p>g) identitiehtav nannit ja aktisasjuoda dábdo</p>	<p>a) oassálasstet læjrraskávlán jali ietjá ålggoskávlán</p> <p>b) manjen liehket vuossav tsåggåt, guoddet vuossav, ietjasa dárbbagijt várajda válldet, adnet buorre biktasijt ja dárbbagijt</p> <p>c) ságastit man ájnna biebmo li, oadtjot oadet ja rájnnavuohta manoj nanna, oassálasstet ålggoskávlán, oadet iehtjádij siegen, hivsigahttet ålggon</p> <p>d) Tsagat teltav ja segav, dállit, álkkes biebmojt russtit dálán, oahppat biebmo birra majt gávnnap ålggon: bivddo, guollim, muorje, urttasa biebbmon ja dálkkasij</p> <p>e) kártav ja kompássav adnet, oahppat almeguovlojt, sáme bájkenamáj ja luonndonammadusájt adnet viehken vaj diedá gånna la luondon</p> <p>f) stáhkát ja aktan barggat duojna dájna ålggon ja sinna klássa-lanján, gasskavuodav nuppij oahppij ja åhpadiddij duon dán dájma baktu, giehtadallat persávnålasj ja praktihkasij hásstalusájt ja dábdojt, gatjádít viehkev</p> <p>g) duosstat gielav adnet duon dán aktijvuodan: lávllot, ságastallat, dramatiserit, gatjádít, tjállit, oahppat bájkalasj bájkenamáj, sjaddat diedulasj ietjasa ja iehtjádij giella-suorgij, låhkåt/ gulldalit bájkalasj subttasijt, oahppat kulturhistávrråv ietjasa lahkabirrasijn, barggat duojna dájna juogodahkamusájn ålggon ja sinna</p>
Demokratija ja guojmmeviesát- vuohta	<p>a) sáme giela ja giellasuorge</p> <p>b) gájkkásij riektá</p> <p>c) vuodoæládusá</p> <p>d) kulturhistávrrå: kultur-mujttoláhka ja bájkalasj árbbedábe</p> <p>e) mierre-dimoassálasstem ja ávdåsvásstádus</p>	<p>a) oahpásmuvvat giellavalljudahkaj sáme guovlojn bájkenamáj ja bágoj ietjá giellasuorgij/sámegiela tevstaj ja dahkamusáj baktu</p> <p>b) oahppat gájkkásij riektás ja dajt prinsihpajt adnet gá la luondon</p> <p>c) oahppat muhtem bágojt boatsojæládusájs</p> <p>d) oahppat ma li kulturmuhto, låhkåt ja ságastallat muhtem kulturmuhtojt Sáme guovlojn, oahppat gåktu árbbedábålasj låvdagoaden årrot, låhkåt ja ságastallat doarromuhtojt ja/ jali ietjá kulturmuhtojt ietjasa lahkabirrasijn, oahppat sáme bájkenamáj ja adnet daj</p> <p>e) gárvedit manojt ja dájmajt allasisá ja nuppijda, ávdåsvásstádusáv válldet juohkusa dahkamusájs, adnet lahkabirrasav oahppamressan ja oahppamarenan, hárijidallat lájttålisát ájådallat, vieledit nubbe nuppij ærádisájt ja sierra vuojnojt</p>

<p>Guoddelis ávddá-nibme</p>	<p>a) birásdiedulasj</p> <p>b) biebmó lahkusis ja ietjá luonndoressursa</p> <p>c) teknologijja: tjuolmma-tjoavddem, viehkkenævo ja juorre</p> <p>d) ulmusj, giella, birás ja sebrudahka</p>	<p>a) rutsijt tjoagget, læjrrasajev rádjat, adnet praktihkalasj prinsahpajt gájjkásij riektás, liehket etalasj ja diedulasj, ájádallat báhtusijt jus i dav barga</p> <p>b) muorijit, guollit, oahppat bájkálasj ábnnasij biebmojt dahkat, buojkulvis: suovastit guolijt, vuossjat/basset boahhtsubiergov, bidusav vuossjat, duodjeábnnasijt tjoahkkit, oahppat biebmó- ja dálkassjattoj birra</p> <p>c) digitála kameráv ja GPS:av adnet, ágastallat rievtesvuodajs ja persávnásuodjalimes gá gávvi ja filmmi, dâmadit etalattjat ja diedulattjat</p> <p>d) adnet sáme girjâlasjuodav ja máhtudagáv giella ja kultuvrrahistávrrá birra (gehtja badjelin) ájádálátjit gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev. Buojkulvis Adnep gus mij várijt/luondov sæmme gá ávddâla? Le gus dat ájnas mijá giellaj? Gáktu báhtin ulmutja ájgás váren gá ællim GPS:a (ja dâssju náginin lij kártta)? Manen li náv állo sáme bájkkenamá várijn? Makkár kulturmuojto gávnnuji várijn gánnâ dálle árrubihtit? Majt máhtti subtsastit gáktu ulmutja mijá ávddâla li viessum? Le gus diján bájkálasj subtsasa ma máhtti mijáv áhpadit ávdep ájgij birra? Le gus ællosujtto rievddam?</p>
-------------------------------------	---	---

Sáme bájkkenamá máhtti liehket ájggeguovdelissan divna fágajgasskasasj tiemájda. Gávva: Edel Monsen

2. Gávvá sisanos, barggovuogijs ja åhpadimnævojs

<p>Ulme ja tiebmáase</p>	<p>Oahppamulme:</p> <ul style="list-style-type: none"> máhttet láhkát álkkes ålggokávlå tevstajt máhttet subtsastit dájmajs læjrrasajen máhttet vásstedit gatjålvisájt ja oassálasstet ålggokávlå ságastallamijda máhttet tjållet gárgadisájt gávåjda jali tevstajda ietjas vásádusáj oassálasstet álkkes ságastallamijda árb-bedábålasj låvdagoade birra dåbdddåt muhtem guovdásj nammadusájt kulturhiståvrås oahppat ållo ådå jávrreguolle bågajt, låttijt, urmmasijt ja sjattojt váren oahppat moadda ådå luonndonammadusá oahpásmuvvat geografijaj ja sáme bájkke-namájda sáme guovlojn oahppat moadda ådå sáme bájkkenamá ietjas bájken 	<p>Tieb máoase:</p> <ul style="list-style-type: none"> dájma ålggokávlån ja váren læjrrasaje bargo bájkkenamá almmiguovllut luonddunamahusat kulturhiståvrå låvdagoaden juhtusa váren jávrrreguole ja låtte urmmas sjatto duoddarin ja váren biebmo- ja dálkassjatto tækstabarggo girjålasjvuohta duot dát 	<p>Giellaohppa:</p> <ul style="list-style-type: none"> gatjålvisbågo gatjålvisá gatjålvis-partihkkalijn <i>gus</i> åjggemoallånahkko: vahkkobiejve genitjivvaj ja mierredum åjgge tjoahkkåjbiejadum bågo innesijvva og illatijvva giellasuorgij sieradusá båhkoklåssa: verba, substantijva, adjektijva
<p>Barggo-vuoge</p>	<p>Låhkåt:</p> <ul style="list-style-type: none"> gárgadisájt tjuottjodusájt båhkoråjdojt årvvådusájt gåvvåtevtajt bagådusájt barggodahkamusájda ja spelajda bagådustevstav: <i>Vårråj</i> tabellav: <i>Tijmmaplådna</i> subttsasav: <i>Hievne gådju ulmutja hekkav</i> gåvvåreportåssjav: <i>Ålggokávlå</i> artihkkalav: <i>Ålggokávlå váren</i> fåhkatevtajt: <i>Alla váre, Duoddara, Biebbmo- ja dálkassjatto, Låvdagoaden</i> 	<p>Tjuorggat/bájnnit:</p> <ul style="list-style-type: none"> luonndonammadusájt biedjat såtsov bågos gávåj biedjat såtsov dárogielbågos sámegielbåhkuj bågajt båkhoråjdojn tjuorggat bagådusáj milta bájnnit gávåv bagådusáj milta dahkat gávvråjdojv 	<p>Gulldalit ja ságastit:</p> <ul style="list-style-type: none"> buktet gatjålvisájt våstedit gatjålvisájt ságastallam subtsastallat vuosedit ietjas bargov gulldalit bagådusájt spelajn gulldalit gå iehtjåda subtsastalli jali vuosådalli gulldalit jieddnåslåhkå-mav gulldalit bagådusájt dramatiserit
	<p>Tjållet:</p> <ul style="list-style-type: none"> bågajt ma gåhtu gárgadisåjs bågajt ja gárgadisájt gávåjda bájkkenamáj kårtajda ja gávåjda mannoruvtojt gatjålvisájt våstedit gatjålvisájt jårggålilit gárgadisájt ietjasa tevstajt: biejevvegirjev, girjev, subttsasav ja reportåssjav 	<p>Låvllot:</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Akta guolle vuodjå</i> <i>Unna Biehtar hævnås</i> 	<p>Ståga ja praktihkalasj dahkamusá skåvlån:</p> <ul style="list-style-type: none"> oanes filmajt gæhttjat stasjåvnnååhpadibme¹ dahkat sjaddovuosådusáv duot dát båkooahppam hárjjidallama spellat bræhttaspelajt spellat bingo viehkst substantijvva-stafehtav
	<p>Oajvvaduså praktihkalasj dahkamusájda/ålggobargojda ålggokávlån:</p> <ul style="list-style-type: none"> lejav dahkat, dållit, biebmajt russtet luonndobålges/nåsstegilpos stasjåvnnååhpadibme: geologijja, botanihkka, kulturhiståvrå ja bivddoåsaduså sjuohppit guollit gållev dájddet ståhkamdájma, låvllaga ja dråmá: Låvllaga ja gáritjiså Vårijn 1-3 dahkat gillarav urmmasijda juogodahkamus: alfabihttabivddo tjoahkkit sjattojt, vuosådusáv dahkat 		<p>¹Gehtja oajvvadusáv stasjåvnnå-åhpadussaj dahkamusån 37 ja tjuovvusin 1. Tevsta ja dahkamuså girjen majt oajvvåda adnet stasjåvnnååhpadimen, li dán åhpadiddjijbagådusån mierkkidum symbåvlåjn , vaj dán fáhkaåhpadiddje åjtsa dajt ja máhtå «vuorkkit» dahkamusájt desik hiehpå tjådådit dákkår gárvvidusáv. Tevtajt ij la dårbbo vuorkkit, buorep la jus oahppe li dajt juo åvddåla låhkåm.</p>

<p>Duodde-oahppam-nævo¹</p>	<p>Dábálasj tjuovvusa VVV 1-4: Bokstávvakártá doajmmaj <i>Alfabehttabivddo</i> Subtsas: <i>Dállit</i> Bagádusá Báhkolissta: <i>Læjrrasaje bargo ja dájma váren</i> Báhkolissta: <i>Kulturhistávrrá váren</i> Báhkolissta: <i>Luonndonammadusá váren</i> Báhkolissta: <i>Málestít</i> Vástáduskártá: <i>Riekta vaj boasstot</i> Bagádus bingospelajda Bagádus gáktu adnet báhkooahppamkártájt Bagádus dominoj Bagádus nieljekkártájda Bagádus labyrinntaspellaj Bagádus gárgadisbudáldussaj Bagádus ságastallamkártájdát</p> <p>Vedlegg Váriin 3: 1: Oajvvadus stasjávnnááhpadihmáj 2: Njálmásaj párradahkamus: <i>Átsá sieradusájt!</i> 3: Njálmásaj párradahkamus: <i>Gos bálggis lea?</i> 4: Párradahkamus: Substantijvstafæhtta: <i>Tjuolldembræhtta ja báhkokártá</i> 5: Oajvvadus násstegilppusij, gávvá 6: Oajvvadus násstegilppusij, pástá 7: Oajvvadus násstegilppusij, vástáduskártá 8: Oajvvadus násstegilppusij, lãhkãmsjiebma 9: Riekta vaj gieles? (Juhtusa váren) 10. Dramatæksta: Hievne gájoj ulmutja hekkav 11. Gærddomdahkamus: Násstegilpos skávllãsaljon</p>	<p>Báhkooahppamkártá dájda tiebmáásijda:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Ællosujtto</i> • <i>Juhtusa</i> • <i>Dájma váren</i> • <i>Juhtusa váren</i> • <i>Læjrrasaje bargo</i> • <i>Kulturhistávrrá Váren 1</i> • <i>Lãvdagoaden 1</i> • <i>Lãtte Váren 1</i> • <i>Luonndonammadusá váren 1</i> • <i>Jãvrraguole</i> • <i>Sjatto váren 1</i> <p>Bræhttaspealla:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Várijn</i> • <i>Vãrrelabyrinta (lãtte, guole, juhtusa, luonndonammadusá)</i> • <i>Sjaddolabyrinnta</i> <p>Bingo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Olgobingo váris</i> • <i>Vãrrebingo</i> <p>Domino:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Dájma váren</i> <p>Nieljekkártá:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Váren</i> <p>Gárgadisbudáldus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>4 sehta budálduskártá</i> <p>Ságastallamkártá:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>3 sehta gatjãlvisãj</i> 	<p>Plansja (VVV 1-4):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Urmmasa</i> • <i>Dállit</i> • <i>Juhtusa váren</i> • <i>Viste ja sebmula</i> • <i>Lãvdagoaden</i> • <i>Giedjega ja dagñasa</i> • <i>Lãtte váren</i> • <i>Jãvrraguole</i> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-top: 10px;"> <p>TSUOJGGIDUS: Vãlde adnuj oasev duodeoahppam-nævojs <i>Várijn 2</i> girjes gã álggebihtit <i>Várijn 3</i> girjijn. Nuoramus oahppijda, ja oahppijda gænna ij la nav báhko-boanndudahka, le buorre gærddot. Jus álggi juojddãjn mij la «oahpes» de sij dãbdi riek buoragit rijbadi.</p> </div>
---	--	---	--

¹ Dát gávvá vuoset makkár oahppamnævo li mierredum oassen VVV:as. Dan diehti gã ij la ruhtadibme, de la læhkãm hásstalus dãjt oahppamnævojt almodit. Ep mãhte állu javllat jus ja goassa duo dá tiebmãoase almoduvvi, valla almmudahka biedjã næhttabællãj, ja aktiveri lijãkãjt manjenagi gã oahppamnævo li gãrvvãsa.

3. Struktuvrra: ávddãbargov, álggobargov ja mañnebargov juohket

Dãn dábálasj oasen áhpadiddjijbagádusás (bs. kapihttal 9), definerijma da vihtta oase ma vierttiji vuodon álggoscãvlãn. Dãnna sihtap tjãlmostit dãjt gãlmmã ásiht gãnnã oahppamnævo li hiebadum vissa tiemãjda ja áldardãssãj, diedon ávddãbarggo, álggobarggo ja mañnebarggo, ja sierralãhkãj bagádallat dijãv gudi galggabihtit barggat *Várijn 3*. girjijn. Mij sihtap vas dætto-dit, divna dá gãvda li ájnnasa gã ájãdalã tjiegnãlisãhpadiemev.

ÅVDDÅBARGGO

Jus oahppe buoremus láhkáj galggi ávkev giellaåhpadimes luondon, de la ávddåbarggo ájnas skåvlån. Båktet duogás- máhtudagáv la buorre álggo. Buorre I aj oahppijda subtsastit majt galggi oahppat. Átsådallam lip dát sijáv máhtta ienebu mávtástuhttet åhpatjit, ja adjáj mujttet bágojt ja moallånagájt buorebut. Buorre ávddåbarggo vaddá vuodov vijdábut oahppat.

Vuojnnep gálmma tijma dájma klássaladnjadájma li binnemus majt gájbbedit ávddåbargos, valla dárbbu I ájn ienep tijmaj. Tijma e galga tjoahkkiduvvat avta bæjvváj, danen gá oahppe vierttiji oadtjot vuodjodit åhpadimev tijmaj gaskav, ja ávot aj sijdajn barggat.

Vuostasj biele *Várijn 3* girjen la gárvedibme álggoscåvlláj. Válljim lip ij «mierkkit» vissa bielijt oahppijgirjen ávddåbarggug, danen gá álggoscåvllá tjadáduvvá duon dán láhkáj sáme guovlojn: Muhtem skåvlåjn la álggoscåvllá degu miján, ietjá skåvlå barggi aktan giellalåvggomij/giellaæjvvalimij, ja iehtjádijn li moadda oanep álggoscåvlå, lahkke- jali ållesbiejvijt, ålles skåvllåjagev.

Gá mij Olmmáivákke skåvlån lip mierredam tjadádit álggoscåvlå vallak gá skåvllå álggá, de ij la miján nav assto ávddåbarggug: Ep boade guhkebu gá 15. bælláj ávddål gá galggap klássalanjáv sirddet ålgus. Állu buoremus la barggat 19. bælláj, jali guhkebu jus hiehpá. Máhttelis la, jus ehpit ávvånis galga álggoscåvlån idjadit, valla farra smáv ekskursjåvnåjt, de máhttebihtit barggat duojna dájna tiemáj *Várijn 3* girjen nav gåktu didjij hiehpá, ja praktihkalasj dájmaj barggat álggoscåvlån dahkamusáj gaskav. Mij huoman oajvvadip dij álggebihtit vuostasj bielij, danen gá introduseriji duov dáv tiemáv ma båhti manjela girjen.

ÁLGGOBARGGO

Álggobargugjn miejnnip praktihkalasj dahkamusájt ja giella- dájmajt álggoscåvlån. Oajvvadusá tijmmapládnaj ja dájmada ma hiehpi *Várijn 3* girjjáj, gávnnuji tijmmaplánan girjen 11. bielen. 5. kapihttalín dán åhpadiddjijbagádusán gávna ienep tjielggidusáv duon dán doajmmaj. Dån gávna aj oajvvadusájt gåktu máhtá gárvedit ja tjadádit dájt dájmajt vaj buoremus láhkáj máhtta ávkkít gielav álggoscåvlån. Vállám lip manen buojkulvisájt bágojs ja moallånagájs ma máhtti boahtet ávkken.

Mujte válldet kamerav fáron ja juohket ávdåsvásstádusáv gávvi- tjit divna dájmajt, danen gá ietjat gávå aj máhtti liehket ájnnasa manjebargos.

MANÑEBARGGO

Manñebargujn miejnnip dav bargov majt oahppe skávlån dahki ålggodåjmaj manñela. Manñebarggo I duola dagu organiserit ja systematiserit vásádusájt ja átsådallamijt majt oahppe li luondon barggam, ja hárrjidallat bágojt ja moallánagájt majt li gullam. Sæmmiláhkáj gá ájggeadno ávddåbargguj tjanáduvvá ålggo-skávlå rámmafaktávrrá, de la ájggeadno aj manñebargguj sæmme. Vájku makkár rámmafaktávrrá, de la *Várijn 3* dagádum vaj oahppe oadtju máhttelisvuodav barggat divna tiemáj ma li ávddånbutvedum álgon. Makkár dásen galggi duo dá dahkamusá tjoavdeduvvat, mierreda dán gut la åhpadiddje. Ælla sierra bieles «mierkkidum» manñebargguj, dåssju muhtem dajs manñemus dahkamusájs ma tjoahkkáj vuosedi majt lihpit ålggon barggam.

Diedon dånkki aj barggat tevstaj ja dahkamusáj girjen juska ehpit la læhkám ålggoskávlån, jali barggam divna tiemáj sámegiellaj ålggon. Diedon de vierttibihtit snivva barggat duoj dáj oasseásij, danen gá oahppiijn ælla nav moadda referánssa-tjoahkke majt lidjin ietján adnám jus lidjin oadtjot gielav adnet ávdån praktihkalattjat.

Dav juohkkahasj dádjat, gá oahppe li barggam tiemájn ávddåbargonjali madi li ålggon barggam, de giehpebut dádjadi manñebargon. Oahppiija I álkkep dádjadit dav mij la oahpes, ja manná ruvábut ienni gá dat mij la ádå ja gássjel.

Divna tijmajt manñebargguj ij dånkki biedjat avta jali guovte bæjvváj, danen gá oahppe dárbahti ájgev gárvedit tijmaj gaskav, ja diedon aj sijdan barggat vaj oahppi buoremus láhkáj. Máhttelis la lahkke jali álles biejev manñebargguj ålggoskávlåbievij/tiebmábievij manñela, valla hæhttu aj vuorkkit tijmajt boahtte vahkojda. Mijá skávlån barggap *Várijn 3* girjiijn álles tjavtjav, ja de tjadádip akti vas gidáj.

Jus lihpit sjattojt miehtses válldám, de máhttebihtit sjattojt systematiserit manñebargon, ja dahkat vuosádusáv sámegiel-sjaddo namáj. Gahtsut plakáhtajt vaj divna skávlån máhtti vuojnnet dajt. Vijdábut máhttebihtit barggat dahkamusáj girjen ja daj báhkooahppamkártáj ja spelaj ma gulluji.

Tækstabargov dahkap manñutjissaj, de li oahppe oadtjum inspirasjåvnåv moatteláhkáj tevstajt produserit: gá li låhkám buojkuvistevstajt, ietjas vásádusáj baktu ålggoskávlån, ja dahkamusáj ja spelaj baktu. Oahppiij tevsta sjaddi oassen tjálasaj árvustallamis. Njálmásaj árvustallamin máhtta duot dát njálmásaj dahkamus vuodon, ja gæhttjat gáktu oahppe máhtti gulldalit, dádjadit ja njálmásaj giella gá barggi dahkamusáj bræhttaspelaj.

4. Bieles-bælláj-bagádus

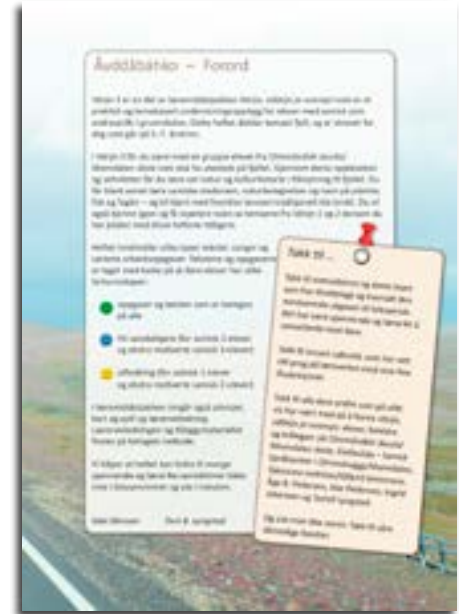
b. 3: **Ávddábáhko**

Jus oahppe ælla ávddåla barggam *Várijn*, *vákkijn ja vuonajn*, vierttibihitit nágin minuhtav vuostasj tijmas oahpásmuvvat girjjáj:

- Låhkit ávddábágov aktan, dánna li ávkálasj ja dárbulasj diedo duoddeoahppamnævojs ja differensierimis.
- Dibde oahppij sláddit girjev: Makkár tiemájt máhtti ávdutjis? Le gus sierra tiemá/biele maj ávvudalli barggat.
- Subtsasta oahppijda sáme-dáro báhkolistav divna tiebmáásijda mij gávnnu girje mañnegietjen.
- Diededa aj oahppijda spelajt ja kártájt maj galggi barggat mañenagi, dat vaddá mávtástuhttemav ja vuorddemusájt.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahpásmuvvat oahppamgirjjida
- diehtet differensierimav

b. 6: **Oahpástuvvamgávvá: ... Oahppoulme**

Tjuorgas ja gatjálvis la degu «uksa l goavkkot» ja máhttá viehkken aktiviserit oahppij duogásjáhtudagáv. Tjuorggasin la vuodo tiebmáj *Várijn 2* girjes. Jus oahppe li ávdebut barggam *Várijn 2* girjijn, de moattes dábdid dav. Muhtema mujtti bágojt ja moalke-dimijt majt li ávddåla oahppam.

Ihkap vil ájttsi tjuorggasa baktu sij máhtti juojddá tiemás, ja dat dábdid sij rijbadi ja hálijdi ienebu oahppat. Oahppe máhtti tjuorggasis ságastallat aktan guovtes ja guovtes ávdås tjoahkkáj-giessi aktisasj juohkusin. Ihkap muhtem oahppe bukti avtav substantijjav ájgen, madi iehtjåda bukti álles gárgadisájt.

Buojkulvis:

Substantijva: *lávdaohte, tællta, sehka, dállå, jávrre, njárgga, gierge, nejtsusj, báhtjasj, oahppe, vuossa, svihtjo, guole, muora, árran, márfje*

Gárgadisá: *Sij li várijn. Sij li tsaggam teltajt ja lávdagådijt. Gålmå máná guolliji jávren. Sij li oadtjum 5 guole. Guokta máná tjåhkkåhibá dállågåtten. Såj basseba márfijt. Guokta máná libá segan. Såj båråba hálmugijt.*

Vijdedit

Viehkkegatjálvis *Majt vuojná gávån?* ja vásstådus *Gávån vuojnáv ...* vaddá aj máhttelisvuodav ságastallat værbbasåjdimes ja innesijjav jus sihtá, valla válljim lip ep galga tjalmositit grammatihkav dán álgadimen.

ULME: OAHPE GALGGI

- båktet ietjasa duogásjáhtudagáv
- diehtet majt galggi oahppat
- berustahttjåt tiemájt ma báhti

GATJÁLVISÁ/ VÁSSTÁDUSÁ

«Majt vuojná gávån? Subtsasta!»
«Gávån vuojnáv...»

b. 7: Ávddågæhttalibme

Dán nielje gæhttalime ulmme I álgon guoradallat majt oahppe ávdutjis máhtti. Dajna dâhkki aj ietjas oahppamav «mihttit» danen gâ *Várijn 3* girjje hæjttá lâhpaduvvá muodugasj manje-gæhttalimijn.

Ávddâl gâ oahppe álggi, de la ájnas sidjij dættodit náv: ávddågæhttalibme ij la gilpos oahppij gaskan, valla viehkken juohkka-hattjaj guoradalátjit majt máhtti. Sæmmi bálttá galggi dádjadit majt vuorddep galggi oahppat. Ávddågæhttalibme I aj viehkenævvo dunji gut la áhpadiddje danen gâ dat «gæhttal» oahppij báhkoboannudagáv mij gullu duon dán tiebmáj. Návti máhttá dunji viehkken áhpadusáv hiebadit.

Gæhttalibme tjadáduvvá navti vaj oahppe vuostak nágin minuhta gánná galggi aktu gæhttalit mujttet sámezielbágojt ja moallánagájt majt sij ávdutjis máhtti, ja tjället dajt duon dán kategorijaj. Gâ oahppe javlli e máhte ienep bágojt sámezielan, máhttá áhpadiddje tsuojggit, javllat muhtem dárogieľbágojt duon dán kategorijian, valla oahppe galggi tjället dajt sámezielbágojt.

Máhtá buojkulvis ...

- muhtemav dájs guolij namájt sámezielaj: *ørret (dâbmuk), røye (rávddo), laks (luossa), sik (tjuovttja), lake/njáhká, harr/hárre, abbor (vuoskun), gjedde (hávgga)*
- muhtemav dájs juhtusij namájt sámezielaj: *gaupe (albasj), rein (boatsoj), røyskatt (buojda), jerv (jiervva), bjør (biernna), ulv (stálppe), hare (njoammel), rev (riebij), mus (snjierrá)*
- muhtem lãvdagoahte nammadusájt sámezielaj: *lavvostenger (dæhkága, ådnârisá), lavvoduk (loavddak), bålplass (árran), reinskinn (duollje)*
- muhtem várresjattoj namájt sámezielaj: *lyng (danás), mose (sæmol), lav (visste), dverg bjørk (skierre), fjellbjørk (lagim)*
- muhtem luonndonammadusájt sámezielaj: *vidde (duottar), fjell (várre), fjelltopp (tjáhkka), spiss fjelltopp (gájsse), vann (jávrrre), elv (jáhká), steinur (juovva), myr (jiegge)*
- muhtemav dájs láttij namájt sámezielaj: *rype (rievsak), falk (hábak), snøtiting/snøspurv (albba), skjære (skirri), ravn (gárjjá), kråke (gárránis), ugle (skunjok), ørn (goasskem)*
- sámeziel moallánagájt barggodahkamusájs ja dâjmajs majt barggap læjrrasajen: *sette opp lavvo (lãvdagoadev tsaggat), hente ved (muorajt viedtjat), lage bål (dállit), hente vann (tjátjev viedtjat), ta ned lavvo (lãvdagoadev gajkkot), rydde leirplassen (læjrrasajev rádjat), hugge ved (muorajt tjuollat), koke vann (tjátjev vuossjat), grille pølser (márfijit basset)*
- muhtem sáme bájkkenamájt: Dánna I buoremus jus áhpadiddje adná muhtem namájt oahppij lahkabirusijs

ULME: OAHPE GALGGI

- diehtet majt máhtá ávdutjis
- «mihttit» ietjasa oahppamav

- muhtem sámegeielbágojt ma subtsasti kulturhistávrås: buojkulvis *offerstein (siejdde), tursti (bálges), skuterløype (skuterláhhto), jakt (bivddo), fiske (guollim), reingjerde (gárd-de), reindrifft (ællsujtto)*
- muhtem urmmasij namájt sámegeiellaj: *mygg (tjuojkka), knott (muoger), flue (tjuruk), humle (hubllo), klegg (skåttak), veps (viepses), øyestikker (vuopptagoavnnje)*

Jus ávddågæhhtjalibme galggá vaddet riehta gáváv majt juohkka ájnna oahppe máhtta, de ij áhpadiddje galga liehket «lådje» ja sijáv viehkedit bargadahttijn. Dán dásen ij la ájnas oahppe tjállli bágojt riehta: Jus mujtti muhtem bágojt, de máhtti tjället dajt nav gáktu jáhkki galggi tjáleduvvat. Mujte, árvvedahte báhhti dassta báhntusa jus oahppe li tiemájn ávddåla barggam. Giehttjit klássak gut la barggam *Várijn 3* girrijn ávdebut, máhtta ienep bágojt ja moallánagájt dájmajs læjrrasajen ienni vidát klássak gut ij la ávddåla sáemmi tiemájn barggam.

Jus li oahppe juohkusin gudi ælla ávddåla barggam avtak tiebmáásijn ávdebut ja e majdik máhte, de la ájnas áhpadiddje fokuseri oahppijit gudi galggi divna bágojt iejvvit moaddi *Várijn 3* girjen. Jus buoragit barggi, de oahppi moadda dajs bágojs. Gárveda sijáv vaj diehti mañnegæhhtjalibme mañnetjissaj boahá. Danna oadtju máhttelisvuodav vuosedit majt li oahppam. Sjaddá miellagiddis buohtastahhtet ávddågæhhtjalimev ja mañnegæhhtjalimev.

Muhtem oahppijda l ávkálasj dahkat ávddågæhhtjalimev njálmálattjat. Dánna li guokta oajvvadás:

1. Oahppe javlli bágojt/gárgadisájt madi áhpadiddje/viehkke/ oahppeguojmme dajt tjállá.
2. Oahppe báddi jienav madi sán bágojt/gárgadisájt javllá. Dánna máhtta buojkulvissan OneNote, mobiltelefonná jali iPad liehket ávkálasj vædtsaga.

b. 8: Låhkåmtæksta: *Várráj*

Dát la tæksta mij la oanedum tevstas mañep bielen, ja buoremus la oahppijda válljit gássjelisvuoda dásev aktan áhpadiddjijn. Tevstav máhtti oahppe aktu låhkåt, guovtes ja guovtes jali aktisaj juohkusin. Jus li moadda oahppe juohkusin gejda l tæksta gássjel, de ihkap la buorep vuostak dav låhkåt aktan. Sisanov máhtta tjoahkkájgiesset gatjálvisáj baktu 12. bielen ma li ruodná mádjusijn mierkkidum.

Tæksta aj hiehpá buoragit låhkåmlækson sijdan mañjel gå li aktan skåvlån låhkåm.

Oahppijda gesi l dát tæksta gæhppat, máhtti aj låhkåt tevstav nuppen bielen mij la låsep.

ULME: OAHPPPE GALGGI

- ávdedit buorre låhkåmtjehpu-dagáv
- låhkåt ietjá oahppij birra gudi galggi ålggokåvlåj vaj oadtju oasev sijá vásadásájs
- oahppat bágojt ja moallánagájt majt dárbahti gå galggi ságastallat ietjasa áhpadimgárvvadás, ja ietjasa vásadásájs ålggokåvlån

b. 9-10: Låhkámtæksta: Várráj

Dát tæksta l vehi gássjelabbo tevstas ávdep bielen.

10. bielle gullu sæmmi tækstaj, valla l ájn gássjelabbo, ja ij la divna oahppijda. Oahppe gudi lãhki visská tevstav 10. bielen, máhtti ietjá oahppijda subtsastit Hotel Savoy birra. Jus e aktak oahppe dáv tevstav lãgã, de máhttã huoman ganugit gãvãjt gehtjatjit, ja sãgastallat daj birra.

Diedo gãvãjs:

Bajemus gãvvã l suohkanrãjãn Omasvuona ja Gãivuona gaskan. Dat vuoset *Hotel Savoy* majt li áðãstuhttãm, fiervvãskiedjã gãsi Jan Baalsrud tjielhãdalãj ávddãl suv doalvvun várrãj, vijdãbut Baalsruda slahpaj Olmmãivãkken (gehtja 12. bielen), ja dassta vas Svierigij.

Muhtema ihkap dãbdden bãjkev filmas *Ni Liv*, ja dat sjattaj vat ájggeguovddelis Harald Zwart filmajn Jan Baalsruda birra, *Den 12. mann*. NRK la duodden aj dahkam dokumentãrrãrãj dov doarrohistãvrã birra, dav gãvna dãnna: <https://tv.nrk.no/serie/i-jan-baalsruds-fotspor/sesong/1/episode/DKRO55002412>. Vidãt dãhpãdusãn la sãn Hotel Savoyan.

Vuolemus gãvvã l Gãlggjãvres. Gãvãn li bãtsidisã bunkarsis nuppãt værãlt doaros.

Ane tevstajt ja gãvãjt gã sãgastallabihtit ma dãhpãduvvin nuppãt værãltdoaron. Le gus oahppe gullam Jan Baalsruda birra? Majt sij diehti suv birra, ja majt sij diehti doaro birra? Mij dãhpãduvãj dãppe gãnnã årrobihtit? Gãvnnuji diedon doarromujto jali miella-giddis subtsasa ietjasa guovlojs.

Áhpadiddje máhttã aj vehi giehttot oahppijda Jan Baalsruda ja Hotell Savoy birra, juogu dal sãmegiellaj jali dãrogiellaj, gã dãt la geldulasj subtsas massta berusti.

Mãhtã tjoahkkãjgiesset lãhkãmtevsta sisanos gatjãlvisãj baktu 12. bielen.

ULME: OAHPE GALGGI

- ávdedit buorre lãhkãmtjehpu-dagãv
- lãhkãt oahppij birra gudi galggi álgguskãvllãj «oassãlãstãtjit» sijãj vãsãdusãj
- oahppat bãgojt ja moallãnagãjt majt dãrbãhi gã galggi sãgastallat ietjasa áhpadusgãrvvidusãjs ja ietjasa vãsãdusãjs álgguskãvllãn

- oahppat vehi guovlo geografijias ja histãvrãs
- sãgastallat nuppãt værãltdoaro birra ja gãktu ulmutja, birãs ja sebrudahka vãjkkudi nubbe nuppev

b. 11: Tijmmapládna

Dát tæksta l ájnas vaj divna oahppe oassálassti lánkát. Tijmma-plánan vuosedip vuojn praktihkallasj dájmajt álggoscávlán. Oahppe máhtti dajna barggat guovtes ja guovtes jali juohkusijn. Gå lihpit tevstav lánkám, de máhttebihtit ájgev biedjat gatjálvisájd- da mij gullu tijmmapládnaj. Dánna l buorre máhttelisvuolta hárrjiddallat gatjálvisbágoj, ájggemoallánahkkoj ja ájggeguovddelis verbaj.

Buojkulvis:

- **Goassa** æjvvali oahppe skávlán? (Sij æjvvalin skávlán dijstagá kloahkka 08.00.)
- **Gallen** la oaddámmuddo álggoscávlán? (Oaddámmuddo l kloahkka 17.00-22.00 iehkedis.)
- **Goassa** aktisasj barggogilpos miehtsen? (Aktisasj barggogilpos miehtsen la dijstagá kloahkka 12.00)
- **Goassa** galggi gæhttjalit sjuohppit? (Sij galggi gæhttjalit sjuohppit gasskavahko manñáj gasskabieje.)
- **Makkár** bieje galggi vádtset várráj? (Sij galggi vádtset várráj gasskavahko.)
- **Ma** li tiebmán gasskavahko kloahkka 13.00? (Gasskavahko kloahkka 13.00 la tiebmá almeguovlo, kárta ja kompássa)

Tijmmapládna sisadno l buorre álggo válldet manen fágajgasskasaj tiemájt *álmukvarresvuolta ja iellemrijbadibme* aktan *guoddelis ávddánibme*. Dáv máhttá dahkat aktisasj juohkusijn manñel gå oahppe li tevstajn barggam.

Ságastallit duola degu jánndura rytma birra ja man ájnas la bår-rát vissa ájge ja oadet nuohkásav - álggoscávlán ja ietján árkkabieji. Manen nav álos miehtsijt vádtsi? Manen nav álos álggon idjadi giesijt ja dálvijt? Lijkkuji gus oahppe tuvrajt mannat? Manen/Manen e? Gánná manni, ja majt barggi? Makkár dájmajt lidjin tijmmaplánan lijkkut buoremusát? Ja állu manñutjissaj: Man ájnas la læjrrasajev rádjat ávddál sijddaj vuolggá? Manen la nav ájnas dav dahkat? Dán aktivuodan hiehpá válldet manen gájjkásij riektáv. Dat javllá duola dagu galggap gå lip luondon, de ep galga bátsidisájt guodet, ja galggap juhtusijt dibddet sjávot. Ienebu gájjkásij riektás gávna dánna: <https://norskfri-lufts liv.no/hva-er-allemannsretten>.

Dákkár ságastallamijn la ájnas mujttet: muhtem oahppiijn ij la nav buorre giellatjehpudahka, ja e rijba ájadallat sámegiellaj - de vierthi loahpe liehket dárustit. Máhttá aj álkkes gatjálvisájt tjállet tábluj, ja gáhttjot oahppiijt dajt adnet gå ságasti guovtes ja guovtes. Dála li oajvvadusá gatjálvisájdja:

- Gallen oaddá?
- Galla tijma oadá ijájt?

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat bágojt ja moalkedimijt majt dárbahti gå ságastalli ietjasa áhpadusgárvvidusás ja ietjasa vásádusájs álggoscávlán
- adnet ájggemoallánahkkojt
- hárrjiddallat gatjálvisbágojt
- ságastallat jánndura rytmas ja bárrámijs
- ságastallat luonndodájdos
- ságastallat ietjasa berustimijs
- ságastallat njuolgadásájs ja mierredimoassásstemis

- Majt bårå idedisbiebbmon?
- Lijkku gus muorjijt/oadet lãvdagoaden/vãdtset miehtsen?
- Majt lijkku dahkat gå la ålggon?
- Majt dagá jus gávna rutsijt/bãtsidisãjt ålggon?

Tijmmapládna galggá aj duv arvusmahttet áhpadiddjen: Dánna máhtá viedtjat ideajt dájmajda gå galga gárvedit ålggoscãvllãv ietjat oahppijda. 5. kapihttalín gávna ienep tjielggidusáv «mijá» tijmmapládnas. Mij lip aj oajvvadásãjt buktám duon dán giella-doajmmaj ja stãhkusijda. Hæhttu diedon divvot vaj gárvvíduš hiehpá dan sadjáj gãnnã galggabihtit liehket, ja oahppijjuogos ma galggi mannuj. Hæhttu aj dáj nuppij ressursaj siegen barggat gudi galggi oassãlasstet ålggoscãvllãj. Ávddãl vuolggebihtit, de viertti mujttet vuosedit oahppijda dav gárvvídušáv majt la ållim. Dánna máhtá válldet manen dav goalmát fágajgasskasasj tiemáv *demokratijja ja guojmmeviesãtvuohta*: Man ålov sisanos ja dájmajš galggi oahppe ietja mierredit, ja manen la ájnas aktisaj gárvedimijn ja njuolgadásáj?

Svargestit varás rávdov! Gãvvã: Edel Monsen

b. 12: 1. Lágá tevstav Várráj ja vássteda gatjálvisájt njálmálettjat.

Dát dahkamus aj gullu láhkámtækstaj Vággáj. Dahkamusáv máhtti tjadádit aktisasj juohkusin, unnep juohkusijn, jali guovtes ja guovtes. Dássemálssom dahkamusán hiehpá láhkámtevstajda. Dát sihtá javllat, oahppe gut la dássju láhkám «ruodná» oasev tevstas, diedon 8. bielen, vuorddep máhtta vásstedit gatjálvisájt bajemus rámmán. Oahppe gut la láhkám «alek» tevstav, vuorddep máhtta vásstedit gatjálvisájt gasskalamos rámmán madi oahppe gut la láhkám «visská» tevstav, galggá máhttet vásstedit gatjálvisájt gasskalamos ja vuolemus rámmán.

Oajvvadus vásstádusájda :

1. *Oahppe æjvvali skávllásaljon.*
2. *Uddni li siján stuor vuossa manjen skávlláj.*
3. *Sij galggi vuolggat álggokávlláj várráj.*
4. *Martinen la ádå, bivvalis oademvuossa.*
5. *Sindre ávvudallá stáhkát soahterákkijn.*

1. *Siján li oademvuossa manjen danen gå galggi álggokávlláj.*
2. *Sij li vuolggemin Gálggojávrráj.*
3. *Sij vuolggi bussajn.*
4. *Gálggojávrra l Ivguvuovden (Suoma rijkarájá guoran).*
5. *Pieran la ádå svihtjo.*
6. *Dán jage l álggokávllátiebmá luonndo ja kulturhistávrrá várijn.*

7. *Savoy-hotælla l fierván Nortanjárgan.*
8. *Savoy-hotælla ij la almma hotælla, valla fiervváskiedjá gási Baalsrud tjiehkádij.*
9. *Jan Baalsrud lij vuona soldáhtta gut vuosteldij dujskalattjajt ja vierttij báhtarit sijás.*
10. *Gå báhtin læjrrasadjáj, de tsieggijn lávdagådijjt ja dállijn.*

Gávva vuolemusán la boadáldahka Baalsruda slahpaj mij la Čáhputin Olmmáivákken.

ULME: OAHPE GALGGI

- guoradallat láhkámdájdusáv
- oahppat gatjálvisbágojt
- tjoahkkájiesset tevsta sisanov gå vásstedi gatjálvisájt

b. 13: 2. Vásstedit láhkámtevstaj gatjálvisájt tjáallattjat

Dahkamus hiehpá buoragit sijddabarggon manjela gå 1. dahkamusáv tjadádi njálmálettjat skávllán. Oahppe e galga vásstedit ienep gatjálvisájt gå majt láhkámtevsta bájnnokávdá ja 1. dahkamus javllá.

Gehtja oajvvadusáv vásstádusájda 1. dahkamusán.

ULME: OAHPE GALGGI

- hárijidallat ienebu gatjálvisbágojt
- vásstedit gatjálvisájt tjáallattjat

b. 14: 3. Riekta vaj boasstot?

Dát dahkamus gullu láhkámtækstaj *Várráj*, men her má elevene kanskje tenke litt for á finne svarene. Oppgaven gjøres skriftlig individuelt, i par eller gruppe.

Máhttelis la aj dahkat njálmálasj juogogilppusav. Oahppe barggi guovtes ja guovtes tevsta dagi. Áhpadiddje láhká tjuottjodusájt, oahppe vierttiji gulldalit ja árvustallat jus tjuottjodusá li riekta vaj boasstot. Lenni gå tjállli vásstádusájt, de mierkkiji riekta vásstádusájt bivtastsibrunij vásstáduskárttáj majt dáhkki aj ietján adnet. Juohkka juohkusin la sierra vásstáduskárttá.

Vásstáduskártá gávnnuji dánna. Tjáleda, buoremusat vehi assáp árkkaj, ja lamineri dajt ávdvdál gå adnuj válldebihtit.

		Riekta	Boasstot
1.	Olmáivákke skávlåoahppe vuolggi álggokávlåj tjavtjajt.	J	G
2.	Martinen ij la oabme bivvalis oademvuossa.	K	Á
3.	Piera ávvudallá oaggot nuoren.	G	V
4.	Oahppe galggi álggokávlåj syhkaldit.	U	R
5.	Oahppe ja áhpadiddje li miehtsen gálmå biejve.	R	G
6.	Tiebma l dán jage merragátté luonndo ja kulturhistávrå.	U	E
7.	Gálggojávri l stuorra jávrre Finnmárkon.	K	G
8.	Oahppe galggi hotellan oadet.	J	Á
9.	Álggokávlån galggi sjuohppit.	T	D
10.	Læjrrasadje l njárgan.	T	M
11.	Álggokávlån galggi tjuojggat.	R	E
12.	Álggokávlån galggi oahppat bájkkenamájt.	N	I

Tjoavdosbáhko: Jávrregáttén

Galggojávri. Gávvå: Edel Monsen.

ULME: OAHPE GALGGI

- láhkát/gulldalit ja dádjadit gárgadisáj sisanov
- áhtsát dárbulasj diedojt tjoahkkájbiejadum tevstas
- dálkkut ja ájádallat jus tjuottjodus la riekta jali boasstot

b. 15: 4. Usjudallit ja ságastallit.

Barggit dahkamusájn njálmálattjat juohkusin. Hiehpá buoragit ávdvál mannap álgguskávlláj, vaj oahppe juo ávdán diehti majt galggi gæhttjat, jali manjebarggon manjela álgguskávllá jus hiehpá buorebut.

Gå ságastallabihtit kulturmuhtoj birra, máhtti oahppe nammadit dajt majt usjudalli sijddabájkis, ja dajt ma ihkap gávnnuji dan bájken gánná galggá álgguskávllá.

Definisjávnná kulturmuhtto:

«Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. (...) Etter denne lov er det kulturhistorisk eller arkitektonisk verdifulle kulturminner og kulturmiljøer som kan vernes».

(Sitat fra Kulturminneloven § 2.)

Ivguvuovden ja Gálgu-guovlon gánná mij mannap, gávnnuji riek állo kulturmuhtto. Jus dán gut la áhpadiddje berusta daj birra oahppat, de máhtá buojkulvissan láhkát artihkkalav Álgguskávllá ja kulturhistávrrá Gálgoguvlos mij gávnnu *Várijn 4* girjen.

ULME: OAHPPE GALGGI

- oahppat mij la kulturmuhtto
- sjaddat diedulattja kulturmuhttoj birra ietjasa lahkabirrusin
- ságastallat gáktu ulmusj, birás ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev

b. 15-17: 5. Gielladahkamusá

a)

Álgov dahkamusájn máhtá Dahkamus máhttá álggon gá argov máhttá álgget gá ságastallá biernna gávva birra.

Diedo gávva: Gávva biernas la gávvidum Polar Parkan Bardun. Bierna namma *Pepper*, ja álles lándan oahpástuvvin dajna biernajn ja oappájn *Salt*, ma libá albino, manjela gá lijga TV prógrámmaj manen.

Gatjáda oahppijs jus gávnnuji ienep biernna bágo sámegeillaj.

Ságastihtit manen gávnnuji moadda bágo dan láddáj sámegeillaj, ja tjielggi mij la giellasuorgge. Máhtá giellasuorgev definerit gielalattjat variasjávnnán hállamgielan avta geografasj guovlo sisbielen. Gielalasj variasjávnná mij gájbbet sosialalattjat (buojkulvis áldar, sjiervve ja klássá), gáhtjoduvvá sosiolækkta. Giellasuorge álggi ulmuttij æjvvalimes. Mij bájnnp njálmálasj gielav sijájs gej guládallap. Juska gávnnuji sieradusá giellasuorgij gaskan, de ælla da gielalasj variasjávnná huoman nav stuoraga vaj ep dádjada nubbe nuppev. Danen gá giellasuorgge l tjanádum identitiethtaj, de la ájnas vieledit ietjádij giellasuorgijt ja njunjágahttet sijáv. Oahpásmuvvat ietjá giellasuorgijda la akta vuohke berustit nuppijt ulmutijjt. Sæmmi bále soajttá oahppat synonymmajt ja boandodit ietjat gielav.

>>>

ULME: OAHPPE GALGGI

- ságastallat gielas, giellasægodusás ja giellasuorgijs
- sjaddat diedulasj ietjasa giellasuorges ja gielalasj identitiethtas
- oahpástuvvat gielalasj moattevuoda sáme guovlojn
- vieledit ietjá gielajt ja giellasuorgijt

Jus oahppe dættodi muhtem ietjá sámegielaht, duola degu oarjjelsámegielaht jali julevsámegielaht, hiehpá oanegattjat tjielggit manen dá li sierra giela, ja e giellasuorge: Sáme guovllo l stuorra geográfalasj guovllo. Dán guovlon li gielalasj variasjávna nav stuore, ja e divna máhte guládallat nubbe nuppijn. Gå siera-dusá sjaddi nav stuore, de álu ságastip iesjuhtik giela birra. Dát la álkkes tjielggidus, Vuona dárogiella, Svierik dárogiella ja dánskagiella li sierra giela, vájku divna máhtti guládallat nubbe nuppijn. Dánna li aj ietjá ássje ma vájkkudi

Hiehpá buoragit nammadit unnánasj oajvvejuohkemis sámegielahts (gehtja duola degu <https://snl.no/samisk>), ja gávnnu aj duot dát giellasuorgge duon dán giellaguovlon. Gielladutkijn la duot dát modælla gáktu nuorttasáme giellasuorgijt juohki, valla giehttop huoman lulle ja alle giellasuorgijt, ja duodden javllap duornossámegiella, sisednamsámegiella ja merrasámegiella. Gáváv gávna dánna: <http://kurso.oahpa.no/2014/11/17/34-10-suopmanat/>.

Vijdábut barggat:

Le gus oahppe gávnnam ietjá bágojt girjen ma e gávnnu ietjasa giellasuorgij?

16. bielen máhtti oahppe tjället «gávnadisájt» ja buohtastahttet ietjasa giellasuorgijn ja ietjá giellasuorgij majt ihkap dábddi. Oahppe máhtti tjället dábálasj bágojt ietjasa giellasuorgijs, ja guoradallat dajt sæmme bágojt ietjá giellasuorgijn.

Oahppe aj máhtti mannat ruopptot dán bælláj ietjá bále jus galggi tjället giellasuorgij sieradusájt majt ájttsi girje manjegietjen.

► b)

Dahkamusáv máhtti aktu jali guovtes ja guovtes dahkat, ja hiehpá aj sijddabarggon, ja de juohkusin tjadádit aktan manjela. Mujttádahte oahppiht, da gatjálvisbágo majt dárbaht gávnnuji 12. bielen.

>>>

Tjuorggasa: Vecteezy

Tjoavdos:
 GÅNNÁ I læjrrasadje?
 GOASSA/GÅSI/GÅKTU vuolggep?
 MAJT sãn subtsastij?
 MIJ la duv namma?
 GÆNNA I ruoppsis vuossa?

MASI dãn ávvudalá?
 MAKKÁR bieje vuolggi sijddaj?
 GOASSA/MANEN/GÅKTU dãn dãhku vuolgá?
 MANEN/GÅSSTÁ/GOASSA sãn bohtá?
 GÅSSTÁ/GÅSI I sãn?

► **c)**
 Oahppe gudi li barggam vissjalit lãhkãmtevestajn *Várráj* ja
 tijmmaplánav mij tjuovvu, ruvãmusãt gãvnadi gãsstã galggi
 viehkev viedtjat jãrggãlibmãj.

Tjoavdos:
 Mij vuolggep várráj.
 Mãn iv goalo.
 Jan Baalsrud bãhtarij dujskajs.
 Dãlla I oaddãmmuddo.

► **d)**
 Sujna I ådã oademvuossa.
 Le gus dujna ådã oademvuossa?
 Mujna ij la ådã oademvuossa.
 Le gus dijãn stuor lãvdagoahte?

Oahppe riek njãlgugit oadã ietjas oademvuossan. Gãvvã: Edel Monsen

ULMME: OAHPE GALGGI

- adnet riekta gatjãlvisbãgojt

ULMME: OAHPE GALGGI

- jãrggãlit dãrogielas sãmegiellaj buojkulvistevstaj milta.

ULMME: OAHPE GALGGI

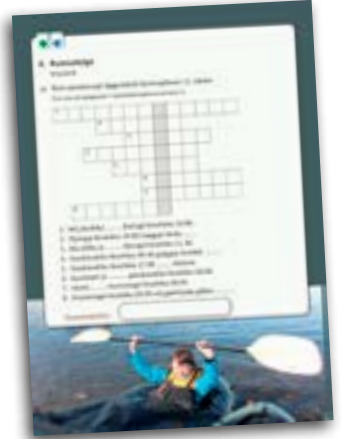
- jãrggãlit dãrogielas sãmegiellaj buojkulvistevstaj milta.

b. 18-19: 6. Ruossabágo

Dán dahkamusán li guokta variánta gánná b)-dahkamus la gássjelabbo a)-dahkamusás. Oahppe gudi lijkkuji dákkár dahkamusájda, ja gudi ruvva barggalassti a)-dahkamusáv, máhtti goappátjij barggat jus sihti. Divna vásstádusá gávnnuui tijmmaplánan 11. bielen.

ULME: OAHPPE GALGGI

- dádjadit ájggemoallánahkkojt
- oahppat bágojt ja moallánagájt álggokávlá dájmajs
- máhttet láhkát ja viedtjat diedoht tabellas

Tjoavdos a):

¹ G	Á	L	G	G	O	J	Á	V	R	R	Á	J
			² G	Å	D	I	J	T				
					³ B	Å	R	R	Å	P		
	⁴ S	V	I	T	J	U	J	N				
			⁵ G	A	S	S	K	A				
					⁶ S	T	Å	H	K	A	T	
					⁷ B	I	E	B	B	M	O	
⁸ D	Å	J	D	D	E	T						

Tjoavdos: Ájrustit

Tjoavdos b):

					¹ S	K	Å	V	L	Å	N		
					² J	Å	V	S	Å	D	I	P	
						³ K	U	L	T	U	R		
						⁴ K	O	M	P	Á	S	S	A
				⁵ I	E	H	K	E	D	I	S		
⁶ V	Á	D	T	S	E	P							
	⁷ S	J	U	O	H	P	P	I	T				
						⁸ I	D	E	D	I	S		
⁹ V	U	O	L	G	G	E	T						

Tjoavdos: Sjuohppit

b. 20-21: 7. Dájma váren

a)

Oahppe gudi li álggon gielav adnám dájmalattjat, jali snivva li barggam láchkámtevestaj ja tijmmaplánajn, sidjij la dát álkkes dahkamus. Sidjij sjaddá vargga gæhttjalibme jus li oahppam moallánagájt.

Oahppe gudi ælla oadtjum máhttelisvuodav sámástit dájmalattjat, manná ienep ájgge dahkamusájn barggat. Dát la akta vuohke oahppat moallánagájt, ja dárbahti ihkap viehkenævojt (báhkogirje jali báhkolissta 88. bielen) gå galggi vásstádusájt gávnnot.

Oajvvadus: oahppe gudi e sidá biedjat sárgev moallánagáj gaskav, máhtti bájnnošliántaj bájnnot dajt moallánagájt ma gulluji aktan.

Tjoavdos:

fiske i vannet

padle kano

besøke reindriftssamer

kaste lasso

se på kulturminner

sette opp lavvo

hente ved

slukke bål

ta ned lavvo

tenne bål

lávdaoadev tsaggat

lávdaoadev tsaggat

dålvåv tsahkkidit

kulturmuojtojt gæhttjat

dålvåv jáddit

kanujn ájrustit

lávdaoadev gajkkot

sjuohppit

jávren oaggot

muorajt viedtjat

b)

Dát barggo I unnán låsep dan diehti gå oahppijn ij la dánna dárogiella viehken. Jus galggi máhttet verbajt ja substantijvajt aktij biedjat, de vierttiji bágojt dádjadit. Oahppe gudi li oahppam grammatihkav ja kasusijt, máhtti aj ájádallat makkár kasusin la substantijvva, ja manen.

Tjoavdos:

• *basset márfijt*

• *bivddet vuokkajn*

• *tsaggat lávdaoádijt*

• *tjoagget muorjijt*

• *dåjddet gållev*

• *guoradallat rámiijt jágån*

• *dahkat segav*

• *viedtjat muorajt*

• *mannat ællosámij guossáj*

ULME: OAHPE GALGGI

- gávnnot dáro ja sáme moallánagájt sæmme sisanujn
- oahppat verbajt ma tjelggiji dájmvav majt váren máhttet dahkat

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastallat báhkoklássaj birra
- biedjat verbajt ja substantijvajt aktij vaj tjelggiji dájmvav
- oahppat verbajt ma tjelggiji dájmvav majt máhttet tjadádít álggoskávlnán váren

b. 22: 8. Tjále gárgadisáv juohkka tjuorggasij.

Dán dahkamusan li gávva majt oahppe ihkap dábdde jus li *VVV:jn* 1 ja 2 ávdđála barggam. Muhtema ihkap mujtti aj gárgadisájt majt li adnám dájda tjuorggasijda.

Vuolemusán dán bielen gávnnuji gárgadisájalgo, ma máhtti viehken sidjij gudi dárbahti, valla dáhki aj ietjá gárgadisájt dahkat. Báhkolissta 88. bielen la buorre viehkenævvo.

Bargadahttijn máhtta aj ságastallat viehkeverbajis ja gaktu doajmmi gárgadisán.

Oajvvadus vásstádusájda:

1. *Mån lijkkuv låvdagoaden årrot.*
2. *Mån gatsostav nijbev avváj.*
3. *Mujna I niesste vuossan.*
4. *Le gus dujna stihka?*
5. *Mån ájgov dállit.*
6. *Dån viertti káffit.*
7. *Mån sidáv jávren guollit.*

Jienjan guollim lip riek njálga guolev! Gávva: Edel Monsen

ULME: OAHPPE GALGGI

- hárrjidallat gárgadisájt dahkat
- oahppat mij la viehkeverbba, ja gaktu vájkkudi nuppijt verbajt gárgadisán
- tjället álkkes gárgadisájt ma subtsasti jali gávvi

b. 23: 9. Tjále gárgadisáv juohkka gávva.

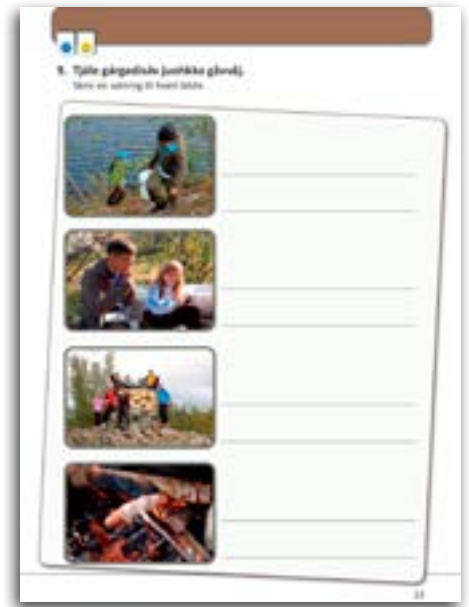
Dát la unnán lāsep dahkamus gā āvdep bielen, danen gā oahppe oadtju stuorāp friddjavuodav mij gullu sisadnuj ja gárgadis-konstruksjāvnāj. Dánna ij la fasihtta, ja oahppe máhtti ietjas oajves dahkat gárgadisājt gāvva. Jus viehkkenævojt dārbahi, máhtti adnet bāhkogirjev jali bāhkolistav girje maņemus bielen. Juska dahkamus gājbbet dāssju niellja gárgadisá, de huoman vaddá buorre gāvva oahppij tjállemtjehpudagájs: Dahkamus máhttá aj «iktet» jus máhtti bāhkolistav adnet jali e, ja jus li dādjadahttjám adnet grammatihkav ja njuolgadusājt duollatjállemij.

Oajvvadus vásstādusájda:

1. *Gāvva li guokta bāhtja. Sāj libá tjátjev viedtjāmin.*
2. *Áhpadiddje ja nejtusj libá miehtsen. Sunnun la bārrām-bāddá.*
3. *Oahppe li várijn. Sij li tsiekkima rájen.*
4. *Álggoskāvllān lijkkuv basset márfijt ja baconav dāllān.*

ULMME: OAHPE GALGGI

- tjället álkkes tevstajt gāvva

b. 24: 10. Tjále verbav mij gāhtu.

Dát dahkamus ij la mierkkidum ruodná mājijn, valla jus oahppe li buoragit barggam 7. ja 8. dahkamusājn juo āvdān, de máhtti divna gæhttjalit. Bāhkolissta 88. bielen la buorre viehke sidjij gudi dārbahi.

Tjoavdos:

- *Go galga dāllit, de viertti tsahkkidit dāllāv.*
- *Gā galga lāvdagoaden idjadit, de viertti tsaggat lāvdagoadev.*
- *Gā galga káfav vuossjat, de viertti viedtjat/vuossjat tjátjev.*
- *Gā galga boahhtsuv gitta vālldet, de viertti sjuohppit.*
- *Gā ājgo márfijt bārrāt, de viertti basset márfijt.*
- *Gā la dāllim, de viertti jáddit dāllāv.*

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastallat bāhkoklāssajs ja diehtet mij la værbba
- lāhkāt gárgadisājt, dādjadit sisanov ja tjället verbav mij hiehpá

b. 24: 11. Tjále majt dān barga gā la duoddarin jali váren.

Dán dahkamusān hæhttuji oahppe tjadnat verbajt allasisá majt li ietja oahppam, ja adnet dajt. Gárgadisālgov badjelin máhtti gærddot moaddi.

Oajvvadus gāktu vijdábut barggat tiemājn Dājma váren:

- Sij gudi dārbahi verbaj ienebu hárjiddallat, máhtti barggat bāhkooahppamkártāj *Dājma váren* ja *Læjrrasaje bargo* aktu, guovtes ja guovtes jali smáv juohkusij. Dánna gávna gāktu barga.
- Dahkit 33. dahkamusáv 74. bielen.
- Spellat bingov *Dājma váren*. Dánna gávna gāktu barga.
- Spela domino *Dājma váren*. Dánna gávna gāktu barga.

ULMME: OAHPE GALGGI

- tjället álkkes gárgadisājt ietjasa vásádusájs ja átsádallamijs

b. 25-27: 12. Luonndonammadusá

► **a)**

Hiehpá álgget dahkamusájn ja ganugit bajelttjállagin, moaddásijda l gássjel bágujn *luonndonammadus* sámegeillaj ja dárogiel-laj. Majt sihtá báhko javllat? Majt oahppe ájádalli gá vuojnni dav bágov? Máhtti gus nágin bágov ma duobddágav gávvi?

Luonndonammadusá máhtti boahdet ávkken bájkkenamájt dádjadit, valla aj viehken duobddágijt låhkát kártajn. Dibde danen oahppijt ájádallat manen la buorre oahppat sáme luonndonammadusájt.

Tjoavdos:

- fjell – *várre*
- elv – *jåhkå*
- isbre – *jiehkke*
- vann – *jávrrre*
- tind – *gájsse*
- foss – *gárttje*
- rund fjelltopp – *oajvve*
- grop/fordypning – *runnda*
- fjelltopp – *tjåhkkå*
- vidde – *duottar*

Oajvvadus: Oahppe máhtti aj adnet bájnnobliántajt gá galggi mierkkit bágojt ma aktan gulluji.

► **b)**

Tjoavdos: Oahppe tjuorggi luonndonammadusájt.

► **c)**

Tjoavdos:

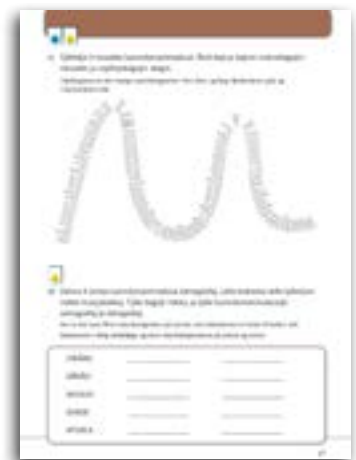
ULME: OAHPPE GALGGI

- ságastallat luonndonammadusájs ja manen la ávkálasj máhttet dajt
- oahppat muhtem guovdásj luonndonammadusájt
- tjuorggat luonndonammadusájt

ULME: OAHPPE GALGGI

- låhkát báhkorájdajt
- dábddát luonndonammadusájt

▶ d)

Tjoavdos:

TJRÁRO	TJÁRRO	MINDRE HØYDERYGG
DÁRÁD	ÁRDDÁ	SKOGGRENSE
AVVJUO	JUOVVA	STEINUR
GIJEJE	JIEGGE	MYR
ATVJELK	TJAVELK	FJELLYGG

Vijdábut barggat tiemájn Luonndonammadusá:

Sij gudi dárbahti ienebut hárijidallat luonndonammadusá, máhtti barggat báhkooahppamkártáj Luonndonammadus 1 aktu, guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Dánna gávna gáktu barga.

ULME: OAHPE GALGGI

- dábdát luonndonammadusájt
- tjället luonndonammadusájt riehta

b. 28-29: 13. Alla váre

Dahkamus álggá bajelttjállagijn, ja máhtta oahppijs gatjádít jus sij dábdá, jali jus li læhkám muhtem alla várijn.

Dábdá gus alla várijt?

Lihpit gus vádtsám alla várijt?

Fáktátevstav lækki aktu, guovtes ja guovtes jali aktisasj juohkusin.

▶ a)

Dán dahkamusán galggi oahppe adnet digitálasj kártav, www.norgeskart.no viehkken. Dánna gávnuuji vuona ja aj sáme bájkkenamá ma li almullattjat dáhkkiidum. Duodden li aj suohkanrájá tjuorgadum, ja várij alludagá li mierkkidum.

Jus oahppe ælla ávdutjís dájna næhttabelijn barggam, de viertti áhpadiddje vuosedít gáktu áhtsát ja zoomit kártan. Dahkamusáv máhtti guovtes js guovtes tjoavddet.

▶ b)

Dáhkki aj dáv tjoavddet norgeskart.no viehkken, valla gávnuuji aj lista majt máhtti adnet, duola degu:

https://no.wikipedia.org/wiki/Fjell_i_Finnmark

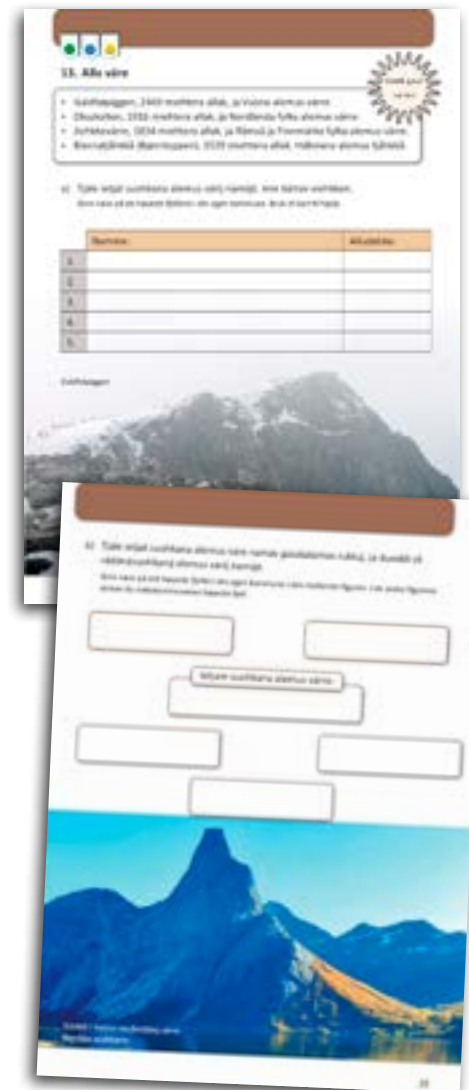
https://no.wikipedia.org/wiki/Fjell_i_Troms

Áhpadiddje máhtta gávnnat juo ávdán hiebalgis listav, sierra-láhkáj jus oahppe «snuoggi ietján» internehtan.

Gá dahkamusájn li gærggam, de máhtti oahppe ietjasa vásstá-dusáj subtsastit alla várij birra ietjasa guovlon, jali máhtti buktet gatjálvisájt nubbe nubbáj.

ULME: OAHPE GALGGI

- lækát oanep fáhkatevstav
- oahppat vehi geografijas sáme-guovlojn
- oahppat muhtem bájkkenamájt adnet tállajt ságastallamijn
- oahppat adnet digitála kártav
- ságastallat adjektijvajs ja grádamálssoimis

>>>

Buojkulvis:

Mij la ... suohkana alemus várre?
Le gus ... alep ...?

Áhpadiddje máhtta viehkken tjället grádamálsomav tábluj:

alla várre – alep várre – alemus várre

et høyt fjell – et høyere fjell – det høyeste fjellet

Diedo bájkkenamájs:

Ep la gávnnam almulasj namáv sámegeiellaj Galhøpiggenij, valla gullam lip muhtema dav várev gáhttu Gállotjåhkka.

b. 30-32: 14. Duoddara

Dahkamusáv máhtta introduserit gávva ja gávvaevstajn viehkken. Máhtta láhkát fáktáv Finnmárko duoddarij birra, ja gatjáda gatjálvisájt ávddál gå oahppe barggagáhti dahkamusájt.

Oajvadásá gatjálvisájda:

- *Man stuorak la Finnmárko duottar?*
- *Dábddábihtit gus muhtem bájkkenamájt duoddarin Vuonan?*
- *Diehtebihtit gánná Finnmárko duottar la?*
- *Makkár luonndo l duoddarijn?*

▶ a)

Dahkamusájn hiehpá buoragit guovtes ja guovtes aktan barggat. Finnmárko duottar la oahpes. Oahppe máhtti tjället bájkkenamájt dajda guovlojda ma li mierkkidum, Finnmárkko, Rossen ja Hardanger duoddarijn.

▶ b)

Oahppe máhtti aktan barggat guovtes ja guovtes ávddál gå aktan tjoahkkájgiessebihtit.

Diedo gávás:

Gávva 31. bielen la gávvidum Ájdejavren Guovddagæjnon.

▶ c)

Viehkkenævvon dán dahkamusán máhtti oahppe adnet báhkolistav mij la girje mañnegietjen jali kártav. Kárta l buoremus dan diehti gå oahppe sæmme bále oadtju visuálalásj gávva buojkulvissan Finnmárkos, ja gánná bájke li nubbe nubbáj.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahpásmuvvat Finnmárko geografiijaj
- oahppat vehi duoddara birra
- kártan gávnnat gánná duoddara li
- oahppat muhtem duoddarij bájkkenamájt
- ájádallat majt bájkkenamá máhtti subtsastit avta guovlo birra

ULMME: OAHPE GALGGI

- oahppat namájt muhtem duottarguovlojs

b. 32-34: 15. Bájkkenamá várijn ietjat guovlon

► a)

Dán barggij máhtti oahppe aj adnet www.norgeskart.no, jali kártav ietjasa suohkanis viehkkænævvon.

Gå lissta I tjáledum, de la ájnas ganugit ja ájádallat «gávna-disájt», sierraláhkáj dakkár bájkijn gánná li moadda sáme bájkkenamá. Moatten sajen gávnnuji ienep sáme bájkkenamá gå majt oahppe diehti. Moattes oahppijs aj ájttsi gå muhtem bájkijn, sierraláhkáj várijn, li dássju sáme namá. Oahppe alvaduvvi gå árvvedi sáme giella lij viesso giella ávddála, ja moaddásijda lij ihkap dat giella mij ienemusát gulluj dan bájken gánná árru.

► b)

Dahkamusájn máhtti aktu barggat jali guovtes ja guovtes. Máhttelis la aj juogogilppusav gánná galggi gávnnat ienemus luonndonammadusájt bájkkenamájn. Juohkusa hæhttuji mañutjissaj vuosedit «gávna-disájt» nubbe nubbáj. Dat juogos mij la gávnam ienemus luonndonammadusájt, vuojttá.

Jus gávnnuji viek állo sáme bájkkenamá dan guovlon gánná áro-bihtit, de máhttebihtit gártjedidit bájkev ietjada suohkanij. Jus ælla vuojga namá, de máhttebihtit guovlov stuoredit.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat muhtem bájkkenamájt ietjasa guovlon
- oahpástuvvat geografijajn ietjasa guovlon
- ájádallat majt sáme bájkkenamá máhtti subtsastit luondos (ja kultuvras) avta guovlon

b. 35: 16. Gánná? Galla bájke/váre dábdá?

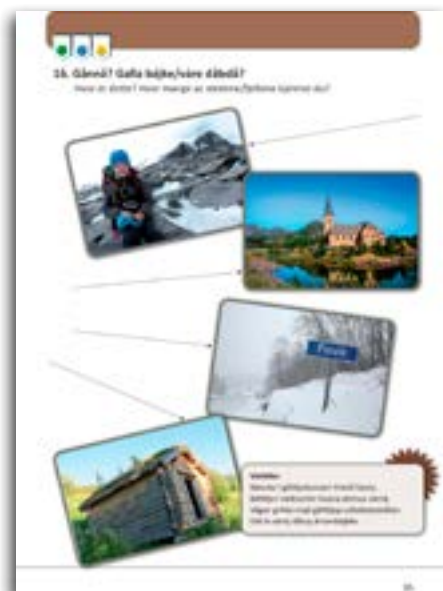
Oahppe máhtti gávájt guoradallat, ja gæhttjat jus dábdidi muhtem motijvajt. Tæksta viehkkeruvton la sidjij gudi e motijvajt dábdá, ja duodastussan sidjij gudi jáhkki sij dábdidi motijvajt.

Tjoavdos:

1. Galdhøpiggen (Moattes oahppijs dal dábdidi ange várev 28.bieles)
2. Gábelvágen
3. Hábmerin, dálusj sáme bájke
4. Nuortanjárgan (Hotell Savoy la aj nammadum 10. bielen)

ULME: OAHPE GALGGI

- láhkát ja dádjadit gárgadisájt
- gávnnat tevstajt ja gávájt ma aktan hiehpi.
- tjállet riehta bájkkenamájt gávájda

b. 36-37: 17. Makkir suohkanin?

Dán dahkamusán oadtju oahppe hárrjiddallat bájkkenamájt adnet njálmálasj guládallamin. Oahppe gudi e diede gáktu kasusa doajmmi, vierttiji oahppat innesijvav ávddál dahkamusáj bargga-gáhti. Muhtema aj ihkap dárbahti tjielggidusáv gáktu gatjálvisájt dahkat gatjálvispartihkkalijn *gus*.

a)-dahkamus doajmmá buojkulvissan ja minsstarin ávddál gá oahppe ietja oadtju válljit suohkanav ja bájkkenamáv ietjasa guovlon gá barggi b)-dahkamusájn.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat muhtem suohkanij namájt
- hárrjiddallat adnet innesijvav
- hárrjiddallat buktet ja/nei-gatjálvisájt
- hárrjiddallat vásstedit ja/nei-gatjálvisájt

b. 38-39: 18. Bussamanno sáme guovlojn

Dáhkki álget dahkamusájn madi gatjáda oahppijs jus dábdidi muhtem sáme giella- ja kulturguovdátjiit. Diehti gus manen dákkár guovdátja gávnnuui, ja gáktu da doajmmi? Vijdábut la luondulasj ságastit dan lista ja kárta birra.

a)-dahkamusán galggi oahppe «mannat», ja ietja manov mierredit. Buorre dánna jus la kárta viehkken. Makkár kárta hiehpá, gatjálvis la jus galggi guhkes jali oanep mannuj.

b)-dahkamusán galggi oahppe subtsastit ietjas manos, ja dánna l buorre máhttelisvuolta hiebadit. Muhtema máhtti dássju javllat namájt, madi ietjádijt máhtá hasodit illatijvav ja innesijvav adnet – ja máhtti aj giehttot majt dahkin muhtem sajijn. Njálmálasj dahkamusájn máhtti barggat juogu guovtes ja guovtes jali aktisasj juohkusin.

Dahkamusáv hiehpá aj buoragit *gulldalit ja gærddot dav mij subtsasduvvá*: Gá akta oahppe l subtsastam ietjas manos, de nubbe oahppe máhtá dav subtsasav gærddot:

Buojkulvis:

- *Sån la vuolggám vuolggám Hábmeris.*
- *Sån la mannam Áltán, Råmsån, Bådådjon ja Evenássjen.*
- *Sån la manádam Várdobájken sáme guovdátjav guossidime.*

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat gánná giellaguovdátja gávnnuui
- adnet kártajt viehkkenævvon gá gárvedi manov
- oahpásmuvvat muhtem sáme bájkkenamájda ietjasa guovlo álggolin
- adnet bájkkenamájt njálmálasj guládallamijn gá ávddånbukti nuppijda
- gulldalit dav mij subtsastuvvá
- mujttalit dav mij subtsastuvvá

b. 40-41: 19. Almeguovlo

► **a)**

Tevstav Ane birra máhtti aktan låhkåt introduksjåvnnån tjålalásj dahkamusájda.

► **b)**

Gå oahppe li dahkam tjålalásj dahkamusáv, de viertti hárrjidallat njálmálettjat dajna gå åhpadiddje oahppijs gatjádallá, jali oahppe gatjádalli nubbe nuppes, ja de la dárbbu illatijvas:

Buojkulvis:

- *Gåsi boadá jus vuolgá nuortas?*
- *Gåsi boadá jus vuolgá lulás?*
- *Gåsi boadá jus vuolgá oarjás?*
- *Gåsi boadá jus vuolgá alás?*

Dåhkki aj dahkamusáv stuoredit gå vuodon la ietjá bájkke gå dat bájkke gånna ietja lihpit, de la buorre jus la kártta gieda ávdån.

Buojkulvis:

- *Dån la Bådådjon. Gåsi boadá jus nuortas vuolgá?*
- *Dån la Áltán. Gåsi boadá jus oarjás vuolgá?*
- *Dån la Áhkánjárgan. Makkár almeguovlluj viertti vuolget jus galga Svierigij?*

► **c)**

Dánna galga divna almeguovlojt avtav tækstaj. Tæksta Ane birra l buorre viehkenævvo, ja máhttá doajmmat buojkulvistækstan. Oahpijt aj máhttá gåhtjtot verbajt sájådit riekta jus rijbadi.

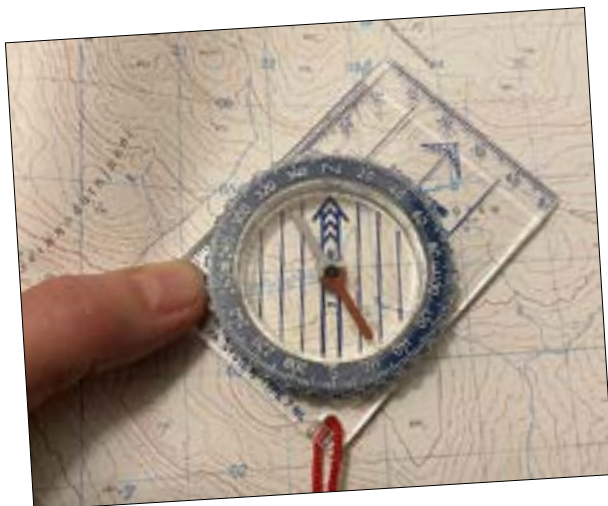
ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat almeguovlojt sámegiellaj
- dábddát illatijvav
- adnet bájkkenamájt

ULMME: OAHPE GALGGI

- tjállet oanep tevstajt buojkulvistevstajin vuodon

Vierttip máhttet almeguovlojt gå galggap adnet kárttav ja kompássav. Gåvvå: Edel Monsen

b. 42-44: 20. Kulturhistávrrá

Dahkamusáv máhtá introduserit vaj dibde oahppijt «filosoferit» bajelttjállagav: *Mij la kulturhistávrrá?* Jus váldá dav gåhtjos «BISON»-overblikk bielijn, de ihkap siján li oajvvádusá vásstá-dussaj. Muhtema ihkap aj máhtti buojkulvisájt buktet mij la kulturhistávrrá.

BISON: Gávva/Bilder – Álggo/Ingress – Tjoahkkájgæsos/Sammen- drag – Bajelttjállaga/Overskrifter – Tjávdaáhko/Nøkkelord

Kulturhistávrrá báhko I rievddam ágjij tjadá. Dálla javllap, kultuvrrahistávrrá I ulmuttij bæjválasj kultuvrra ávddála ja dálla. Store norske leksikonan gávnnap dáv tjelggidusáv:

«Den moderne fagretningen kulturhistorie studerer menneskers handlinger og tanker i fortid og nåtid, og forbindelsen mellom den materielle kulturen og menneskenes fortolkning av virkeligheten. En kulturhistoriker undersøker kulturelle og historiske prosesser som tradisjon, endring, innovasjon og spredning av for eksempel gjenstander, handlinger og fortellinger.»

(sitáhhta: <https://snl.no/kulturhistorie>)

► **a) og b)**

Dahkamus ja gávva vaddeba muhtem oajvvádusájt mij la kulturhistávrrá, ja vuodo l b)-dahkamussaj. Danna máhttebihtit ságastallat kulturhistávrrás ietjasa lagosbájkes/guovlos.

Tjoavdus a):

- jávrraguollim – ferskvannsfiske*
- gåddebivddo – villreinjakt*
- ællobarggo – reindrif*
- gárdde – gjerde, innhegning*
- dålusj årudahka – gammel boplass*
- bivdodgábmá – jaktgamme*

- hávddesadje – gravsted*
- værrodimsadje – offerplass*
- bivddoásadus – fangstanlegg*
- bierrgorágge – kjøttgroper*
- gruvvodoajmma – gruveanlegg*
- tjáhtjefábmo – vannkraft*

Oajvvadus: Jus oahppe e sidá sátsov biedjat bágoj gasskaj, de máhtti mierkkit tállaj jali bájnoj bágojt ma aktan gulluji.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat mij la kulturhistávrrá
- oahppat muhtem bágojt ma máhtti subtsastit kulturhistávrrás
- ságastallat almulasj kulturhistávrrás, ja makkár kulturhistávrrálasj bájke gávnnuji ietjat lahkabirrasin
- ságastallat gåktu ulmusj, birás ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev

► c)

Dánna máhtti oahppe «tjoahkkit» ja tjället ienep bágojt ma hiephi dan sæmmi tiebmáj. Báhkolissta 89. bielen máhtta liehket viehkken. Luondulasj dahkamus vijdábut la dibddet oahppijt kulturhistávrrá birra subtsastit:

Buojkulvis:

- *Mijá suohkanin la ... ja ... danen gá ...*
- *Mån lav vuojnnám ... ja ...*

► d)

Dánna galga dábddát bágojt ma li báhkorájdon.

Tjoavdos:

- hávddesadje – hávddesadje
- kjøttgrop – bierggorágge
- offerplass – værrodimsadje
- reindrif – ællosujtto
- vannkraft – tjáhtjefábmo
- villreinjakt – gáddebivddo

Diedo gávås:

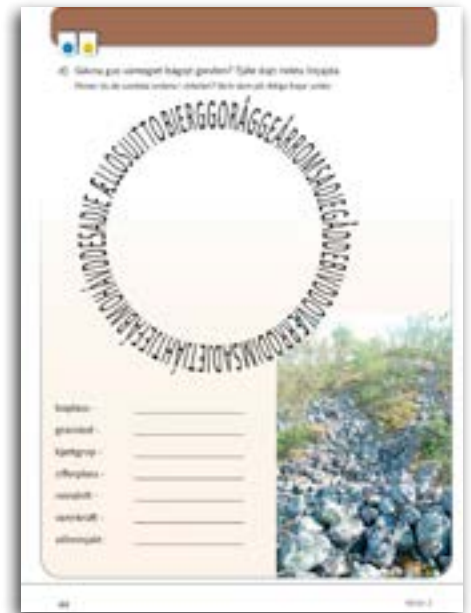
Gávva vuolemusán 44. bielen la gávvidum Gálggojávren. Vuoset oasev dat stuorra bivddoásadusás mij gávnnu dan bájken.

Vijdábut barggat Kulturhistávrrájn:

Báhkooahppamkártájt Kulturhistávrrá 1 máhtá adnet álgon ságastallamij, jali gá bágojt hárijidalli. Dánna gávna gáktu barga.

ULME: OAHPE GALGGI

- báhkolistav adnet gá galggá hiebalgis bágojt ja moallánagájt gávnnat
- bágojt/moallánagájt adnet gá ietjasa lahkabirrasijs galggi subtsastit
- báhkorájdajt lánkát
- dábddát ja oahppat bágojt ma máhtti kulturhistávrrá birra subtsastit

b. 45-46: **Fágateaksta: Låvdagoaden**

Jus lihpit árbbedábálasj låvdagoadev tsaggam ja bágoj hárijjiddallam, de la dát tæksta buorre gærddom oahppijda. De sij máhtti aktu barggat tevstajn ja daj dahkamusáj ma tjuovvu, ihkap sijddabargon. Jus ehpit la låvdagådiht tsaggam ja bágoj hárijjiddallam ávddåla, vierttibihhtit aktan dajna tiemåjn barggat.

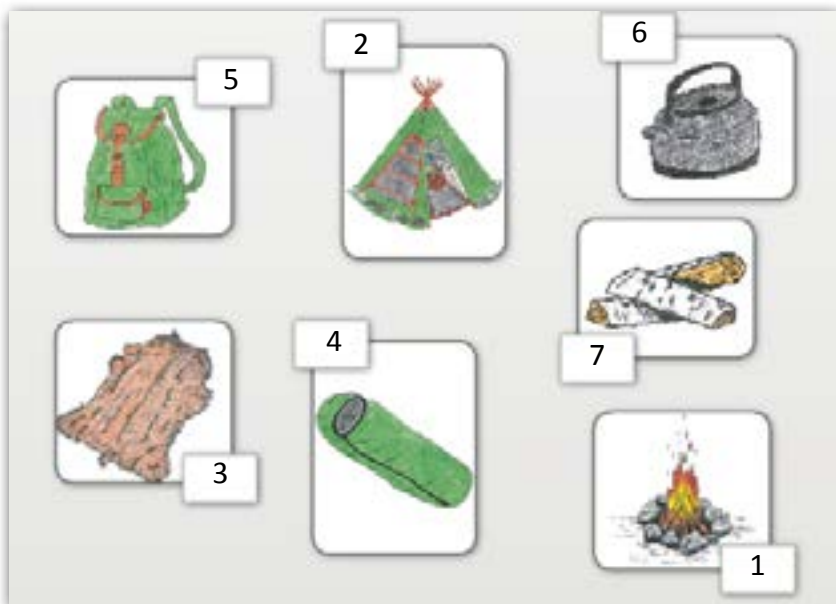
ULME: OAHPPE GALGGI

- låhkåt ja dådjadit tjoahkkåj-biejadam tevstav
- oahppat gåktu árbbedábálasj låvdagoaden årrot

b. 47-49: **21. Låvdagoaden**

a)
Tjoavdos:

ULME: OAHPPE GALGGI

- adnet låvdagoahte bágojt ja moallånagåjt njålmålattjat ja tjålalattjat
- våsstedit gatjålvisåjt tjålalattjat
- båjnnit gåvåjt tjålalåsj bagåduåsj milta

b)

Oajvvaduså tjoavddusijda:

- *Duorga li luojdon/duorgaj nanna.*
- *Oademvuossajt ja bierggasijt biedjap såkkijda.*
- *Låvdagoade guovddelin la årran.*
- *Riggasij gatsostip kåffagiebmev.*
- *Boassjon li gievanlihte duola degu gåhpå, kåffagiebbme, kåffavuossa ahtevuossa, kåffavuossa, kåffavuossa, rujta ja tallerka.*

c)

Båhkooahppamkårtjt *Låvdagoaden 1* máhtå adnet gå ålgå dahkamuså njålmålasj åsijn. Oahppe ráhttijj kårtåv, ja vierttijj javllat bágov gårgadisåjn. Ietjån máhttå båkko vuodon gå gatjålvisåjt bukti nubbe nubbåj.

Gånnå la ...?

Mij la ...?

Gåsi biedjap ...?

>>>

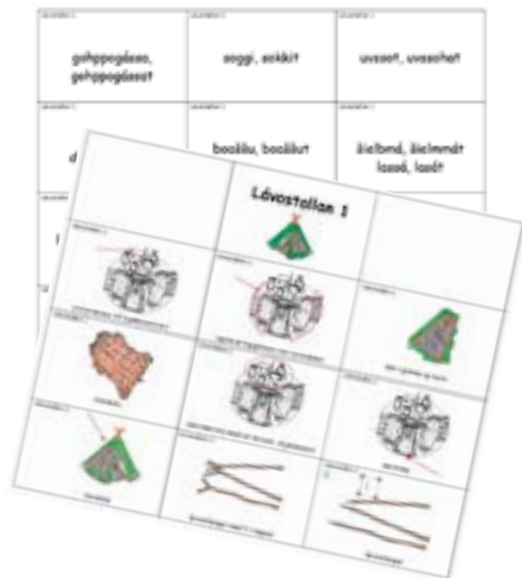

► **d)**

Dát la «hávsskudallam dahkamus» majt moattes lijkkuji dahkat, ja jus galga dahkamusáv tjoavddet riehta, de vierttiji lãhkãt ja dãdjadit gãrgadisãjt. Jus li oahppe gudi e lijkku bãjnnimdahkamusãjda, de i galga nãggit sijãv tjãppagit bãjnnitjit. Nuoges la mierkkit duov dãv oasev riehta bãjnijn vaj vuosedi sij li bagãdusãjt dãdjadam.

Vijdãbut barggat tiemãjn Lãvdagoaden:

- Oahppe gudi dãrbahi ienebuv hãrjiddallat bãgoj gãktu lãvdagoaden årrot, mãhtti barggat ienebuv bãhkooahppamkãrtãj *Lãvdagoaden 1* aktu jali guovtes ja guovtes. Dãnna gãvna gãktu barga.
- Gehtja TV-progrãmmav mãnãj birra gudi gilpustalli praktikalasj dahkamusãj. Vuostasj progrãmma I lãvdagoahte: <https://tv.nrk.no/serie/searat>

b. 50-51: 22. Juhtusa vãren

► **a)**

Dãt dahkamus dãbdu álkke danen gã moattes oahppijs mãhtti ienemusãv bãgojsãv duttjis. Dãv lip vãlldãm mañen gærddãdussan, vaj oahppe aj dãbdi sij rijbadi ja vãsedì sij sãmegielav mãhtti.

Tjoavdos

- biernna – *bjørn*
- jiervva – *jerv*
- stãlppẽ/stãhkke – *ulv*
- svãlla – *fjellrev*
- boatsoj – *rein*
- albasj – *gaupe*
- buojda – *røyskatt*
- luoma – *lemen*
- njãlla – *hvitrev*

► **b)**

Dãnna sjaddi stuorãp hãsstalusã gã juhtusij namã vuostak li gãrgadisãjn. Oahppe gãvnni ajnnasamos tjãvdabãgojt viehkke-ruvton gãvãj guoran.

Oajvvadus tjoavddusij:

- *Nãvdde I urudis.*
- *Snjierã ja luobmaga li tsiebana.*
- *Buojda bãrrã snjierãjt ja luobmagijt.*
- *Biernna I stuorãmus urudis sãme guovlon.*
- *Njãlla I rãfãjduhtedum Vuonan.*
- *Riebij lijkku årrot ulmuttjij lahka.*
- *Albasj la sieldes hãrgge ja gãssjel la davãjttsat.*

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat juhtusij namãjt vãren
- jãrggãlit gãrgadisãjt dãrogielas sãmegiellaj

>>>

Oajvvadusá gáktu vijdábut barggat tiemájn Juhtusa:

- Spellat *Várrebingo* vaj hárijidalli ienebu juhtusij namáj ja luonndonammadusáj.
- Gæhttjat filmav jierva birra: <https://tv.nrksuper.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR65012915/06-03-2015>
- Gæhttjat filmav bierna birra: <https://tv.nrk.no/serie/manaidtv-samisk-barne-tv/SAPR65013315/02-10-2015>
- Gæhttjat filmav svála birra: <https://tv.nrk.no/serie/manaidtv-samisk-barne-tv/SAPR65012415/20-02-2015>
- Adnet báhkoahppamkártájt Juhtusa váren vaj hárijidali juhtusij namájt, jali vuodon gá ságastallamijda ja árvvadásájda.
- Gæhttjat filmav ællosujto birra: <https://tv.nrksuper.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR64004509/08-06-2009>
- Juohkka oahppe tjállá guokta-gálmamá tjuottjodusá (riekta/boasstot-gárgadisá) juhtusij birra. Áhpadiddje dajt tjoahkki, divvu ja dahká quiz jali kahoot. Máhttebihtit adnet aj 9. tjuovvusav. Danna gávnnuji 12 gárves *Riekta/boasstot-gárgadisá* majt máhtá oahppijda lāhkāt. Oahppe máhtti vásstedit bivtastsibrunij nav gáktu l tjielggidum 3. dahkamusán.
- Oahppe válljiji guhtik juhtusav, ja gárvedi unnes lāgādallamav nubbe nubbáj.

Diedo gávájs: Gává biernas, jiervas, stálpes, albatjis ja njálas li Polar Parkas, Beardun.

b. 52: 23. Gádde ja boatsoj

a)

Dán dahkamusán ælla ruodná mádjusa danen gá sjaddá moaddásijda gássjelis bágo dánna. Soajttá dāhkki divna oahppe dahkamusájn barggat, valla de hæhttuji sij gudi rahtji, viehkev oadtjot ietjá oahppijs jali állessjattugijs gudi máhtti sisanov tjielggit. Buoremus la jus nágin oahppe juohkusin máhtti binnáv ællosujtos, de máhtti iehtjádijda subtsastit, ja liehket «fasihtta» gá dahkamusáv tjadádi.

ULME: OAHPPE GALGGI

- lāhkāt ja dādjadit fáktágárgadisájt
- oahppat binnáv boatsoj ja ællobargo birra
- ságastallat ællobargos ja gáktu ulmusj, birás ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev

>>>

Tjoavdos:		Riekta	Boasstot
1.	Boahttsu li gátte ma li dámaduvvam.	S	B
2.	Gátte li urudisá.	O	A
3.	Finnmárko duoddarin li gátte.	A	R
4.	Álldo I miese ieddne.	V	Á
5.	Njoallomájgge I moarmesmáno.	E	O
6.	Tjermak la reinokse dárogiellaj	T	S

Tjoavdosbáhko: Sarves

▶ **b)**

Tjoavdos:

KNÁVÁK	NÁVKKÁ	liten reinflokk
GIERGHE	HIERGGE	kjørerein
LÆOL	ÆLLO	reinflokk
VUJONVTA	NJUOVVAT	å slakte

Vijdábut barggat tiemájn *Gátte ja boahttsu*:

- Gæhtjit filmajt mærkkomis: <https://tv.nrksuper.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/sapr65018115/09-06-2015-ja-https://nrksuper.no/serie/iezar/SAPB65003216/sesong-2/episode-10>
- Låhkát mánágirijit jali oasev dajs, ja ságastallat sisanos.

Tiebma ællosujtto boahá vas girjen *Várijn 4*. Danna tjalmos boahttsu viessomvuoges, jahkejålådimes boatsojæládusán, ja gáktu ælloniehke boahttsujt ávkki fievrron, biebbmon ja duodjáj.

Gåvvá: Pixabay

b. 54-55: LÁVLLAGA

Akta guolle vuodjá, Unna Biehtár hævnásj

Lávllagijt máhtá adnet introduksjávnnán vaj oahpástuvvi ja oahppi hiebalgis bágojt ællosujtos, jávrreguolijs ja urmmasij, jali manjebargon vaj vuojná jus oahppe li dajt oahppam, ja dábddi dajt.

Buojkulvis muhtem bágojda lávllagin:

- Akta guolle vuodjá: *hávvgga* (gjedde), *njáhká* (lake), *vuoskun* (abbor), *tjuovttja* (sik), *hárre* (harr), *viejegasj* (yngel)

ULME: OAHPPE GALGGI

- oahpástuvvat muhtem lávllagij sámegiellaj
- guldalit ja oassálasstet lávllagijda
- gærddot ja/jali oahppat muhtem jávrreguolij, urmmasij ja ællosujtto bágojt

Dábmuk. Gávová: Vecteezy

b. 55-56: 24. Jávrreguole

► a)

Jus lihpit tjadádam jávrreguollimav tiebmán álggoscávlán, de la dát giehppis dahkamus, jus ehpit la, de sojttá gássjel la moaddá-sijda. Báhkolissta 91. bielen ja guolleplánsija li buorre viehkenævo. Muhtem oahppe dárbahti ihkap gærddot/guoradallat diedoijt báhkolistajin, buojkulvissan nominatijvav avtaláhkuj ja moatteláhkuj.

Tjoavdos:

- DÁBMUK, RÁVDDO, LUOSSA
- NJÁHKÁ, TJUOVTTJA, HÁVGGA

► b)

Muhtem oahppe lijkkuji dákkár dahkamusájda, madi iehtjáda, sierraláhkáj sij gænna l láhkâm- ja tjállemgássjelisuoda, e lijkku dajda. Danen ij la mierkkidum ruodná mádjusijn.

Tjoavdos:

- laks: luossa, luosa*
- ørret: dábmuk, dábmuga*
- røye: rávddo, rávdo*
- lake: njáhká, njága*
- sik: tjuovttja, tjuovtja*
- harr: hárre, hárre*
- gjedde: hávgga, hávga*
- abbor: vuoskun, vuoskuna*

D	H	N	J	O	K	M	T	O	Á	T
Æ	R	U	V	U	O	S	K	U	N	J
D	Á	B	M	U	K	H	O	Á	Ń	U
S	V	L	K	J	T	H	R	D	A	O
U	D	R	N	M	H	Á	R	R	E	V
G	D	H	E	V	E	V	G	S	V	T
B	O	G	A	S	N	G	M	O	E	T
V	E	L	K	S	T	G	F	G	H	J
N	L	U	O	S	S	A	U	M	E	A
M	U	V	R	F	G	S	N	B	G	J
O	V	F	N	J	Á	H	K	Á	B	R

ULME: OAHPPE GALGGI

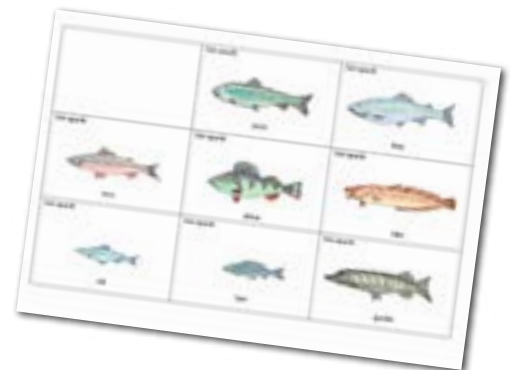
- biedjat stávvalijit aktij vaj sjaddi bágo
- oahppat jávrreguolij namájt
- dábddát guolij namájt
- oahppat/gærddot ieneplágoháme dábddomerkajt
- hárjjidallat riehta adnet nominatijvav ja genitijvav
- ságastallat luonndoluohkojs ja gáktu dajt adnet guoddelisát

Boaftá muodugasj báhkogirjehárjjidallam 27. dahkamusán, urmmasá tiebmán.

Dájt dahkamusájt máhttebihtit adnet gá hárrjjidallabihtit nominatijvav ja akkusatijvav. Gá oahppe li tjállám bágojt nominatijvav ienepláhkuj, de la dahkat akkusatijvavahámij. De oahppe máhtti ságastallat makkár guolleslája/urmmasá gávnnuži danna gánná árrobihtit (nominatijvva), ja makkár slájajt oahppe li vuojnnám/guollim/bivddám (akkusatijvva). Dáv máhttebihtit dahkat aktan, jali oahppe máhtti barggat guovtes ja guovtes ja buktet *ja/nei-gatjálvisájt*, buojkulvis:

háhpáhtá	háhtá, háhtá	dápmot, dápmohat
hanna, hannot	návra, návrat	vuoššá, vuoššat
hárga, hárggat	njálkká, njálkká	čuočča, čuoččat

A: *Le gus mijá várijn dábmuga?*

B: *Le, dábmuga li mijá várijn.*

A: *Le gus bivddám dábmugijt?*

B: *Iv la bivddám dábmugijt.*

Barggat vijdábut tiemájn *Jávrriguole*:

- Báhkooahppamkártáj *Jávrriguole* máhtti hárrjjidallat bágojt ja/jali vuodon njálmálasj dahkamusájda.
- Dahkit 26. dahkamusáv gá lihpit aj láttij barggam.

Dábmuk. Gávva: Edel Monsen

b. 57-58: 25. Látte váren

a)

Jus lihpit tjadádam láttijt tiebmán álggoscávlán, de la dát giehp-
pis dahkamus, jus ehpit la, de soajttá gássjel la moaddásijda.
Báhkolissta 91. bielen ja guolleplánssja li buorre viehkkenævo.

Tjoavdos:

- RIEVSAK, HÁBAK, GOASSKEM
- HUDI, GÁRJJÁ, SKIRRI

b) og c)

Tjoavdos:

d)

Gárgadisá dán dahkamusán li degu árvvadásá. Dánna vierttiji
oahppe lāhkát ja dálkkut vaj vásstádusájt gávnni.

Tjoavdos:

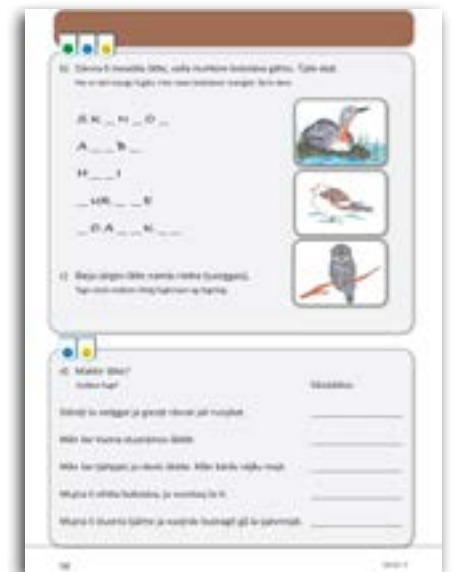
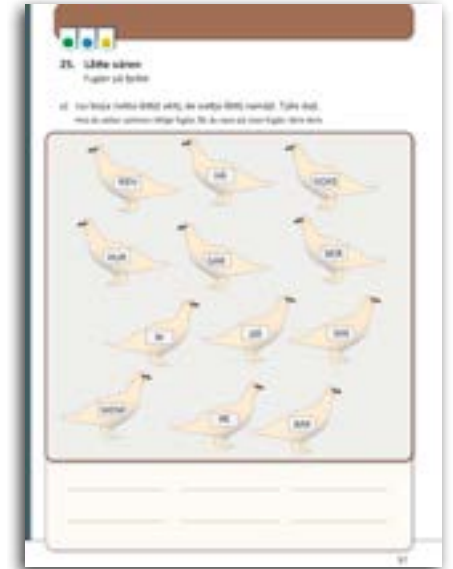
- Dálvijt la vielgga ja giesijt rávvat jali russjkat. RIEVSAK
- Mån lav Vuona stuorámus lādde. GOASSKEM
- Mån lav tjáhppis ja rávvis lādde. Mån båråv vájku majt. GÁRRÁNIS
- Mujna li vihtta bokstáva, ja vuostasj la H. HÁBAK
- Mujna li stuorra tjalme ja vuojnáv buoragit gå la sjævnjnat. SKUNJOK

Barggat vijdábut tiemájn Látte váren:

- Hárjjidálá bágojt báhkooahppamkártáj *Látte váren*, jali ane vuodon njálmálasj hárjjidallamijda. Dánna gávna gáktu barga.
- Barggit dahkamusáj 26 ja 35.

ULME: OAHPPE GALGGI

- biedjat stávvalijt aktij vaj sjaddi bágo
- oahppat muhtem láttijt namájt majt máhttep vuojnnet várijn dábddát láttijt namájt
- lāhkát ja dálkkut gárgadisáj sisanov

b. 59: 26. Látte ja jávrreguole

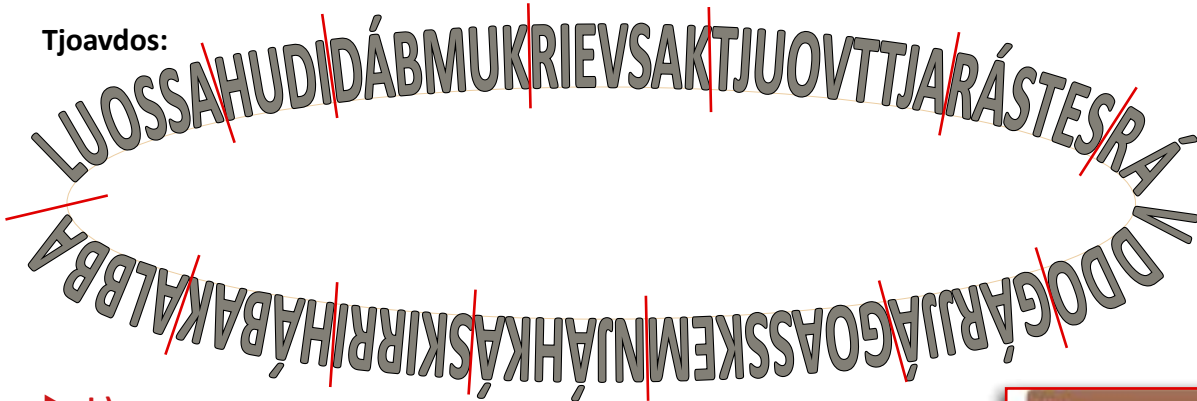

Dán dahkamusán oadtju oahppe ávkev dassta majt li oahppam dan guovten ávdep dahkamusán.

▶ a)

Dát la hásstalus, ja dánna hæhttu láhkát ávddán, manus ja spiedjildit.

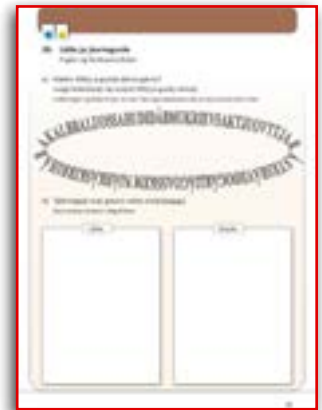
Tjoavdos:

▶ b)

Tjoavdos:

- **Látte:** hudi, rievsa, rástes, gárjjá, goasskem, skirri, hábak, albba
- **Guole:** luossa, dábmuk, tjuovttja, rávddo, njáhká

ULME: OAHPE GALGGI

- láhkát báhkorádojt
- dábddát guole ja láttij namájt
- tjállet namájt riehta

b. 60: SUBTSAS: Hievne gádju ulmutja hekkav

Dát la tæksta majt muhtem oahppe dábbdi ávdutjis. Dát la vuostatjin muossádimláhkám, áhpadiddje láhká jali subtsas oahppijda gudi guldali. Máhtti aj tjuovvot tevstav. Jus tæksta galggá láhkámlækson sijdan, de viertti dav vuostak skávlån tjadádit.

Tæksta hiehpá aj buoragit dramatiserimij, doahkkoteáhterij jali dahkat gávvárájdov dahkat, ja buorre álgo ságastallamijda sáme subtsastallamvuogij birra.

10. tjuovvusin gávna gárves oajvvadusáv álkkes dramamánusij. Dasi galggi gietjav oahppe: subtsastiddje, hievne, guokta vielja ja gálmma rievvára. Jus duoddi ienep rievvárijt, de máhtta drama álkket hiebaduvvat ienep oahppijda.

ULME: OAHPE GALGGI

- láhkát jali guldalit sáme álmuksubttsasav
- ságastallat sáme subtsastallamvuogijs
- oassálasstet dramatiserimij, jali sjuggelisát barggat tevstaj ietjá láhkáj

b. 61-63: 27. Urmmasa ja hievne

► a)

Dát dahkamus vierti juohkkahasj nahkat, ja buorre báhkogirjje hárrjiddallam. Jus oahppe ælla ávddåla oahppam gáktu báhkogirjev adnet, ja e diede makkár diedo danna gávnnuji, vierttiji oahppe oadtjot áhpadusáv ávddål gá dahkamusájn álggi.

► b)

Dát la aj hásstalus moaddásijda, valla báhkolissta viehken, de ihkap nahki bokstávajt riekta tjálllet.

Tjoavdos:

- VUOPPTAGOAVNNJE
- TJUOJKKA
- DIHKKE
- SKÁTTAK
- HUBLLO

Gåvvå: Unsplash

ULME: OAHPE GALGGI

- hárrjiddallat báhkogirjen gæhtttjat
- oahppat urmmasij namájt

ULME: OAHPE GALGGI

- láhkát «punktlesse» vaj gávnni vissa bágojt
- muhtem urmmasij namájt dábbdát
- tjálllet namájt riekta

► **c)**

Dán dahkamusán oajvvadip oahppe vuostak aktu barggi. Manjela buorre l aktan tjadádit vaj oadtju buohtastahttet ja árvustallat jus li sæmmi vásstádusáv oadtjum.

Tjoavdos:

1. Låvdagoaden li 4 tjuojka.
2. Låvdagoade ålgusjbielen li 5 tjuojka.
3. Tjoahkkáj li $4 + 5 = 9$ tjuojka.
4. Gåvån li 3 gårkå.
5. Gåvåjn li 4 hublo.
6. Gåvåjn li 2 hievne.
7. Gåvån li 4 muohkera.
8. Gåvån li 4 tjuruga.
9. Gåvån li 3 skåttagisá.
10. Tjoahkkáj li 27. (Da guokta hievne e gåhtjoduvá urmmasin/ insekter.)

Dánna hiehpá buoragit oahppijt diededit tállaj manjela tjáleduvvá substantijvva genitjiva avtalåhkuj. Manutjissaj máhttá áhpadiddje adnet tjuorggasijt ja vásstádusájt majt oahppe li tjállám, vaj ienebut hárijidalli tállajt njálmálettjat, ja stuorra tállajt aj.

Oajvvadus gatjálvisájda:

- Galla tjuojka lidjin liehket gávån jus lidjin lågev gierde ienep gá dálla? ($9 \times 10 = 90$)
- Galla gårkå gáhtu jus gávån galggin liehket 100 tjuojka? ($100 - 9 = 93$)
- Galla muohkera lidjin liehket gávån jus lidjin tjuohte gierde ienep gá dálla? ($4 \times 100 = 400$)
- Galla ruojda li gávån? (Juohkka urmmasin li 6 ruojda, ja hievniijn li 8 ruojda: $(27 \times 6) + (2 \times 8) = 162 + 16 = 188$)
- Galla ruojda vájlluji jus gávån galggin liehket 1000 ruojda? ($1000 - 188 = 812$)

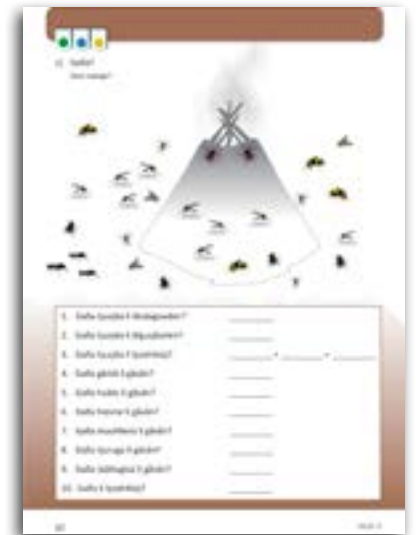

► **e)**

Ruossabágo ij la hásstalus divnajda. Hiehpá buoragit sijddabarggon sidjij gudi li tjiehppe, jali duodde dahkamussan sidjij gudi ruvva gærggi dáj nuppij dahkamusáj.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat gatjálvisbágov *galla*
- adnet tállajt njálmálasj guládallamin
- riekknit juohkka fágan
- dábddát ja urmmasijt namájt adnet

ULME: OAHPE GALGGI

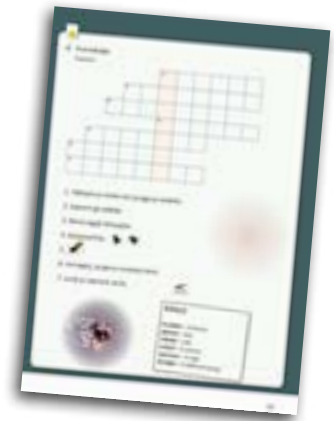
- låhkát, dádjadit ja dålkkut gárgadisájt
- gávnnat riehta bágojt ja dajt riehta tjállet

Tjoavdos:

				1	H	U	B	L	L	O
		2	S	L	Á	V	T	T	J	Á
	3	M	U	O	H	T	S	E		
				4	T	J	U	R	U	K
	5	V	I	E	P	S	E	S		
6	D	I	H	K	K	E				
7	T	J	U	O	J	K	K	A		

Vijdábut barggat tiemájn *Urmmasa*:

- Báhkooahppamkártá *Urmmasa*
- Bræhtaspella *Várrelabyrinnta*, gehtja bagádusájt [dáanna](#).

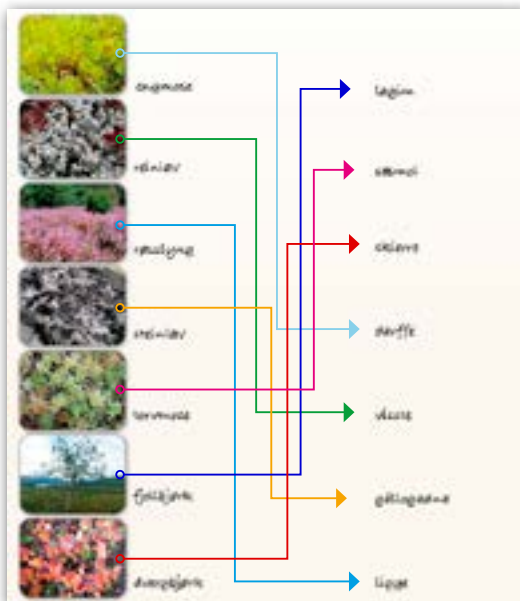
b. 64-66: **28. Sjatto duoddarin ja váren**

► a)

Jus lihpit ávddála barggam sjattoj váren tiebmán álggoskávlán, ja ihkap juo dahkam sjaddovuosádusáv, de la dát álkkes dahkamus. Jus ehpit la, de ihkap la moaddásijda gássjel, de li plánsja viehkken. Dahkamusán lip válljim váldet manen sjaddonamájt dáro- ja sámegiellaj. Dáv dan diehti gá lip vuojnám oahppe e rat diede namájt dárogiellaj.

Tjoavdos:

ULME: OAHPPE GALGGI

- oahppat sjattoj namájt
- láhkát, dábddát ja tjället sjattoj namájt

► b)

Dála báhti ienep sjaddonamá, dajt de vierttiji tjálllet.

Tjoavdos:

báktetjevlak

giedjekdanás

láttak, sare, aleknásste,
noarssa, giedjekdanás,
duottarruvssu,
báktetjevlak

noarssa

aleknásste

duottarruvssu

láttak

sare

► c)

Dála boahotá dahkamus sidjij gudi lijkkuji dav. Huom: Akta báhko listan ij la bokstávumájven, oahppe hæhttuji ietja gæhttalit makkár báhko l.

G	M	K	L	S	T	U	A	J	Á	R	G
Á	S	U	A	B	N	N	S	R	Å	T	D
L	K	O	G	E	Á	O	N	O	G	S	A
L	I	R	I	B	J	A	G	K	Ŋ	U	R
O	E	B	M	E	D	R	F	H	Å	G	F
G	R	O	V	N	V	S	O	R	R	T	F
A	R	K	H	A	I	S	L	I	G	G	E
D	E	V	Á	S	S	A	S	Æ	M	O	L
N	E	D	E	A	S	Á	S	E	L	B	N
A	B	L	R	R	T	V	F	R	U	I	L
R	S	A	R	R	E	U	T	D	M	O	I
V	B	G	H	E	J	E	A	Á	T	H	U

Báhko mij ij la bokstávumájven:
jågnå – tyttebær

ULMME: OAHPE GALGGI

- låhkát ja dábddát sjattoj namájt

>>>

► **d)**

Dán lãhkãmdahkamusán vierttiji oahppe bágojt dãbddãt ja daj sisanov dádjadit vãj mãhtti árvvãladdat makkãr bãhko ij hieba.

Tjoavdos:

Dã bágo galggi ålgus:

- dagñasa (li sjatto, madi ietjã bágo li muorje)
- sæmol (la ruohtsa dagi, madi ietjã bágo li viste)
- skierre (l biesta, madi nubbe bãhko l sæmol)
- lagim (la muorra, madi ietjã bágo li juhtusa)
- dãbmuk (la guolle, madi ietjã bágo li giedjega)

b. 67-68: Fãhkatãksta: 29. Biebbmo- ja dãlkassjatto

Dãn dahkamusán oadtju oahppe oahpãsmuvvat muhtem árbbedãbãlasj biebbmo- ja dãlkassjattojda.

► **a)**

Moattes jãhkki dãt dahkamus la gãssjelabbo gã majt jãhkki. Oahppe e dãrbaha dádjadit ålles sãmegieltevsjav gã galggi gãvnnat tevsjav ja gãvãv ma gulluji aktan, bãhko mij la buojdodam la nuoges. Muhtem oahppijit viertti huoman alodit lãhkãt tevsjav sãmegiellaj, vãj dãdjadi sisanos, vãjku e divna bágojt dãbdã. Dãt la ávkãlasj åtsãdallam mij dãhkki ietjã tevsjavda.

Tjoavdos:

► **b)**

Mij lip vãlljim dãrogiel versjãvñãv tevsjav vãj divna oahppe, vãjku man tjiehepe li giellaj, galggi mãhttet oahppat vehi luondo dãvverijs.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat árbbedãbãlasj mãhtudagãjt
- sãgastallat luonndoluohkojs ja gãktu dajt adnet guoddelisãt
- oahppat vehi muhtem biebbmo- ja dãlkassjattojt vãren
- gãvnnat tevsjavt ja gãvãjt ma aktan gulluji
- gãvnnat ja buohtastãhttet dãrogiel- ja sãmegieltevsjavt sãemmi sisanujn
- adnet tevsjav viehkken gã jãrggãli dãrogielas sãmegiellaj

▶ c)

Oajvvadus tjoavddusij:

- Láttaga li gáhtjoduvvam duoddara gállen.
- Jáŋgijn li omega-3.
- Sáme li ávkkim báktetjevlagijt.
- Mij máhttep dahkat tiejav lagimijs.

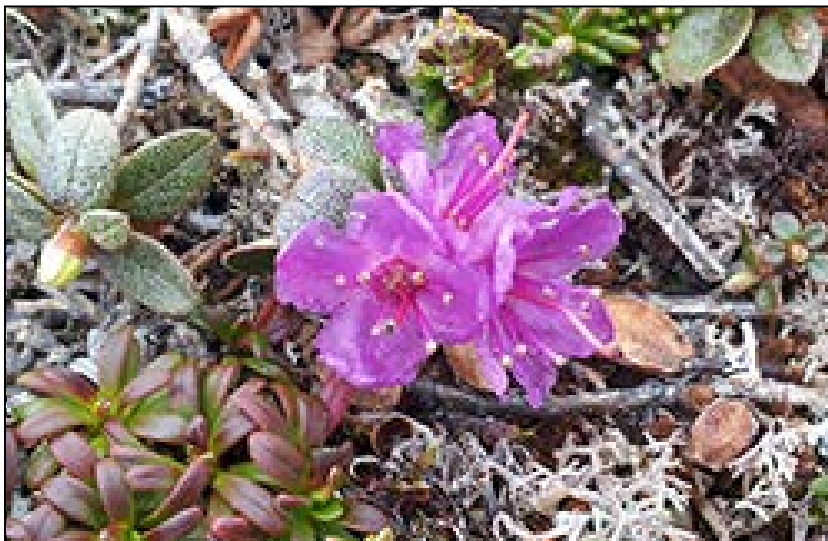

Oajvvadus tjoavddusij:

- Mij sáhttit sáfftit, sylltit ja stállogabáv fierrot jáŋgájs.
- Láttagijn li állo C-vitamijna.
- Mij máhttep bárrát lastajt ja ruhtsajt báktetjevlagijs.
- Mij máhttep juhkat tiejav láttaklastajs fiebarij ja vuolsje vuosttij.
- Mij máhttep vuossjat tiejav jáŋgálastajs

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat tiemájn *Sjatto*:

- Barggit báhkooahppamkártáj *Sjatto váren* guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. [Dánna](#) gávna gáktu barga.
- Spellat sjaddolabyrintav. [Dánna](#) gávna gáktu barga.
- Dibde oahppijt ságájdahttet vuoras ulmutjijt guoradalátjit gáktu adnám li sjattojt luondos. Makkár sjattojt li dábálattjat ávkkim danna gánná árrobihtit? Masi li adnám dajt?

Duottarruvssu gullu danásfamillijaj. Dat la akta guovtet rhododendrotjerdajs ma Vuonan sjaddi. Ælla gal nav moattes vuoŋnám dáv unna tjáppa giedjegattjav, ja moadda siva li dasi: Dat ávdemusát sjaddá dássju bákteslájajn gánná l állo kálkka. Oarjje-vuonan gávnnu sjaddo dássju Jotunheiman ja várijn Romsdálan, valla gávnnu sáme guovlojn, Sáltoduoddaris gitta Deatnuj nuorttan. Giedjegahtá dássju guokta vahko, ja dáhpáduvva maŋgela gá muohta l suddam gidájt. Vássám la gá ulmutja várijt vádtsegáhti. Sjaddo l állu unnagasj ja giedjegij dagi ij vuoŋnnu. Álles sjaddo l dássju 3-10 cm allak, ja lasta li jáŋgálastaj muoduga, ja dajt ep vuoŋne. Duottarruvsov viertti vargga áhtsát jus galga dav vuoŋnet. Gá giedjegahtá, de máhttep vuoŋnet rosa bájnuk giedjegijt ma li degu miniatyr dat iehtsedum hagerhododendro giedjegijs. Giedjega li stuoraga gá vuoŋná álles sjattov, valla huoman ij la stuoráp gá 2 cm diamiehterin.

Juska ep duottarruvsov vuoŋne, de la ruoppsislistan stádus ja la ájtjedum tjærdda. Sivvan la klima mij la rievddamin. Duottarruvssu l ájtjedum danen gá árddá bajebuj guohtsá, ja stuoráp sjatto lassáni. Gálldo: <https://snl.no/laprose>. Gávvá: Edel Monsen

b. 69: 30. Láhkát, ságastallat ja subtsastit

Álggotæksta badjelin gávnnu guovte variánttaj. Dat tjoahkkáj-gæssá ájgev skávlá mañjebarggij, ja introduseri tjállemdahka-musáv mij la akta dajs mañemus dahkamusájs *Várijn 3* girjen.

30. dahkamus la doajmma majt áhpadiddje stivrii, ja majna aktan barggabihtit.

► **a)**

Dánna vuoret oahppijda láhkámtevtajt mañep bielijn, ja oahppe válljiji dav tevtav majna sihti bargov joarkket:

- Álggoskávlá
- *Álggoskávlá váren*

► **b)**

Barggo hiehpá buoragit mañjela gå oahppe li barggam láhkámtevtajin - ja ihkap aj láhkámlækson sijdan. Gárgadisálgo ságastimgievlen li viehkken ságastallamav jáhtuj oadtjot.

► **c)**

Dánna galggi oahppe hárijidallat guoskahahttet dav majt li láhkám, dasi majt ietja li vásedam. Dán láhkáj máhtta tæksta sidjij vaddet vædtsagijt (bágojt ja moalkedimvuogijit) ságastallat ietjasa vásádušájs. Sæmmi bále máhtta dat dijá ságastallam vaddet inspirasjavnáv tjálatjot ietjasa álggoskávlás (bs. dahkamus 31).

ULME: OAHPE GALGGI

- láhkát ja dájdajit tevtá sisanov
- mujttalit juojddá majt la láhkám
- adnet tevtav vuodon ságastallamij ietjasa vásádušájs
- oadtjot inspirasjavnáv tjálet ietjasa tevtav

Gávva: Edel Monsen

b. 70-71: **Gávváreportássja: Álggoscávlá**

Dát la álkkes tæksta majt divna máhtti láhkát viehke dagi. Sjánŋar gávváreportássja l bajelttjállagis, ingressas, gávvájs ja gávvátevsta- js. Ulmme sjánŋarijn la vuosedit dájmajt ja vásádusájt, ja dibddet láhkkev dábdát sán la oassálastám.

Oahppe máhtti skávlán barggat tevstajn, ja ienebut hárijidallat jus sijdan láhki.

Oajvvadip dáv tevstav minsstarin ietjada reportássaj. Máhtte- bihtit buojkulvissan avtav aktan tjället, ja dibddet oahppijt ávdás- vásstádusáv válldet guhtik tiemás. Jus oahppijn la máhtudahka barggat aktu, de máhtti oadtjot tjället guhtik reportássjav. Tæksta viertti «almoduvvat» buojkulvissan siejneavijssan, ja gatsostit dakkár sadjáj gánná divna oadtju vuojnnet (ij dássju sámegiell- oahppe).

ULME: OAHPE GALGGI

- hárijidallat láhkámtjehpudagáv ja láhkámdádjadusáv
- oahpásmuvvat sjánŋarijn gávvá- reportássajn
- gæhttjat buojkulvisájt gaktu álkkes fáhkatevstav máhtta nannit tevstaj ja gáváj viehken
- oadtjot inspirasjávnaáv ja «minsstarav» majt máhtti adnet gá ietja tjállli sáemmi tevstav

b. 72: **Artihkal: Álggoscávlá váren**

Dát tæksta l vehi lássát fágalašj gievrrasamos oahppijda. Muhtemij mielas la ihkap tæksta ilá guhkke, valla sij dábdidi moadda bágo ja moallánagá ávdábargos, álggobargos ja maŋnebargos, ja dajna de ij tæksta galga ilá gássjel.

Sjánŋara diehti máhttep tevstav gáhttjot tiebmáartihkkalin danen gá sisadno l sierralágásj tiemás, ja bájjná persávnálašj. Tevsta ulmme l ávdemusát inspirerit oahppijt gænna l vejula- sjuvuohta tjället guhkep tevstav sámegiellaj. Ij la dárbbu fokuserit sjánŋarav jus ij la luondulasj.

Oahppe máhtti tevstajn barggat skávlán, ja ienebut hárijidallat sijdan láhkát.

ULME: OAHPE GALGGI

- dádjadit ájggemoallánahkkojt
- oahppat bágojt ja moallánahk- kojt ma gulluji dájmajda álggo- skávlán
- láhkát ja viedtjat diedojt tabellas

b. 73: **31. Tjállembarggo**

Mij lip válljim biedjat dav stuorámus tjállembargov girje maŋne- gæhtjáj, ja oassen dat maŋnebargos majna lip gærggam. Dáv dan diehti gá mijá mielas la buorre gá oahppe li vuostak muhtem ietjá dahkamusáj barggam, massta li oadtjum inspirasjávnaáv ja bágojt ja moalkedimvuogijt majt máhtti adnet gá tevstaj barggi.

Máhttelis la aj barggat tjállemdahkamusájn árabut jus tjadá- dihpit gárvidusáv danna gánná ienemusát boahotá ávkken.

ULME: OAHPE GALGGI

- produserit tevstav ietjasa átsá- dallamijs ja vásádusájs
- adnet bágojt ja moalkedimijt majt li oahppam gá li barggam *Vákkijn* tiemájn
- adnet tjáledum ja digitála viehke- nævojt ietjasa tjállembargon
- ságastallat rievtesvuodas ja pers- ávnásuodjalimes gá publiseriji gáváj
- oahppat liehket etalasj ja diedu- lasj

Oahppe vierttiji ienemusát PC:in tjället jus galggi oahppat sámegi el autokorrekturav ja digitála báhkolistajt: <http://sanit.oahpa.no/sme/nob/> jali https://533.davvi.no/ordbok_samnor.php. Jus oahppe ælla ávddåla dájit viehkenævojt adnám, de la dárbbu introduserit mij tjielggi gáktu doajmmá.

Jus oahppe sihti tevstajn aktan barggat, de hiehpá buoragit digitála samskrivningsvædtsagij, duola degu OneNote jali Word Office 365. De oahppe máhtti barggat sæmme dokumentajn gånna e dárbaaha redigerit ja «goarrot aktij» tevstajt manjela.

Tevstajt viertti «publiserit», buojkulvissan siejgneavijssan, ja gatsostit dakkár sadjáj gånna divna oadtju vuojnnet (ij dássju sámegieloahppe). Máhtta aj publiserit dajit digitála stuorru-dahkan jus skávlån la aktisaj plattfoarma. Mujte duodastusáv æjgádijs jus galggabihtit almodit gávåjt oahppijs. Dát ij guoska skávlå sisbielen, valla buorre njuolgáduš jus oahppe gatjádi loabev ávddål gå publiseriji gávåjt iehtjádijs. Dánna lip dāmu fágajgasskasasj tiemáj *guoddelis ávddånime* ja *demokratijja ja guojmmeviesátvuoda* baktu. Ságastit etihkas, rievtesvuodajs ja persávnåsuodjalimes gå publiseri gávåjt, de oahppi etihkav ja sjaddi diedulattja.

Jus assto I laminarit, jali jus biedjá kontaktpáhppárav siejgneavijssaj badjel ja dajit majt galggi publiserit, de bargo sjaddá nannusa. Ja moattes máhtti ávvudallat guhkes ájgev. Dav bargov máhtti manjela vuosedit duon dán ásadusán majt skávlå tjadát.

Dahkat digitála girjev la suohtas alternatijvva siejgneavijssaj. Appa Book Creator, majt dāhkki adnet næhttabretan ja PC:an, la ávkálasj viehkenævvo dasi. Ienep diedo gávnnuji buojkulvissan dánna: <https://www.statped.no/laringsressurser/teknologitema/book-creator---temaside/pedagogisk-bruk-av-appen/>

b. 73: 32. Ávddånbuktet

Oahppe vierttiji árrat hárijjānit ávddånbuktet njálmálatjtat nubbe nubbáj. Ávddånbuktet ietjas tevstav juohkusin máhtta liehket buorre álgo. Oahppe de máhtta ietjas tevsta birra giehttot, jali láhkāt dav iehtjādijs juohkusin. Dā iehtjāda vas oadtju gulldalim-hárijjāllamav, ja diedon aj hárijjāllat subtsastit gå tjoahkkāgiessi muhtem oajvvetjuokkajt dassta majt ávddånbukti.

Manenagi máhtti ihkap oahppe aj ávddånbuktet nuppijsa skávlån, duola degu:

- Gáhttjut nágin vuorrasap oahppiit, nuorap oahppiit, æjgádiit jali áhkojt ja ádjájt gehtjatjit siejgneavijssav. Subtsastit sisanov.
- Láhkkit muhtem tevstajt ásadusájñ majt skávlå tjadát

ULME: OAHPE GALGGI

- hárijjāllat ávddånbuktet ietjasa bargov nuppijsa
- gulldalit gå oahppeguojmme subtsas
- subtsastit dav majt li gullam
- (gulādallat njálmálatjtat digitála media baktu)

>>>

(duola degu æjgátságastallama, gá skávlá hæjttá, rabás biejve, ásadusá ma gulluji Giellavahkkuj, Sámij álmuk-biejvve ja moarmesmánno 17.b.)

- Dahkit siejnneavijisav PowerPoint-ávddánbuktemij, ja ávddánbuktit dav iehtjádijda skávlán, jali ásadusájn skávlá tjadá.
- Gáhttjut nágin nuorap oahppijt gehtjatjit digitála girjev. Introduseri ja lågå girjes sidjij.

Jus dujna I ráddnakklassa/juogos ietjá skávlán, máhttebihtit aj ávddánbuktet tevstajt nubbe nubbáj Skype, Teams, Zoom jali ietjá digitála tjáhkanimlanjáj baktu. Dánna aj viertti gæhttjalit persávnásuodjalimev mij gullu gávájda. «Sláddit» muodojt la akta vuohke.

38. dahkamus la alternatijvva dahkamus. Hiehpá aj buoragit njálmálattjat ávddánbuktemij.

b. 74: 33. Njálmálasj harjjidallam

*Duon dán-oasen gávnnuji duodde dahkamusá sidjij gudi barggasstti ruvva. Máhttelis la dahkamusájt gærddot, tjoahkkájgiesset jali árvustallat mañemus oasen *Várijn 3* girjen.*

► a)

Dán dahkamusán galggi oahppe tjället muhtem gatjálvisájt gárvedittjat ságastallamav jali ságájdahttemij ietjá oahppe-guojmijn. Gatjálvisbágo 12. bielen li ávkálattja dási. Oahppe máhtti aj gatjálvisájt dahkat bágujn *gus*, nav gáktu lip dahkam buojkulvisán vuolemusán dán bielen. Sij gudi ælla ájn oahppam gatjálvisájt dahkat bágujn *gus*, vierttiji oahppat dav.

Sæmmi bále gå oahppe gatjálvisájt dahki, vierttiji ájádallat majt li álggoscávlán dahkam. Sjaddá degu álgo b) -dahkamussaj, gå ietja galggi vásstedit nágin gatjálvisáv oahppeguojmmáj.

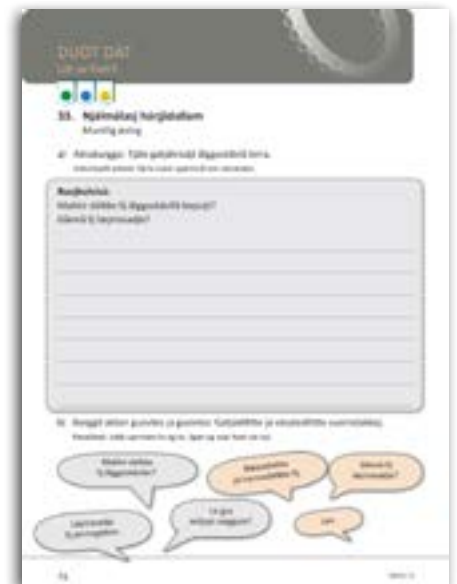
► b)

Dát la dahkamus mij nággi oahppijt njálmálasj dájmajda. Ságastimgievle vuosedi gå gatjálvisá máhtti liehket ságastallama guovte oahppe gaskan. Vuostak gatját A, ja B vásstet ávddál B gatját A:as. De sjaddá A:a vuorro vásstedit, ávddál A máhtta ádá gatjálvisáv B:aj buktet.

Gávnnuji aj gálmma sehta gárves ságastallamkártájs majna máhtá ságastallagoahtet álggoscávlá birra, jali hárrjiddallat ienebu gatjálvisájt buktet ja vásstedit. A sæhtta I gatjálvisáj ma gájbbedi at oahppe li álggoscávlán læhkám (ja sierraláhkáj idjadam), madi B ja C sæhtta I dábálasj, luondo ja dájmaj birra álggon.

ULME: OAHPE GALGGI

- hárrjiddallat gatjálvisbágojt ja gatjálvisstruktuvrajt bágujn «gus»
- dádjadit ja vásstedit gatjálvisájt
- ájádallat ietjasa vásadusájt ja átsádallamijt

b. 75: **34. Tjuorga gáváv mij hiehpá tjielggidusájda.**

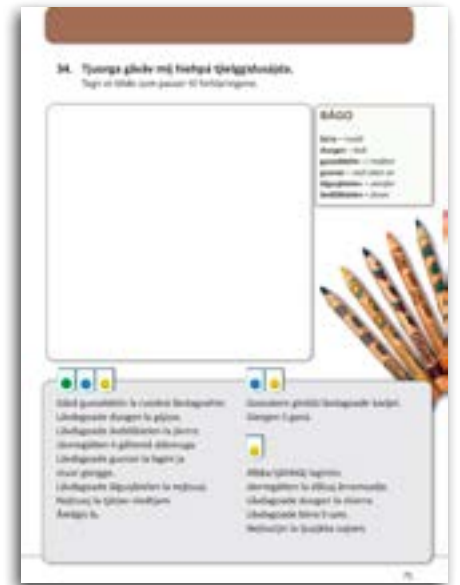
Dáv bargov máhtta moatteláhkáj tjoavddet:

1. Girjen nav gáktu dahkamustæksta tjielggi: Tjuorggasav majt oahppe tjuorggá sjaddá avtaláhkáj láhkámdádjadusáv mihttit, diehttelis gárgadisáj sisanov. Muhtemijda l ihkap suohtas dahkamus oadtjot sijddabarggon.
2. Dahkamus aj máhtta njálmálasj dahkamussan, åhpaididje láhká bagádusájt, ja oahppe tjuorggá ietjá árkkej. Tjuorgas sjaddá avtaláhkáj mihttit oahppev jus rijbat gulldalit ja dádjadit njálmálasj bagádusájt.

Vuostasj bagádusá li viek álkke, valla manjenagi sjaddi gássjellappo mij gullu giellaj ja tjuorggamtjehpudahkaj. Ájgge mierret man guhkev oahppe máhtti tjuorggat. Máhttelis la aj dahkamusáv poasstan stasjávnnáåhpadásajn, nav gáktu symbávllá vuoset (gehtja tjielggidusáv 37. dahkamusán).

ULME: OAHPE GALGGI

- láhkát/gulldalit ja dádjadit bagádusájt
- oahppat tjielggidusájt bágojda

b. 76-77: **35. Alfabehttaárvvadásá**

a) Dánna viertti oadtjot manjen divna bokstávajt, ja riehta manjalakkoj. Tálla bokstávaj vuollelin li buorre viehkkenævvon dan boahte guovte dahkamussaj. Dahkamusájn aj hiehpá gærdot tállajt ja rájddotállajt.

b)

Tjoavdos:

A	Á	B	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
M	N	Ŋ	O	P	R	S	T	U	V	Æ	Å
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24

c)

Dánna galggá juohkka tálla málssot bokstávaj ma li sáme alfabehtan.

Tjoavdos:

- **Máttarádjá favorittlådde I:**
 $8 + 21 + 18 + 18 + 5 = HURRE$
- **Stuoroappá favorittlådde I:**
 $7 + 16 + 1 + 19 + 19 + 11 + 5 + 13 = GOASSKEM$

ULME: OAHPE GALGGI

- tjället sáme alfabehtav
- gærdot vokálaj ja konsonántaj sieradusáv
- adnet tállajt ja rájddotállajt
- dábddát láttij namájt
- láhkát árvvadásájt
- dahkat tállaárvvadásájt iehtjádijda

>>>

- **Unna vieljatja favorittlådde I:**
 $8 + 2 + 3 + 1 + 11 = HÁBAK$
- **Iedne favorittlådde I:**
 $8 + 21 + 4 + 9 = HUDI$

▶ **d)**
Dánna oahppe dahki ietja dahkamusájt ja fasihtav.

▶ **e)**
Dán dahkamusán li vige vuostaj tjoavddusin.

Tjoavdos:

- $11. + 1. + 7. + 7. + 9. + 13. =$
- $7. + 1. + 4. + 14. + 1. = GADNA$
- $12. + 2. + 20. + 20. + 1. + 11. = LÁTTAK$

▶ **f)**
Dánna oahppe dahki ietja dahkamusájt ja fasihtav.

ULME: OAHPPE GALGGI

- láhkát ja dádjadit rájddotállajt
- dábddát sjattoj namájt

ULMME: OAHPPE GALGGI

- dahkat árvvadásájt rájddotállaj iehtjádijda

b. 78-79: 36. Tjále SMS-diedoht

Dála I unna tjállemdahkamus gånna oahppe vierttiji adnet bágojt majt sij li ávdutjis oahppam *Várijn 3* girjen. Mij lip váldám manen lagámus berrahij nammadusájt badjegietjen, ja duodden muhtem gárgadisálgajt ja viehkkebágojt vuolemusán dán bielen.

Dahkamus hiehpá aj buoragit vuodon ságastalátjit gárgadis-tjerdaj birra: mujttalim gárgadisá ja gatjálvisgárgadisá - ja ságastalátjit báhkoklássa postposisjávna birra jus oahppe li juo dan rájen.

Oajvvadus tjoavddusij:

1. Ieddne, mån manáv ádjá fáron jávrráj.
2. Áhkko, mån boadáv duv lusi idet.
3. Áhttje, besav oadet Anne-oarbbenbiele lunna?
4. Ieddne, besav Piera æddnu fáron guollitjit?

5. Goasske, galggap idjadit lávdagoaden?
6. Áddjá, besav duv fáron rievsagijt bivdátjit?

ULME: OAHPPE GALGGI

- adnet berrahij nammadusájt
- tjállet diedoht
- ságastallat gárgadistjerdajs
- ságastallat báhkoklássa

b. 80: 37. Stasjávnnábargo klássalanján

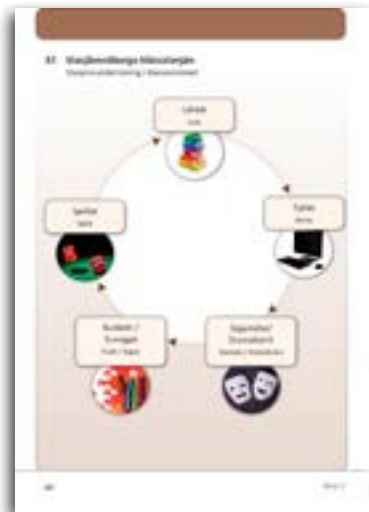
Dán dahkamusán ælla bájnnokávdá danen gá dáv dájmvav galggi aktan barggat majt åhpadiddje viertti stivrrit. **Stasjávnnååhpa-dibme** I barggamvuohke majt oahppe álu lijkkuji, ja vuojnnám lip sámegieltijma manni ilá ruvva. Jus galggá tijmma mannat buoragit stasjávnnååhpadusán klássalanján, de viertti liehket aktisasj-barggo, dájmalasj oahppe ja barggovuoge ma málssu ja ma hiehpi duon dán åhpadimstijllaj (bs. dábálasj oasse 8. kapihttal).

Duoddetjállagin 1 vaddep konkrehtta oajvvadusájt stasjávnnååhpadussaj ma buoragit hiehpi *Várijn 3* girjjáj.

Juska mij oahppijgirjen lip dahkamusáv vargga állu mañnutjissaj biedjam, de ij dagá majdik jus tjadáihpit stasjávnnååhpadimev árabut, buojkulvis jus barggabihtit tiemáj Lávdagoaden, Hievne gádju ulmutja hekkav, jali gá állibihtit tiemájñ sjatto.

ULME: OAHPPE GALGGI

- oadtjot motivasjávnnáv praktihk-lasj, moattelágásj ja hiebalgis åhpadime baktu
- barggat válljidum tiemáj duon dán láhkáj

b. 81: 38. Muv favorittbájkke váren

Dán dahkamusán hæhttuji oahppe adnet ålov dajs majt li oahppam *Várijn 3* girjen: Bájkkenamá, luonndonammadusá, juhtusij, guolij, sjattoj ja láttij namá. Sij vierttiji aj adnet verbajt ma dájmajt tjelggiji.

a)-dahkamus la tjálasj gárvedibme b)-dahkamusaj gánnå oahppe galggi ietjasa bájkijt nubbe nubbáj åvddånbuktet. Dánna I ávkálasj hárrjidallat juo åvdån, vaj diehti sieradusás, láhkåt njuolgga manusis, ja manus vuodon madi subtsasti. Gåvån báhtjas gut jienjan guolli gávnnuji gárgadisálgo ma máhtti viehkken.

Oahppe gudi sihti, máhtti adnet PowerPoint jali ietjá digitála åvddånbuktemvædtsagijt. De bessi vuosedit ietjasa gåvåjt ietjasa bájkijis subtsastattijn. Máhtti aj adnet gåvåjt ja tjuorggasijt internehtas jali Office. Dán aktijvuodan la luondulasj ságastallat persåvnnåsuodjalime ja gálldoano birra.

Dahkamus hiehpá aj buoragit hárrjidallat vaddet nubbe nubbáj konstuktijvva vuojnojt.

Buojkulvis:

- Majt Sindre åvddånbuktemin bargaj mij lij buorre?
- Le gus mige majt Sindre buorebut máhttá dahkat ietjá bále?

ULME: OAHPPE GALGGI

- adnet bágojt ja moallánagájt majt li oahppam madi li barggam *Várijn 3* girjiijn
- åvddånbuktet juojddá iehtjádijda
- gulldalit iehtjádij åvddånbuktemijt (digitála vædtsagijt adnet)
- (buktet vuojnojt iehtjádij vuosådusájs)

b. 82: 39. Tjuolde substantijvajt.

Introduksjávnnán dán bargguy hiehpá buoragit ságastallat báhkoklássajs. Åhpadiddje máhtta duola degu oahppijs gatjádít jus muhtema diehti makkár báhkoklássajda dá bágo gulluji dán bielen. Vijdábut máhtta gatjádít makkár ietjá báhkoklássajt dábddi, ja mij li substantijvajt dábddomærkka.

Dan maŋŋela máhtti oahppe álgget substantijvajt tjuolldet, valla ávdás dajt máhtti, de hætttuji dábddát bágoj sisanov. Oahppe de oadtju máhttelisvuodav gæhttjalit ietjasa báhkomáhtudagáv.

Tjoavdos:

- Jávrreguole: *dábmuk, tjuovttja, rávddo*
- Látte: *goasskem, rievssak, hábak, albba* (Báhko I tjáledum boasstot oahppijirjen)
- Sjatto: *lagim, sæmol, visste, skierre*
- Kulturhistávrrá: *bivddovædtsaga, gâddebivddo, bájkenamá*
- Urmmasa: *viepses, muoger, vuopptagoavnnje, tjuojkka*
- Låvdagoaden: *luojddo, boassjo, oaidu, sâgge, árran*

Substantivstafæhtta: Dát dahkamus máhtta aj ruvva tjoavdeduvvat, degu **stafæhtta**, valla gájbbet vehi sajev: Stuorra klássalanjá, korridávrrá jali lásjmudallamladnja. Oahppe juogaduvvi juohkusijda, ja juohkka juogos oadtju tjuolldembrehtav kategorijjaj. Nuppe gietje lanjá (maŋenagi gå binnep oahppe) biejaduvvi bágo kártájda/láppajda, akta sæhtta juohkka juohkusij (oahppamnævo gávnnuji 4. tjuovvusin). Oahppe galggi viedtjat avtav bágov ájgen, ja bårddot riekta kategorijjajda. Gå divna bágo li biejadum riekta, de tjuorvvu «Gærggam!» ja åhpadiddje hætttu badjel gæhttjat. Jus li divna riekta de juogos vuojttá. Jus li biedjam muhtem bágojt boasstot, de tjoaggá ierit, oahppe hætttuji viehkat «strafferunde» juohkka bágos, valla dâssju avtajn ja avtajn bágujn ájgen, ávdđål gå vas oadtju gæhttjalit dajt bágojt bårddot. Dat juogos mij vuostak la bårddum bágojt riekta sadjáj, vuojttá stafehtav.

Jus duodden gájbbet bágo galggi njálmálasj ja tjálasj gárgadisájda, de dâhkki bágojt dahkat gâssjelabbon. Dánna máhtta biedjat muhtem gájbbádušájt gárgadisájda juo ávdán vaj oahppe e vállji ilá álkkes tjoavddusijt. Buojkulvisá:

Juohkka gárgadisán galggi binnemusát niellja bágo. Ij la loahpe dav sæmme substantijvav adnet moaddi.

Oajvadás: Jus li gallegasj oahppe, ja ilá állo bágo viedtjat, de máhtti viedtjat guokta jali gálmma bágo juohkka kategorijjaj (valla divna bágo li danna). Oahppe de vierttiji aktan barggat ja guládallat makkár bágojt galggi viedtjat.

Tjuolldembræhtta ja báhkokártá gávnnuji [tjuovvusin 4](#).

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastallat báhkoklássajs
- tjuolde substantijvajt
- gæhttjalit ietjasa báhkomáhtudagáv

b. 83: 40. Gávvarájdde

Dát la barggo sjuggelisáida, valla dá dahkamustjerda dahki nav at muhtem oahppijda manná ájgge tjuorggat ja bájnnit, váni giela dagi. Åhpadiddje viertti liehket garras ja javllat dahkamus gájbbet replihkajt. E divna oahppe lijkku tjuorggat, danen de muhtema dássju dahki álkkes stihkkagávajt/fyrstikkfigurer, ja viertti liehket buorre nav guhkás gá li replihka.

Oahppe vierttiji ietja válljit galla ruvto sihti subttasij. Dahkamusáv aj máhtti tjoavddet digitálatattjat prográmmen *Creaza*.

ULMME: OAHPPE GALGGI

- barggat tevstaj sjuggelisát ja dahkat unna gávvarájdov

b. 84: 41. Loahppaságastallam

Ane álggogáváv *Álggoskávllá* gudát bielen vuodon klássa-ságastallamij. Oahppe máhtti vuostak guovtes ja guovtes gává birra ságastit, ja loahpe l gávádallat ja degu gává sisi suogijat.

Moaddi lip átsádallam gá buohtastahttep ávdep bálijn gá gávva lij tiebmá, de la ávddánam: Oahppijda l dálla álkkep ságastit, sijájn la stuoráp báhkoanndudahka ja ienebu subttasit. Ájnas la tjalmositit dáv ávddánahttemav vaj oahppe ietja aj vuojnni dáv buorre ávddánimev. Ávddánibme l ájnas mávtástuhttem faktávrrán gá vijdábut gielajn barggi.

Máhttelis la aj adnet dahkamusáv árvustallam ságastallamin. Åhpadiddje máhtta ságastallamav tjadádit ájnegis oahppij jali smáv juohkusijn. Dáv máhtta buojkulvissan dahkat stasjávnná-åhpadusán.

ULME: OAHPPE GALGGI

- subttasit ja ságastallat gáváj baktu
- ájttsat ietjasa giellaávddánimev madi barggi *Várijn 3* girjijn

b. 85-86: 42. Manjegæhttjalibme

Manjegæhttjalibme tjadáduvva náv: Vuostak galggi oahppe nágin minuhtav gæhttjalit jus mujtti sáme bágojt ja moallánagájt majt li oahppam *Várijn 3* girjen. Gá oahppe li «náhkkum» bágojs ja javlli sij e máhte ienebu, viertti åhpadiddje sijáv viehkedit mujttet muhtem dárogieibágojt duon dán kategorijan. Garve kategorijajt ja bágojt majna ehpit la barggam.

Mujtá gus buojkulvis ...

- muhtemav dájs guolij namájt sámegeillaj: *ørret (dáb muk), røye (rávddo), laks (luossa), sik (tjuovttja), lake/njáhká, harr (hárre), abbor (vuoskun), gjedde (hávgga)*
- muhtem lávdagoahte nammadusájt: *lavvostenger (dæhkága, ádnárisá), lavvoduk (loavddak), bålplass (árran), reinskinn (duollje)*

ULME: OAHPPE GALGGI

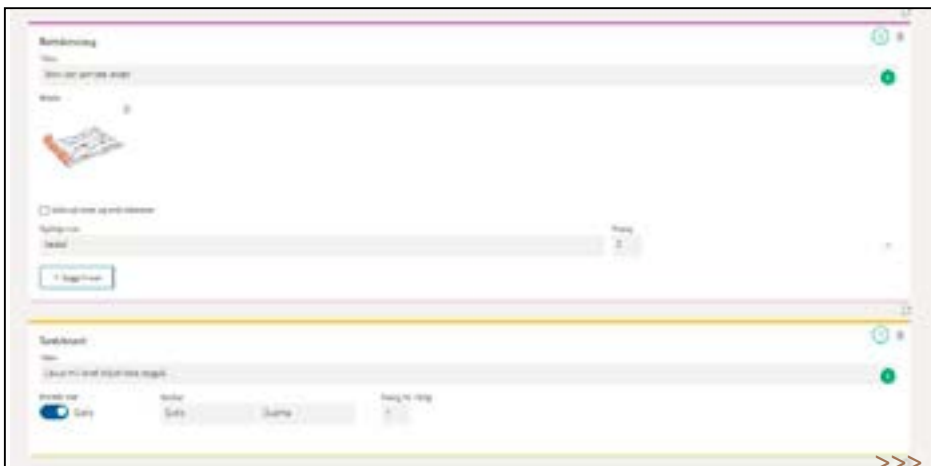
- gæhttjalit ávddánimev ietjasa báhkoanndudagán
- ájadallat ietjasa oahppamav

- muhtemav dájs láttij namájt sámegiellaj: *rype (rievsak), falk (hábak), snøtiting/snøspurv (albba), skjære (skirri), ravn (gárrá), kråke (gárránis), ugle (skunjok), ørn (goasskem)*
- muhtem juhtusij namájt sámegiellaj: *gaupe (albasj), rein (boatsoj), røyskatt (buojda), jerv (jiervva), bjør (biernna), ulv (stálppe), hare (njoammel), rev (riebij), mus (snjierrá)*
- muhtem várresjattoj namájt sámegiellaj: *lyng (daŋás), mose (sæmol), lav (visste), dvergbjørk (skierre), fjellbjørk (lagim)*
- muhtem urmmasij namájt sámegiellaj: *mygg (tjuojkka), knott (muoger), flue (tjuruk), humle (hubllo), klegg (skåttak), veps (viepses), øyestikker (vuopptagoavnne)*
- muhtem luonndonammadusájt sámegiellaj: *vidde (duottar), fjell (várre), fjelltopp (tjáhkka), spiss fjelltopp (gájsse), vann (jávrre), elv (jáhkka), steinur (juovva), myr (jiegge)*
- muhtem sámegiellabágojt ma subtsasti kulturhistávrás: *buojkulvis offerstein (siejdde), tursti (bálges), skuterløype (skuterláhhto), jakt (bivddo), fiske (guollim), reingjerde (gárdde), reindrif (ællsujtto)*
- muhtem same bájkkenamájt. Dánna l buoremus jus áhpaddidje adná muhtem namájt oahppij ietjasa lahkabirrusijs, jali ietjá namájt majna lihpit barggam.
- sámegiell moallánagájt barggodahkamusájs ja dájmajs maj barggap læjrrasajen: *sette opp lavvo (lávvdagoadev tsaggat), hente ved (muorajt viedtjat), lage bål (dállit), hente vann (tjátjev viedtjat), ta ned lavvo (lávvdagoadev gajkkot), rydde leirplassen (læjrrasajev rádjat), hugge ved (muorajt tjuollat), koke vann (tjátjev vuossjat), grille pølser (márfijt basset)*

Ij la nav ájnas oahppe tjállli bágojt állu riektá. Jus mujtti bágojt, de galggi tjálllet dajt nav gáktu jáhkki galggi tjáleduvvat. Manjegæhttalimev máhtá vijdedit, oahppe galggi adnet dajt bágojt majt li tjállám, duola degu ságastallat oahppeguojmijn jali áhpaddijjn. Navti vierttiji adnet bágojt majt li oahppam gå li guládal-lam.

Oahppe gudi li tjadádám ávddågæhttalimev njálmálattjat, vierttiji aj oadtjot máhttelisvuodav tjadádit manjegæhttalimev njálmálattjat. Gå li tjadádám manjegæhttalimev, de la ájnas oahppáj buohtastáhttet ietjas ávddågæhttalimev 7.

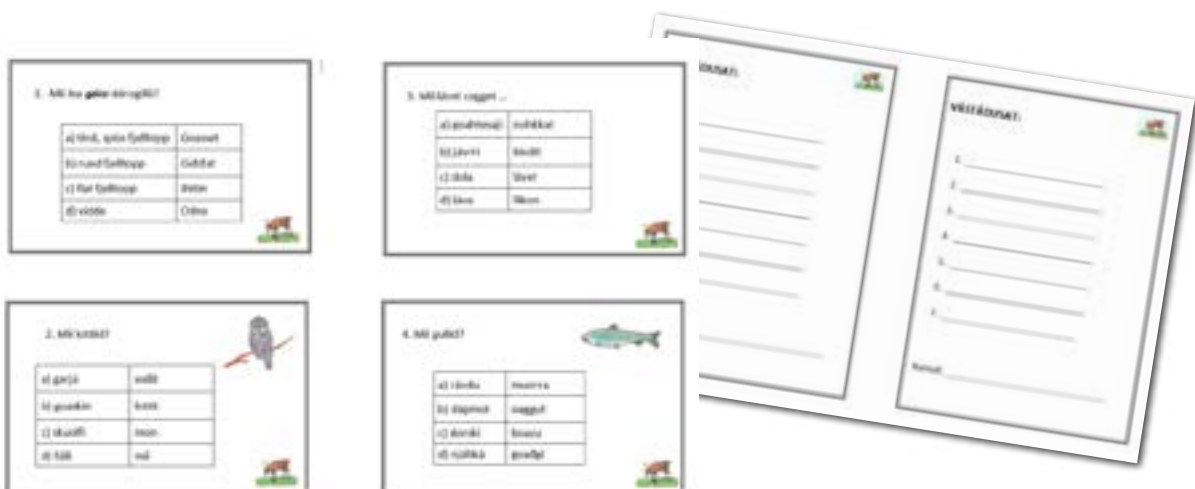

Digitála gæhttalimijt máhtá adnet vaj oahppe oadtju vuosedit máhtudagáv moatteláhkáj. Gává vuosedi buojkulvisáv dahkamustjerdajs ja oahppij vásstádusájs Skooler:in.

bielen. Dánna de jáhkáv ienepláhkko oahppijs oadtju buorre vásádusájt mij máhtta oahppijt viehkedit dábdát sij rijbadi. Oahppe gudi e nav ávddána, máhtti usjudallat manen: Gáktu l barggomiella læhkám? Le gus barggam dárkkelit dahkamusáj, jali dássju «ruvva barggalasstám» vaj ruvábut gærggi? Miján li aj buorre átsádallama gá tjadádip maŋnegæhttalimijt digitála-lattjat gæhttalimræjdoj *Skooler læringsplattformen* (ietjá platt-fármajn li aj sæmme máhttelisvuoda). Áhpadiddje iesj hæhttu dahkat digitála dahkamusájt, valla dahkamusáv majt la dahkam máhtá álkkesláhkáj redigerit ja ádásis adnet. Máhttelis la dahkat moattelágásj dahkamusájt maj oahppe máhtti vuosedit ietja-sa máhtudagáv moatteláhkáj, duola degu láhkámtjehpudahka, gulldalimtjehpudahka, báhkomahtudahka ja tjállemáhtudahka.

Ietján de gávnnu vehi suohtas gærddomdahkamus [9. tjuovvusin](#). Dat hiehpá buoremusát álggodahkamussan skávllásaljon tjáppa gidábiejve, valla dáhki aj ietjá aktivuodajn adnet. Lijkkup tjadádit dáv dahkamusáv násstediehton gánná oahppe barggi guovtes ja guovtes jali gálmás ja gálmás. Jus i dáv vuogev dábdá, de máhtá tjielggidusáv láhkát Násstebálggá/Luonndobálggá baktu áhpadiddjibagádušán *Várijn 3* (5. kapihtal). Duoddetjállagin 9 gávna dahkamuskártájt, «bájkkekártájt» (kártá tjielggidusájn gánná dahkamusá li), oajvvadus tjielggidusájda ja vásstádusárkka. Hæhttu iesj hiebadit vásstáduskártájt tjielggidusájt vaj hiehpi dan sadjáj gánná galggabihtit dahkamusáv tjadádit. Mujte aj dahkamusnummarav tjället bájkkekártájt duohkáj, de la álkke oahppijda dahkamusájt válljit gá li «bása» baktu. Barggokártájt vierti biedjat/gatsostit/ mierredum sajijda ávddál tijnma álggá.

Juohkka giehttijt dahkamusán li niellja vásstádusalternatijva. Oahppe galggi «tjoahkkit» bágojt ma li riehta vásstádusáj duogen. Gá li divna dahkamusájt tjoavddám, de li gietjav bágo ma dahki avtav gárgadisáv. Oahppe máhtti dahkamusáj barggat gáktu ietja sihti, valla bágo majt galggi tjoahkkit galggi tjáleduvvat riehta dahkamusnummara duohkáj vásstádusárkkaj. Jus dahkamusá tjoavdeduvvi riehta, de sjaddi dá tjoavdosgárgadisá: Giesijt mán lijkkuv oaggot ja dállit váren.

5. Álggobarggo ja gielladájma

DÁJMA/TIEMÁ

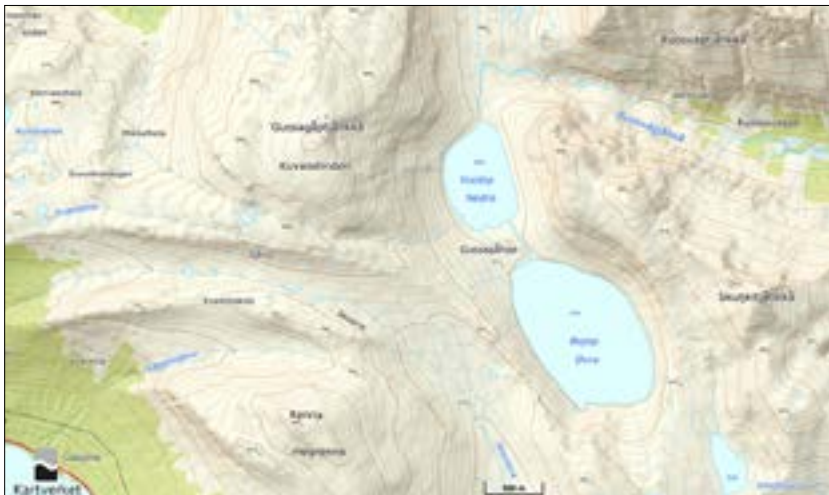
Mij vuolggep álggokávlláj

- **Bájkkenamá**
- **Luonndonammadusá**
- **Bájkálasj subttasa**

ULME: OAHPPE GALGGI

- hárrjidallat kártav lāhkāt
- oahppat muhtem sáme bájkkenamájt
- adnet bájkálasj bájkkenamájt
- oahpástuvvat bájkálasj histávvrájn
- oahppat muhtem luonndonammadusájt

Átsádallamij milta la gássjel oadtjot avtak sámástittjat bussan, bijlan jali jus la luondon vádtsemin. Kártajn máhtti oahppe gæhttjat gánná li, ja bájkkenamájt váttsehattijn oahppat. Jus váttssá, de la oahppiijn ráhtto jáksát gási galggi. De soajttá hásstalus la oahppiijt tjoahken anedit ja fágallattjat barggat. Jus mierkki nágin sajev kártan, de máhtti dajn sajijn ganugit gánná divna tjāhkani. Máhttebihtit de buojkulvissan ságastit bájkkenamájt birra, oahppat luonndonammadusájt majt «vássebihtit», jali bájkálasj subttasijjt gulldalit.

Kártta: www.norgeskart.no

Moatteda kártav, guovtes-gálmás oahppijs máhtti aktan barggat avtajn kártajn. Lameri kártajt ja válldit manen.

Ane aj kártav vuodon gá galga guoradallat bájkkenamájt læjrrasaje lahkusin. Gáhtjo oahppiijt válljit mierredum namájt kártan. Makkár diedo li bájkkenamájn: Luonndonammadusá? Persávnáj namá? Ietján?

Máhttelis la aj aktiviserit oahppiijt gielalattjat gá spellabihtit álggobingo. Oahppe máhtti spellat Álggobingo váren madi vádtsi læjrrasadjáj, madi vádstebihtit ietjá sadjáj gási galgabihtit, jali madi lihpit læjrrasajen. Dánna galgabihtit gæhttjalit gávnnat (jali adnet) nav moadda bágo brehtas majt máhttebihtit. Ienemusát luonndonammadusájt ja sjattojt, valla aj muhtem bágojt ma gulluji kulturhistávvráj. Brehtaj nuppen bielen la báhkolissta ja oajvvadusá njuolgadusájda.

Máhttelis la gássjelabbon dahkat jus duoddi unnán grammatihkas. Gå doajmma hæjttá, de máhtá buojkulvissan gáhttjot oahppijt substsastit majt li gávnnam, ja aj gánná. De oadtju sæmme bále hárijidallat innesijvav.

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Tjáleda kártav guovlos, gehtja vaj oattjo manjen sáme bájkke-namájt.

Buorre l aj báhkolistajn ájggeguovddelis luonndonamma-dusáj (buojkulvissan dav mij dánna gávnnu). Jus dábddábihtit ressurspersávnáv guhti máhtá viehkedit bájkálasj histávrváj dat guovlos gási galggabihtit, de diedon viertti suv gáhttjot manjen.

Jus sidá galggi álggobingov spellat, de hæhttu tjáledit bingobrehtajt Olgobingo várís. Lamineri dajt, ja válde manjen. Mujte aj whiteboard tussajjt gá galggi mierkkit bingojt brehtajda. Oahppe máhtti aktan barggat guovtes ja guovtes, ja de dárbahtipit avtav bingobrehtav ja avtav tussjav juohkka oahppepárraj.

DÅJMA/TIEMÁ

Låvdagoaden

Jus la máhttelis, viertti dábálasj låvdagoadev tsieggit dæhká-gij, suoregij, tsakkij ja loavddagijn. Buorre jus la manjen ulmusj gut máhtá låvdagádij, gut máhtá vuosedit ja substsastit gáktu låvdagoadev tsakka, ja gáktu árrót låvdagoaden. Sámegiel fuolkke jali ressurspersávná máhtti viehkedit kultuvrramáhtudagáj ja giellaåhpadusáj.

Tjoahkki sámegieloahppijt avta juohkusij, ja sijáv viehkedit adnet gá árbbedábálasj låvdagoadev tsieggi. Adnit gielav dájmalattjat madi lejrav dahkabihtit. Buktit gatjálvisájt oahppijda, vaj vierttiji adnet låvdagoahte bágojt ja moallánagájt.

Gå lihpit åvdagoadev tsieggim de dáhki tjáhkanit ja ságastit gáktu li åvddála låvdagádijn árrum. Hárijidallit bágojt ja moallánagáj. Buorre dahkamus mij tjuovvu máhtá dibddet sámegieloahppijt válldet åvdåsvásstádusáv ja oahppat nuppijda gáktu árbbedábálasj låvdagoadev adnet, vájku ælla sámegielåhpadimev válljim, de galggi huoman oahppat binnáv sámegielas ja kultuvras.

Låvdagoahte l aj ietján riek buorre tjáhkanimsadje jus la dálkke nievrre, jali jus «ælla mige barggat». Dánna oahppe aj máhtti spellat spelajjt, jali barggat báhkoahppamkártáj ma tiebmáj gulluji.

ULME: OAHPE GALGGI

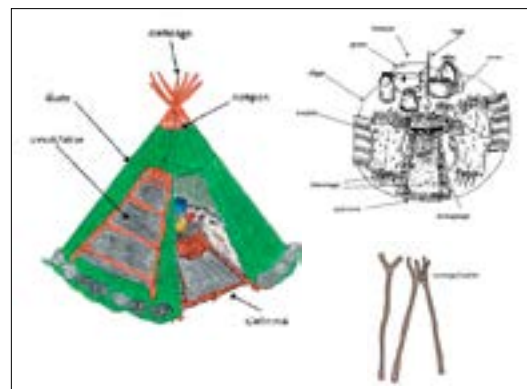
- oadtjot máhtudagájt ja tjehpudagájt majt dárbahtipit vaj ávvudalli luonndoiellemis (friluftsliv)
- oadtjot máhtudagájt gáktu árbbedábálasj låvdagoaden árrót
- gulldalit ja dádjadit bágojt ja moalke-dimijtt gáktu låvdagoaden árrót
- adnet låvdagoahte bágojt ja moallánagájt

Buojkulvis:

- Majt dij barggabihtit?
- Mij tsaggap låvdagoadev.
- Gánná li suorega/tsakke?
- Tsakke li...
- Gánná l låvda?
- Låvda l...
- Gággu galggá ukxa liehket?
- Uksa galggá liehket...
- Gánná l árran?
- Árran la guovddelin.
- Ma li boassjon?
- Boassjon li gievkanbierrgasa nav gá káffagiebbme, tjáhtjelihtte, ja biebm.
- Gánná mij oadep låvdagoaden?
- Mij oadep luojd.
- Gási biedjap oademvuossajjt ja vuossajjt?
- Mij biedjap dajt sákkijda

Oahppe hættuaji aj lãvdagoadev gajkkot ja rádjat læjrrasajev gã dãppet vuolggi. Gærdo lãvdagoade bágojt dãnna aj.

Várijn 3 girjen lip vãlljim tjalmostahttet gãktu lãvdagoade årrot. Åvdemusát li bágo ma gulluji lãvdagoade sisbælláj majt oahppe galggi oahppat. «Ålgusjbiel» oasse bohtá *Várijn 4* girjen. De galggi oahppe ietja tsaggat lãvdagoadev. Mij máhttep huoman adnet dajt bágojt dál'sj stákkoj sadjáj madi tsaggap lãvdagoadev, valla hárjiddallap duodden bágojt ma gulluji «Lãvdagoaden».

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Vãlde plãnsjav *Lãvdagoaden*, ja ane dav viehkken gã árbbedábãlasj Lãvdagoadev/tjubugav tsaggabihtit, jali áddãjggãsasj lãvdagoadev aluminiumstákkoj.

Vãlde fáron báhkobãnjkakãrtãjt, bræhttaspelajt ja báhkooahppamkãrtãjt.

DÅJMA/TIEMÁ

Læjrrasadje Dãllit

Læjrrasajen la luondulasj vãlldet manjen fãgajgasskasasj tiemãjt LK20:n. Máhttep buojkulvissan barggat *guoddelis ávddãnimijn* ja *demokratijja ja guojmmeviesãtvuodajn* gã sãgastallap gãjkkãsij riektãs ja makkãr njuolgadusãjt galggap tjuovvot luondon, buojkulvissan mij guosskã læjrrasadjã ja dãllãj. Vijdãbut la læjrrasadje ja gã lip miehtsen, aj tjanãdum goalmát tiebmãj: *ãlmmukvarresvuohhta ja iellemrijbadibme*.

Nãv ájãdallat gã sãgastallap sjaddã moaddãsij gãssjel sãmegiel-laj tjadãdit. Danen mãhttã dãrogiellaj madi hárjiddallap gielajn konkrehtalasj dilijn.

Oahppe gudi ávddãla li VVV girjij barggam, mãhtti juo moadda bágo ja gãrgadisã dãn tiemãn. Gã tjãhkanip dãlã birra, de la ham buorre dibddet oahppijt adnet dajt bágojt ja moallãnagãjt majt mãhtti, jur dan diehti gã dãbdden sij mãhtti.

Gã dãlãv galga buollidit, de mãhttep sãgastit majt dãrbahip gã galggap dãlãv tsahkkidit, ja madi dãllã buollã, de mãhttep sãgastit ma li vuossan, makkãr niesste l manjen. Gehtja buojkulvisãjt moalkedimijda oalgesbielen.

Hiehpã aj gatjãdit ma læjrrasajen gãvnnuji. Dã li bágo ja moallãnagã majt oahppe vierttiji dãbdden *Várijn 1* ja *2*. girjijs.

ULME: OAHPE GALGGI

- sãgastallat fãgajgasskasasj tiemãjs LK20:n
- oadtjot mãhtudagãjt ja tjehpudagãjt majt dãrbahi vaj ávvudalli luonndoiellemis (friluftsliv)
- dãdjãdit ja adnet ájggemoallãnahkkojt dãlãsj ájges, ávdep ájges ja bohtte ájges
- oahppat ja adnet bágojt ja moallãnagãjt læjrrasajes ja dajs dãjmajs ma li danna

Buojkulvisr:

- Ma li læjrrasajen?
- Læjrrasajen li lãvdagoade, vuossa, árran ja ...
- Majt dãrbahip gã galggap dãllit?
- Mij dãrbahip árrangiergijt, biessijt, muorãjt ja rissijt.
- Mãhtã gus viedtjat ...?
- Mãhtãv.
- Iv mãhte danen gã ...
- Visjã gus ...?
- Visjãv.
- Iv visjã.
- Gut mãhttã ...?
- Mãn mãhtãv ...
- Ma li duv vuossan?
- Muv vuossan la hullogænsisr ...
- Makkãr biebmõ li dujna manjen?
- Mujna li ...
- Majt dãn bargã/dagã?
- Majt dãn bãrã?
- Majt dãn barggi iektu?
- Majt dãn bãrri idedisbiebbmon?
- Majt la barggam/dahkam uddni?
- Gãnnã la læhkãm?
- Gut la viedtjam tjãtjev?
- Majt galggap iehkedis?
- Majt galggap dahkat/barggat idet?

Máhttep aj hárijidallat dábddát moallánagájt dálásj ájges, ávdep ájges ja boahhte ájges gá ságastallap majt dahkap dálla, majt lip juo dahkam ja majt galggap vijddábut dahkat: maŋjela, iehkedis, idet jali maŋep biejeve.

Gehtja aj boahhte tiemáv: *Biebbmo*

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Læjrraskåvlå tijmmapládna jali gárvidus tiebmábæjvváj/biejvij-da viertti tjáleduvvat A3-stuorru dahkaj, laminirit ja gatsosit dálåsaje lahka luondulasj tjåhkanam sadjáj.

Plánsjajt *Dållit* ja báhkolissta *Læjrrasaje bargo* ja dájma váren viertti aj gatsosit, jali biedjat strategalltjat dálåsaje lahka vaj vuojnnuji. Máhttá aj gatsosit plánsjav Ålggoskåvllå girjijis *Várijn 1* ja *2* oahppijda gudi ælla oahppam dájtt bágojt ávdebut.

Máhttebihtit aj dahkat báhkolistajt/plánsjajt bágoj ja moallánagáj ma li buorebut didjij hiehpi.

Mij lip aj dahkam tevstatjav, *Dållit*, mij hiehpá buoragit dramatiserit ålggon. Dáv máhtti muhtem sámeგიeloahppe dramatiserit sidjij gudi li nuorabu, jali dárogieloahppijda. Gehtja aj tiemán «Lávllaga ja ståga».

Varás gáhkko I agev riek njålgge iehkedisbiebbmon. Gåvvå: Edel Monsen

DÁJMA/TIEMÁ

Biebbmo

Russtit biebmajt

Idedisbiebbmo

Bárråmbåddå

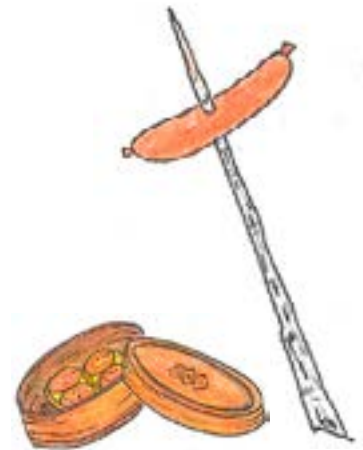
Iehkedisbiebbmo

Gasskabiejvijt viertti juo ávdån gárvedit snivva. Mijá skåvlån la agev 9. klássa ávdåsvásstádus, ja sij russtiji biebmov divnajda gudi oassálassti. Vuostasj biejve I dábalattjat juppsa (dån gávna bagádusáv dánna), de divna gudi oassálassti válddi manen ábnnasijt, ja de 9. klássa máles. Manep biejve de skåvllå máksá gasskabiejvev. Váren la dábalattjat vuossjam rejnabierrgo lahkusis, ja muhttijn lip læhkám riek vuorbálettja, oadtjum lip oasstet jávrreguolev majt 9. klássa I bassám. Dan láhkáj la *Russtit biebmajt* oajvve tiebmá oahppijda 9. klássan juohkka bále álggoskåvlån, madi e dárbaaha russtit biebmajt ietjá klássajn. Gå tjalmostip biebmov ja biebbmorusstigav de vierttip organiserit..

Mij tsaggap sierra lávdagoadev/tjubugav gånå vuorkkiji gievkanlihtijt ja divnaj biebmajt. Dát lávdagoahte/tjubuk la bássa biebbmorusstigij ja gå aktan biebmajt bárråp.

Nav gåktu lip juohkám bargov, de ienemus barggo I nuorajskåvllå oahppijn, ja 5.-7. klássa oahppe e dárbaaha russtit nav ålov. Mijån la huoman biebbmo tiebmån, ja mij ságastip biebbmo birra majt russtiji, ja majt bárrådip ja dajt majt ietja russtip idedisbiebbmuj, lunsjaj ja iehkedisbiebbmuj. Oahppijn la ietjajnisá gåjkebiebbmo ja biebbmo majt dálån basá, valla duodden ráktsip, gáhkkip ja *stádtjogáhkojt/svelajt* bassep gå tjåhkkåhip dálågátten. Madi russtip biebmajt, de gielajn barggap aktijvalattjat: Gærdo bágojt ja moallånagájt moaddi, ja buvte gatjålvisájt majt oahppe galggi vásstedit. Gehtja buojkulvisájt oalgesbielen. Biebbmobagádusájt gávna dánna.

Jus oahppijjuogos iesj galggá málesti, de la luondulasj bágojt ja moallånagájt biebbmoábnnasijis ja biebbmorusstimis majt e oattjo jus gárves mállåsav oadtju. Dagá báhkolistav daj verbaj ja substantijvaj majt soajtti oadtjot jus biebmov russtiji. Laminerij báhkolistav ja válde manen, viertti gatsostit strategalasj sadjáj gievkanloavddagij, vaj vuojnnu madi biebmov russtiji. Ietján máhttebihtit adnet dav gárves báhkolistav mij tjuovvu dánna.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat álkkes biebmajt russtit álggon
- oahppat væhttsåsvuoda moalkedimijt
- ságastallat biebmajs

Moalkedimij buojkulvisá:

Madi bárråmin:

- *Majt dån jugá?*
- *Majt dån bárrå?*
- *Gut la vuossjam/bassám biebmajt?*
- *Mij la gasskabæjvváj?*
- *Lijkku gus ...*
- *Máhtá gus rádjat munji ...*
- *Gijtto biebmajs!*
- *Nav njålge lij!*

Madi biebmajt russtimin:

- *Mij la dát?*
- *Makkár bierrgo/guolle I dát?*
- *Majt dagá/barga?*
- *Majt suotta?*
- *Majt basá?*
- *Majt vuossja?*
- *Majt gárveda?*
- *Máhtá gus biedjat ...*
- *Máhtá gus goajvvit/snjårrat ...*
- *Man guhkev viertti duolldat?*
- *Gåktu la dahkam ...?*
- *Ma li dájgen?*
- *Ma li juppsan?*

DÅJMA/TIEMÁ

**Násstebálges/Luonndobálges
(Diehtet gánná la miehtsen)**

Dán dahkamusán galggi oahppe aktan tjoavddet duov dáv dahkamusáv smáv juohkusijn (2-4 oahppe). Lenemus oasse mijá oahppijs lijkkuji riek buoragit dákkár dahkamusájda. Dájmaav hæhttu juo ávdán snivva gárvedit. Dav máhtá gárvedit násstegilppusin jali luonndobálggán.

Násstegilppusin la akta vuodobássa ja divna juohkusa hæhttuji duolla dálla bása baktu jus galggi jus galggi joarkket. Dahkamus-pásta li biejadum duosi dási juo ávdán, ja básan li divna kártá tsuojggidusáj gánná pásta li. Divna juohkusa álggi sæmme bále. Gá álggi, de juohkusa válljiji kártáv poasstatjelggidusájn, válddi kártáv mañen, ja manni poasstaj tjoavdátjit dahkamusáv. Gá dahkamusáv li tjoavddám, de vierttiji oahppe mannat ruopptot básasj viettjatjit ietjá poasstatjelggidusáv vaj gávnni nuppev dahkamusáv. Dahkamusáj vásstádusá tjáleduvvi vásstáduskárttáj mañenagi.

Násstegilppusin máhtá biedjat teorehtalasj dahkamusájt (buojkulvis tiemá: juhtusa, sjatto, luonndonammadusá, bájkke-namá), njálmálasj jali ienep praktihkalasj dahkamusá (buojkulvis teltav tsaggat, tjátjev viedtjat, dáláv tsahkkidit ja tjátjev vuossjat) Bieja mujttuj, násstegilpos moatten njálmálasj jali praktihkalasj dahkamusáj, rávkká moadda ressurspersávná gudi máhtti liehket vávta, ja gudi bærráj gæhttuji duov dáv pástav. Dánna l luondu lasj at sámezielåhpadiddje aktan lásj mudalla-måhpadiddjijn dahkaba dahkamusájt ja tjadádibá gárvvidusáv. Ávcken la aj viehkijt gávnnat, buojkulvissan æjgádijt ja nuoraj-skávllåoahppijt, gudi máhtti liehket vávta pástan.

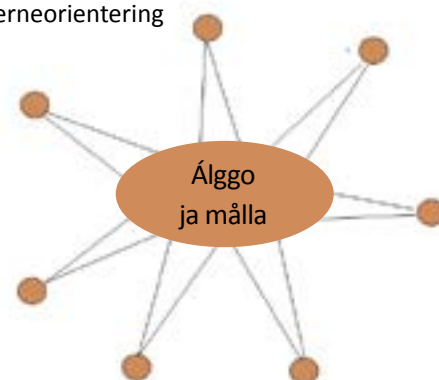
Luonndobálggá l álkkep tjadádit dajna gá li dássju teorehtalasj dahkamusá. Dat gájbbet binnep ulmutijt tjadádimen. Gárvedit ásiht ja tjadádit boahá dassta gáktu oahppijuogos la aktij biejadum. Dahkamusájt biedjabihtit juo ávdán. Poasstaj 1 biedjit aj tsuojggidusáv mij rádjá oahppijt poasstaj 2, ja biedjit aj Poasstaj 2 tsuojggidusáv mij rádjá oahppijt poasstaj 3. Tsuojggidus gánná l poassta 1, oadtju álgon. Oahppe rájaduvvi láhttuju akta juogos ájgen, ja vehi gasska viertti juohkka juohkusa gaskan.

Vájku majt válljibihhtit: Mujttit áttjudit vuojtov dan juohkusij gudi vuojtti ja jaskadusvuojtov (trøstepremie) dájda nuppijda:

ULME: OAHPE GALGGI

- dádjadit álkkes bagádusájt
- diehtet gánná la luondon kártta jali bagádusáj milta (dárogiellaj jali sámegiellaj)
- dábbdát/máhttet láttij/sjattoj/guolij namájt
- aktan tjuolmajt tjoavddet
- (juohket sámezielmáhttudagáv dárogieloahppij)

Rebusnásste/
Stjerneorientering

Oajvvadus:

- *Popkorn majt máhttebihtit dålån poppit iehkedijt.*
- *Ábnnasijt ja vædtsagijt svelajda/stádtjogáhkojda, váffalijt jali rávtsav*

Tjuovvusin 5-8 gávnnuji nævo majt máhttebihtit adnet násste-gilppusin. Dahkamusá vierttiji hiebaduvvat dan sadjáj gánná lihpit. Tjuoggasystiebma viertti aj hiebaduvvat sadjáj ja skieloj stuorrudahkaj, tælltaj jnv.

OAJVVADUS GÅKTU ORGANISERIT

A: Dåssju sáme oahppe ålggokåvllåjuohkusin:

Åvdån juo dahkabihtit bagádusájt ja dahkamusájt sáme-giellaj, valla e galga ilá gåssjela..

B: Nágin sáme-gieloahppe juohkusin dárogielagij:

Dánna máhttep dárogiel gárvidusáv vuodon, valla sáme-giel-åhpadiddje viertti ietjas oahppijt tjuovvot ja adnet sáme-gielav njálmálettat duon dán pástan nav guhkás gå máhttelis.

C: Segadum oahppijjuohkusijt sáme- ja dárogielaga

Dagá avtav sehtav dahkamusáj/bagádusáj dárogiellaj, ja sæm-mi sáme-giellaj. Aktisasj juohkusa li de «rájnna» giellajuohkusa, ja sáme-gieloahppe oadtju ietjasa dahkamusájt ja bagádusájt sáme-giellaj.

Máhtá aj juohkusijt segadit. Dagá dahkamusájt gánná muhtema li sáme-giellaj ja muhtema dárogiellaj. Gå sáme dahkamusá galggi tjoavdeduvvat, de hæhttuji sáme-gieloahppe sierraláhkáj åvdåsvåsståkusáv válldet.

Mij lip ålggám adnet dáv modellav ienebut ja ienebut danen gå dat nanni aktisasjvuodav oahppijjuohkusin. Dán diehti oadtju aj dárogieloahppe vehi sáme-gielav oahppat.

Gåvvå: Toril Lyngstad

DÁJMA/TIEMÁ

Stasjávnnááhpadas:

Bivddoásadusá ja bierrgorákke

Kulturhistávrrá

Geologijja

Botanihkka

Álmájvákke skávlán la miján dát dáhppe, 10. klássa oahppijn la ávdásvástádus áhpadimes (áhpadiddjij viehken). Lågát klássa juogeduvvá, ja juohkka juohkusin la ávdásvástádus genga tiemás. Ávddábargon skávlán (jali álggon) galggi oahppat nav álov ietjasa tiemás vaj máhtti áhpadit vas ietjá oahppijda gasskadásen. Dá li fágajgasskasasj tijma majt «válldá juohkka fágas.

Sámegielloahppe juogeduvvi juohkusijda, ja gárvedi sámegiela adnet ietjasa lågådallamijn. Mij ep vuorde sij galggi máhttet lågådallat dákkár fáhkatiemáj birra sámegiellaj, valla galggi máhttet adnet ja oahppat muhtem sámegiellabágojt juohkka tiemán. Jus diján ælla nuorajskávlá oahppe gudi máhtti lågådallat, jali jus ehpit sidá tjadádit dakkár gárvidusáv oahppijs, de máhtti áhpadiddje válldet ávdásvástádusáv divna stasjávnnájn. Vierttihihtit hiebadit tiemájt dan sadjáj gánná galggabihtit álggokávláv tjadádit.

Duon dán stasjávnná:

Diededa oahppijt majt galggi oahppat, duola degu binnemusát gálmma ádá sámegiellabágo juohkka stasjávnná. Gærddut sámegiellabágojt moaddi.

Dibde oahppijt ietja válljit makkár gálmma bágo galggi «tsággát ietjasa vuossaj» ja oahppat. Dájt vierttiji áhpadiddjáj subtsastit ávddál gå manni nuppe stasjávnnáj. Botanihkkastasjávnná máhtti da gálmma bágo liehket sjattoj namá majt skávláj váldi manen. Madi oahppe stasjávnnáj gaskav v´dtsi, de la buorak tjoahkkáj-giesset majt li oahppam, ja makkár bágojt galggi mujttet.

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Jus galga ávkástallat máhttelisvuodajt læjrrasajen ja læjrrasaje birrusin, viertti oahpástuvvat guovlojn juo ávdebut. Buojkulvisan máhtta nammadit Gálgu-guovlon gánná I læjrrasadje, gávnnuji ællosujto, moadda miellagiddis geologalsj elementa, ja moadda kulturmuojto. Artihkkalin *Álggokávlá ja kulturhistávrrá Gálgu-guovlos, Várijn 4* girjen, máhta låhkát muhtemav dajs.

Gárveda birrusij 30 minuhta áhpadusás juohkka stasjávnnáj - ja aj ájgev mij maná juohkka stasjávnná gaskav.

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastallat gåktu ulmusj, birás ja sebrudahka vájkkut nubbe nuppev
- oahppat binnáv kulturhistávrrás, botanihkka ja geologijjas
- oahppat muhtem bágojt tiebmáásijs kulturhistávrrá, luonndonammadusá ja sjatto váren

Oajvvadus bágojda:

Stasjávnná 1 ja 2:

- *bivddoásadusá (fangstanlegg)*
- *bierrgorákke (kjøttgroper)*
- *gåddebivddo (villreinjakt)*
- *værrodimsadje (offersted)*
- *ællousjitto (reindrift)*
- *tjáhtjefábmo (vannkraft)*

Stasjávnná 3:

- *jiehkke (isbre)*
- *giergge (stein)*
- *gájsse (tind)*
- *tjáhkka (fjelltopp, ofte flat)*
- *oajvve (rund fjelltopp)*
- *jáhkka (elv)*

Stasjávnná 4:

- *Viste/lav: gadna (steinlav)*
- *Sæmol/mose: darffesæmol (torvmose)*
- *Danás/lyng: ligge (røsslyng), tjáhppismuorjjedanás (krøkebærlyng)*

Oahppe dán stasjavnán oahppi várresjattoj birra. Guokta oahppe 10. klássa libá válldám ávdásvásstádusáv áhpadimes. Gávvidum Gálgon tjavtjan 2017. Gávová: Edel Monsen

Mujte manjen válldet plánsjajt/báhkolistajt divna pástajda ma li laminieridum:

- **Poassta 1 ja 2:** Kulturhistávrrá
- **Poassta 3:** Geologijja: Luonndonammadusá
- **Poassta 4:** Botanihkka: Plánsja Viste ja sebmula ja Giedjega/Dagnasa – ja floráv sámeigiellaj.

Botanihkkapoasstaj la buorre válldet manjen juojddá masi sjattojt dæbtjo. Oahppe de máhtti válldet manjen sjattojt ruoppot skávliláj ja dajt adnet manjebargon (buojkulvissan vuosádusáv dahkat ja tjället namájt dárogiellaj ja sámeigiellaj).

DÁJMA/TIEMÁ

Lávllaga ja stága

Mij agev lávllap aktan ja/jali stáhkambáttájt sæhkálakkoj gá lip læjrraskávlán. Moattes oahppijs lijkkuji stáhkambáttájt, ja vuorrasamos oahppijn la ávdásvásstádus nuorap oahppijt aktiviserit jali hávsskudallat daj siegen, akta dajs suohttasamos doajmma læjrraskávlán. Dákkár dájmajt hæhttu gárvedit juo ávdán. Juoge oahppijt juohkusijda, ja dibde sijáv asstat gárvedit makkár dájmajs sihti ávdásvásstádusáv. Mij javllap, juohkka juogos viertti gárvedit binnemusát 3 dájma ma galggi vihpat birrusij 45 minuhta tjoahkkáj. Duodden gæhttalip oadtjot báttáv lávllot aktan ja ihkap ávdánbuktemijt. Mujte gá gárveda dákkár fágajgasskasasj dájmajt, de hæhttu ájgev válldet fágajgasskasasj ájges, ja ij sámegeiltijmajs.

Organiserim ja gárvedibme boahotá dassta galla oassálasste li, ja gáktu oahppijuogos la biejadum tjoahkkáj gá usjudalá gielav ja álldarav.

Oajvvadusá dájmaida:

Muorjjit, subtsastallambáddá, luossat kubb, sjuohppit, gilppit/gilpe, muorjjit, háddidam- ja ietjá stáhkusa.

Dramatiserit: Subtsas Dállit hiehpá buoragit oahppijda gasskadásen hárijjidallat ja dramatiserit sámegeiloahppijda skávlán. Máhtti aj nuorap ja vuorrasap oahppe aktan dav barggat.

Oajvvadusá lávllagijda:

- *Várijn 1:* Ávvo le mielan, Biernna oadá, Rievsaga
- *Várijn 2:* Miehttse juhtusa
- *Várijn 3:* Akta guolle vuodjá, Unna Biehtar hævnásj

letja hæhttubihtit árvustallat man stuor fokusav galggabihtit sámegeiellaj biedjat stáhkusij jali dájmajn. Sámegeiloahppe gasska- ja nuorajskávlán máhtti lávllot sámegeiellaj, jali stáhkát álkkes giellastáhkusijt sámegeiloahppij siegen smávskávlán. Máhttelis la árvustallat náv: jus oahppe li arvusmahtám fágajn ja gielajn álles biejev, de máhtti dá stáhkambáttá liehket «friddjabáttá» gánná sosiálatlattjat la ájnna sabbo giellaoahppamis. Valla huoman oajvvadip stáhkusijt ja dájmajt.

Juohkusin gánná li dássju oahppe gudi sámásti, máhtti divna stáhkusa, lávllaga ja dájma liehket sámegeiellaj jali oasse sámegeiellaj. Segadum juohkusijn vierttiji sámegeiloahppe oadtjot

ULME: OAHPPPE GALGGI

- aktisattjat barggat ja vieledit nubbe nuppev
- gárvedit dájmajt iehtjádijda
- adnet gielav duon dán aktijvuodan
- oassálasstet dramatiserimij
- gulldalit ja dádjadit bagádusájt
- oahppat muhtem sámegeiel lávllagijt

sæbrrat stáhkusijda ja dájmajda «dáj nuppij» siegen. Sámegeiáhpadiddje máhtti aj gárvedit avtav jali ienep dájmajt ma divna tjadáduvvi sámegeiellaj, oahppe aj gænna ij la sámegeiella.

«Dábálasj» stáhkusijt majt oahppe ávdutjis dábddi, máhtta hiebadit giellahárjjidallamijda. Dála li muhtem oajvvádusá:

Tante Knute máhtta sjaddat buojkulvissan *Goasske tjuolmma, Áddjá tjuolmma* jali *Æddnu tjuolmma* maj máhtta hárjjidallat berrahij bágoj.

Hádja boahdá máhtta sjaddat ietjá stáhkusin, dasi majt sidá hárjjidallat: Návdde boahdá stáhkusin máhtta buojkulvissan oahppat jali gærddot juhtusij namájt (buojk. *buojda, snjierrá, luoma, miesse*). Bivdde boahdá stáhkusin máhtta sæmmiláhkáj oahppat láttij ja juhtusij namájt majt máhtta bivddet (buojk. *rievsak, sarvva, njoammel*), ja Hávgea boahdá stáhkusin máhtta oahppat guolij namájt (buojk. *rávddo, dábmot, njáhká, tjuovttja*).

Biernna oadá hiehpá buoremusát stáhkat unnemus oahppij siegen. Akta oahppe galggá liehket biernna, ja dá ietjá oahppe dahki sirkkalav bierna birra guhti vellaj ednamin ja oadá. Oahppe sirkkalin lávllu Biernna oadá, ja gå lávllum li, de biernna tjuodtján ja giddi avtav dás nuppijs. Suv gev giddi máhtta vas liehket biernna.

Kongen befaler/Gånågis gåhthtju hiehpá sidjij gudi li vehi vuorrasappo ja gudi dádjadi bagádusájt (gáhthtjomijt) majt oadtju. Dánna galggá gånågis iehtjádijt gáhthtjot juojddá dahkat. Gånågis javllá: «*Gånågis gåhthtju...*» ávddá l gå gáhthtju majt galggi dahkat, ja oahppe galggi dahkat majt sán javllá. Jus gånågis ij vuostak dav javla, ja oahppe huoman dahki majt sán javllá, de li sij álggon dán vuoron. Ávddál gå stoagos álggá de la buorre tjielgadiit man guhka ájgev «nøletid» galggi. Máhtta aj liehket manjemus guhti riehta barggá, mij álgus manná. Sán guhti báhtsá vuojttá (ja ihkap oadtju liehket gånågis boahhte vuoron).

Buojkulvisá bagádusájda:

- ...*Maná gievkanlávvdágoahhtáj/tjubugij!*
- ...mana viettja tjáhppismuorjjedagnasijt.
- ...*Váttse guokta lávke manus!*
- ...*Tjáhkida!*

Ájnás la vaj gáhthtjoma ælla ilá gássjela. Jus oahppe l gånågis, máhtta áhpadiddje liehket «kabinettsekretær» guhti gånågisáv viehket bagádusájt dahkat. Ane bágojt ja moallánagájt majt oahppe dábddi.

Kima stoagos la mujttostoagos majna dâhkki bágojt oahppat/gærddot, ja sæmme báttâ hárijidallat visuála mujtojt. Dála l oajvvadus mij hiehpá juohkusij 3-6 oahppij: Bieja 6-10 gávne (buojk. giergev, duot dát sjattov, gáffilav, gâvvå láttijs, guolijs) tjâhkkâhimvuoládisá nali. Madi ienep gávne, dadi gássjelabbo sjaddá. Vuoseda gávniit, javla bágojt ja gærdo desik divna máhti dajt. Rája oahppijit viegatjit, madi li viehkamin gádoda avtav kártâjs jali avtav dingajs. Gå ruopptot báhti, de galggi javllat dan substantijva sámegeiel namáv mij gáhtu. Sån gut vuostak nahká, oadtju iesj válldet avtav dingav nuppe vuorruj. Jus dinga málssu sajev, de sjaddá gássjelabbo. Målso muhtem bágojt gå li 3-4 vuoro mannam.

Oajvvadus: Báhkooahppamkártâjt máhttá biedjat gávnijs sadjâj gånna l gássjel gávnnat, buojkulvis lätte ja guole. Máhttebihtit aj adnet báhkobánŋkakártâjt ma gulluji nammadum *Várijn1* ja *2* girjijda.

DÅJMA/TIEMÁ

Alfabiehttabivddo váren

Dát dahkamus la buorre ålggokávlå manŋegietjen vaj oadtju bágojt adnet ja tjoahkkâjgiesset majt oahppe li oahppam. Dâjman galga hárijidallat alfabiehtav sæmme bále gå luondon bágojt gávnni ma ålggi duojna dâjna bokstávajn. Dâjman máhttá tjadâdit gilppusin:

Máhttelisvuohta 1: Juohkka juogos oadtju árkav gâsi galggi tjálet sáme alfabiehtav. Dan manŋela galggi åhtsât gávniit, tjuorgat jali tjálet bágojt ma ålggi divna bokstávaj. Dat juogos gænna l ienemus bokstáva, jali oadtjum li ienemus tjuorgajt mierredum ájggemærrâj (buojkulvissan 30 minuhta), vuojttá. Álgos juo vierttibihit njuolgasúsâjt biedjat:

- Dâssju bágo ma gulluji vággâj/mæhttsâj dâhkkiduvvi.
- Substantijvajt majt gávnni (ij tjuorgadum jali tjáledum) vaddi 2 tjuorga.
- Bágojt ma li tjuorgadum jali tjáledum vaddá 1 tjuorgav, valla bágo ma li boasstot tjáledum, oadtju dâssju 0,5 tjuorga.
- Bokstáva ma e gávnnu vuostasj bokstávvan.

ULME: OAHPE GALGGI

- gærddot sáme alfabiehtav
- gærddot ja adnet bágojt ma gulluji várrâj

Máhttelisvuohta 1:

- aktan barggat ja usjudallat strategijjav (máhttelisvuohta 1: Mij lijssi: åhtsât, tjuorggat, jali tjálet?)

Máhttelisvuohta 2:

- aktan barggat ja fokuserit mujttet

Buojkulvis tjoavddusij:

Albasj – Árran – Benasare – Darfesâmil – Ehtemasat – Fânŋgalæjrra – Giergge – Hâvdâdâdîmsadje – Idjadîmsadje – Jânå – Kârâšjohka – Láttaga – Muoger – Noarssa – (jâNå) – Oaggot – Planehtta – Rigge – Sare – (Tsihtse) – Uksa – Vuoskun – Ædno – Ålggokávlå

Máhttelisvuohta 2: Dát variánnta tjadáduvvá njálmálattjat. Juohkka juogos oadtju avtav sehtav bokstávvakártájs. Juohkka kárttáj galggi oahppe buktet avtav bágov, sij hæhttuji gávnnat avtav bágov mij vuolggá avta bokstávas kártán. Dat juogos mij vuostak javllá sij máhtta adnet divna kártájt, tjuorvvu «Alfabiehta», ja vuojttá jus li dahkamusájt tjoavddám. Jus e huoman nagá divna bágojt javllat, de máhtta boahhte juogos gut tjuorvvu «Alfabiehta» gæhttjalit.

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Máhttelisvuohta 1:

Válde manen árkajt ja tjállemvædtsagijt.

Máhttelisvuohta 2: (buorre nievres dálkken)

Tjáledit ja laminarit avtav sehtav bokstávvakártájs juohkka juohkusij. Kártájt gávna [dánna](#)..

DÅJMA/TIEMÁ

Sáme bájkkenamá

Almme guovlo (kárta ja kompássa)

Ane kártav guovlos vuodon gá guoradallabihtit bájkkenamájt. Dibde oahppijt gávnnat muhtem válljidum namájt kártan, ja áhtsát diedoijt namájn.

Kártav máhtá aj adnet gá hárrjidallabihtit almeguovlojt. Dánna dáhkki gærddot almeguovlojt sáme- ja dárogiellaj, ja tjielggit gáktu almeguovlojt kártan gávnnat (gáktu kártav adnala, ja gånna I oarjje/nuortta).

Buojkulvis:

Mij lip dal Murkosjávren. Makkár almeguovlluj vierttip vuolget/mannat jus ájggop...?

Bájkkenamájt aj dáhkki hárrjidallat stáhkama baktu. Beth Boysen (Boysen, 1989) tjielggi stáhkusav Táhka vuolggá, ja jus vehi hieba-da da máhtta dajna stáhkusijn hárrjidallat sáme bájkkenamájt. Mij lip válljim mijá versjávnnáv gáhttjot Bájkkes bájkkáj, ja dav dáhkki stáhkat álggon gá la vádtsemin. Ávdán juo viertti válljit 10-15 sáme bájkkenamá majt sidá oahppe galggi oahppat. Tjále namájt stuor skriftajn A4-árrkaj, avtav namáv juohkka árrkaj. Árkajt viertti laminarit vaj bissu juska I luvádak álggon.

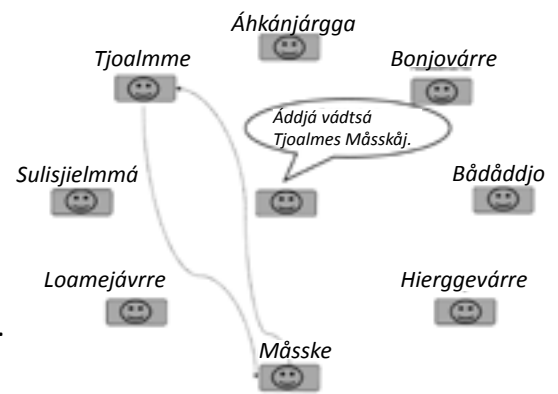
ULME: OAHPPA GALGGI

- hárrjdallat kártav lāhkāt
- oahppat nāgin válljidum bájkkenamājt
- oahppat nāgin luonndonammadusājt (buojk.: *tjāhkkā, oajvve, gājsse, jāvrre, jāhkā*)
- oahppat almeguovlojt: *lulle, alle, oarjje, nuortta*

Dát stoagos hiehpá 6-10 oassálasstijda, dadi ienebu gudi oassálassti, dadi gássjelabbo, de sjaddi ienep namá. Dij dárba-hibhpit avtav vuoládisáv juohkka oassálasstáj duodden bájkenammaárkajda.

Stáhkát *Bájkes bájkkáj*

Bieja tjáhkkihimmvuoládisájt sirkkalin radiusijn 10 miehtera vaj sjaddá riek stuor gasska daj gaskan. Akta vuoládis galggá gassko. Bieja avtav bájkenamáv juohkka vuoládisá guorraj (ij gassko). Oassálasste vádtsi akti sirkkala birra (jali moaddi), diehttelis bájkes bájkkáj hárijjidalátjit namájt. Javllit namájt sáme- ja dárogiellaj.

Gå oahppe mujtti ienemus namájt, de máhttá stoagos álget: Sån gut tjáhkkit gassko (åhpadiddje vuostasj bále) tjuorvvu buojkulvis «*Skooter vuodjá Sulisjielmás Loamejávrráj*». De galgaba sáj gudi tjáhkkihábá Sulisjielmán ja Loamejávren tjuodtjánit, ja gæhttjalit sajev málssot, valla sæmme báttá sån guhti tjáhkkiháj guovddelin gæhttjal jáksát avtav sajev. Sån guhti sajev bæsstá, tjáhkkit guovddelij ja sån de tjuorvvu mij galggá dáhpáduvvat. «*Áddjá vádtsá Tjoalmes Másskáj*». Gå oahppe hæhttuji tjadnat sáme- ja dáronamájt, de máhttá duolla dálla tjuorvvot bájkenamájt dárogiellaj. Gå li gærddum moaddi, de máhttá málssot muhtem namájt.

Oajvvadus: Guovddelin máhttá liehket «jukselapp» gånna divna bájkenamá ma li maŋen li tjáledum, aktan muhtem labudimverbaj (bevegelsesverb) – de sjaddá álkkep dajda gudi galggi tjuorvvot diedojt.

Ávddåbarggo/Oahppamnævo

Kártav dajda bájkijsa viertti gárvedit ja laminerit juo ávdån. www.norgeskart.no næhttabájken máhtá válljit muhtem ásijt majt tjáleda, jali máhtá adnet bájkalasj kártav. Avtav kártav juohkka oahppáj, jali máhtti 2-3 oahppe aktan barggat. Sæmme kártajn máhttá aj hárijjidalat almequovlojt.

Jus galggabihtit stáhkát *Bájkes bájkkáj*, de viertti dahkat bájkenammaárkajt ja laminerit dajt juo ávdån. Árvustallit aj jus la dárbbu «jukselahpajs» (gehtja tjielggidusáv badjelin).

DÅJMA/TIEMÁ

Sjuohppit

Jus dát doajmma galggá vuorbástuvvat, de viertti válldet manen nuoges lasso, tjárvijt «blinŋkan» ja aj ressursav gudi máhtta sjuohppit ja subtsastit sjuohppima birra. Sån subtsas ja vuosádallá sjuohppimav sáme- ja dárogiellaj. Dan maŋŋela galggi divna oahppe ietja gæhttalit.

Gærddut dajt bágojt moaddi madi barggabihtit.

Gå dal divna oahppe li gæhttjalam, de dát máhtta liehket friddja doajmma - jali máhtta tjadádit juogogilppusav stafæhttan gån- nâ oahppe manenagi viehki mierkkidum láhttov, båhti ruopptot «stadionaj» ja sjuohppiji (buojkulvis vihtti), joarkki jus li oadtjum strafferunder, ja vas viehki oanep láhttov ávddâl målssu.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat manen ja gåktu sáme sjuohppiji
- oahppat muhtem sjuohppim bágov

Buojkulvisá bágojda:

- *sjuohpan* (lasso)
- *sjuohppit* (å kaste lasso)
- *valágij* (over skuldrene)

DÅJMA/TIEMÁ

Råme tjátjijn

Dát la ienemusát praktihkalasj barggo mij la tjanádum luonndofáhkaj, valla jus la nuoges ressursa, ja jus oahppijjuohkusin la máhtukvuolta, de máhtta giellahárjijidusáj barggat dán dájman aj. Gehtja buojkulvisáv hiebalgis bágojda oalgessielen.

Gå galggá guoradallat urmmasijt tjátjen, de dárba skielutjijt ja sillájt.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat luonndonammadusájt tjátjijn: *jågås*, *jåhkå*, *ædno*, *jávrr*, *nuorre*
- oahppat urmmasij namájt: *tjuruk*, *tjuojkka*, *vuopptagoavnne*, *viepses*, *slávttjá*, *muoger*
- oahppat ietjá smávva rámi/urmasij namájt (dá ælla defineridum oahppamulmmen, ja vierttij rieknit dajt «bonusin» jus oahppe muhtem namájt oahppi): *tsuobbutjivgga* (rumpetroll), *jåhkågátjuk* (lørvinger/steinfluer), ja ietjá tjåhtjeråmijt.

Gåvvå: Edel Monsen

DÅJMA/TIEMÁ

Bivddet dálggevuokkajn

Dát la ienemusát praktihkalasj dahkamus, valla jus la nuoges ressursa, de dâhkki aj hárjjidallat gielajn dán dâjman. Gehtja oajvvadásjijt bágojda oalgesbielen.

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Válde vædtsagijjt fáron gå galga dálggebivddemij. Friluftsråde jali bájkálasj Jeger- ja fiskeforeningin la ihkap vædtsaga majt máhttá luojkkat, ja ihkap bagádalle? Jali ihkap diján li nágin æjgáda gudi máhtti ressursan?

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat jávrreguolij namájt, sierraláhkáj dajt ma li birrusin; buojkulvis *dábmuk, rávddo, njáhká*
- oahppat ájggeguovddelis bágojt dálggebivddemis

Buojkulvis:

- Verba: *bálkesti, giesset, bivddet*
- Substantijva: *dálggevuoggabivddo, dálggevuogga, svihtjo, vuogga*

DÅJMA/TIEMÁ

Gállijt dâjddet

Dát la ienemusát praktihkalasj dahkamus majt dagá suohtastallama diehti, valla jus la nuoges ressursa, de dâhkki aj hárjjidallat gielav danna. Gehtja oajvvadásjijt bágojda oalgesbielen.

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Válde fáron bassamlihtijt ja ihkap soldav.

ULMME: OAHPE GALGGI

- oahppat nágin ájggeguovddelis bágojt

Buojkulvis:

- Verbajt: *bassat* (å «vaske»), *åhtsát* (å lete), *goajvvot* (å grave), *duobbit* (å tømme), *snjårrat* (å tømme/helle)
- Substantijva: *stádtjo, gálle, gierge, sáddu, sjára* (grus), *længgá* (leire)

DÅJMA/TIEMÁ

Ájrustit

Dát la ienemusát praktihkalasj dahkamus, valla jus la nuoges ressursa, de máhttá aj dánna biedjat giellahárjjidallamijjt. Máhttá buojkulvissan oahppijjt bagádit gåsi galggi ájrustit. Gehtja buojkulvisáijt oalgesbielen.

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Gå galga ájrustit de dárbahtijpit kanojtt, ájrojt ja gádjomvestajtt divna oahppijda juohkusin ja bagádiddijda. Mij lip dudálettja gå lip oadtjum luojkkat dárbbagijtt Friluftsrádas ja bájkálasj valástallamjuohkusis.

Mujte állessjattuk gæenna l ávdåsvásstádus viertti sikkerhetskursav.

ULME: OAHPE GALGGI

Oahppat nágin bágov ma gávvi guovlojt, buojkulvis:

- *ávddån* – framover
- *manus* – bakover
- *diehki* – hit
- *dâhku* – dit

Gulldalit ja dâjddit bagádusáijt, duola degu::

- *Boade diehki!* – Kom hit!
- *Ale ájrusta nav guhkás!* – Ikke ro så langt.
- *Boade ruoptot!* – Kom tilbake!
- *Tjuovo muv!* – Følg meg!
- *Boade gáddáj!* – Kom til land!
- *Mij ájrustip luoktaj/njårggaj/suolluj!* – Vi padler til bukta/neset/øya!